

148380

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KÖROĞLU VE KAÇAK NEBİ DESTANLARI'NIN
BENZER TARAFLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mustafa ÖZGÜL

-148380-

Enstitü Ana bilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Enstitü Bilim Dalı: HALK BİLİMİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Alâeddin MEHMEDOĞLU

ŞUBAT-2004

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

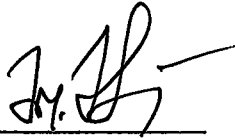
KÖROĞLU VE KAÇAK NEBİ DESTANLARI'NIN
BENZER TARAFLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mustafa ÖZGÜL

Enstitü Ana bilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

Enstitü Bilim Dalı: HALK BİLİMİ

Bu tez 17./02/ 2004 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

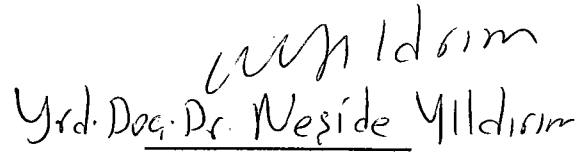

Jüri Başkanı

Prof. Dr.
Alâeddin MEHMEDOĞLU
Türk Dili ve Edeb. Böl. Bşk.

Yard. Doç. Dr. Türker EROĞLU
Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

ÖNSÖZ

Yüzyıllardır büyük tarihî hadiselerle çalkalanmış olan bütün milletlerde olduğu gibi, milletimizin de yazılı ve sözlü edebiyatında çok kıymetli mahsuller vardır. Asırlardır milletimizin hafızasında işlene işlene günümüze gelen bu edebî mahsullerin başında “destanlar” gelmektedir.

Destanların satırları arasında gizli kalan birçok acılar ya da sevindirici olaylar, destanın oluştuğu günleri ve o günlerin havasını hatırlamaya ve öğrenmeye çalışan kişilere de yol gösterir. Bu düşünce ile; günümüzün imkânlarından yararlanan herkes, destanların yazıldığı o günlerdeki şartları ve durumu da öğrenme fırsatı bulur. İşte bu yapıldığı takdirde günümüz insanları ilk atalarının yaşam şartları ile karşı karşıya gelecekler, onları tanıma fırsatı bulacaklardır. Böylelikle onları hissetmek, onları duymak, onları yaşamak mümkün olacaktır.

Türk Dünyası'nın Alp-Ertunga, Oğuz Kağan ve Dede Korkut gibi en eski kahramanlık destanlarından birisi de “Köroğlu Destanı”dır. Günümüze kadar hayatîyetini ve dinamizmini korumuş olan ve bu derece geniş bir coğrafyada anlatıla gelen bir başka destana rastlamak pek mümkün değildir. Bütün Türk Dünyası'nda bilinen ve üzerinde birçok akademik çalışmalar yapılan Köroğlu Destanı bu özelliği ile, Türk kültür birliğinin sağlanmasında da önemli rol oynamaktadır.

Tıpkı, Köroğlu Destanı gibi, halktan haksız yere fazla vergiler alarak zulüm işleyen beylere karşı savaş açan ve zenginlerden aldıklarını fakir insanlara dağıtan “iyi kalpli” Türk kahramanını anlatan “Kaçak Nebi Destanı” da XIX. asırda Azerbaycan bölgesinde oluşmuş önemli Türk destanlarımızdandır. Fakat “Kaçak Nebi” üzerine ülkemizde herhangi bir çalışmaya rastlayamadık. Kaçak Nebi Destanı ile ilgili olarak, tek görebildiğimiz, çevirisini Oktay Altunbay'ın yapmış olduğu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları arasından çıkan, Celâl Bergüşat'a ait “Kaçak Nebi” eseridir. Eser, “Kaçak Nebi” destanının metnini içermektedir. Böylesi önemli bir destanımızın, bundan başka ciddi bir çalışmayla gelecek kuşaklarımıza aktarılmasını büyük bir eksiklik olarak görerek, böyle bir çalışmanın gerekliliğini düşündük. Türk Dünyası'nın geçmişine ayna tutan bu kahramanlık destanlarımız, çok çeşitli coğrafyalarda yaşamış olmasına rağmen, aralarında önemli benzerlikler bulunmasıyla Türk soy kökünün aynı olduğuna işaret etmektedir.

Bu çalışmanın konusunun seçilmesinde, temel prensiplerin tesbitinde ve çalışma boyunca yol göstericiliğinden, bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu'na, Yüksek Lisans eğitimim esnasında kıymetli bilgi ve görüşlerini bizlerle paylaşan değerli Hocalarım Yard. Doç. Dr. Türker Eroğlu'na ve Yard. Doç. Dr. Raide Said'e sonsuz teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca bu çalışmam boyunca her türlü maddi ve manevî desteğini esirgemeyen sevgili eşim Saliha zgl'e de teşekkür ederim.

Mustafa zgl
Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Yüksek Lisans ğrencisi

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	VI
ÖZET.....	VII
SUMMARY.....	VIII
GİRİŞ.....	1
1. TÜRK DÜNYASI'NDA DESTANLARIN YERİ VE YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	5
1.1. Türk Destanlarının Tasnifi Konusunda Yapılan Gruplandırmalar.....	9
1.2. Aşk Destanları.....	16
1.3. Kahramanlık Destanları.....	17
2. TÜRK DÜNYASI'NDA KAHRAMANLIK DESTANLARI.....	18
2.1. Köroğlu Kimdir?.....	20
2.2. Kaçak Nebi Kimdir?.....	23
2.3. Köroğlu Destanı'nın Özeti.....	25
2.4. Kaçak Nebi Destanı'nın Özeti.....	33
3. KÖROĞLU VE KAÇAK NEBİ DESTANLARI'NDAKİ BENZER SOSYAL MOTİFLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	38
3.1. Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nın Meydana Çıkma (Oluşum) Benzerliği.....	40
3.2. Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nda Toplum Sorunları Benzerliği.....	49
3.3. Köroğlu – Halk ve Kaçak Nebi – Halk Benzerliği.....	54
3.4. Köroğlu'ndaki Deliler ve Kaçak Nebi'deki Kaçaklar Arasındaki Benzerlikler.....	63
3.5. Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'ndaki Kadın Sûretleri Benzerliği.....	85
3.5.1. Nigâr Hanım.....	86
3.5.2. Hacer Hanım.....	92
3.6. Köroğlu'ndaki Âşık Cünûn ile Kaçak Nebi'deki Âşık Ahmet Arasındaki Benzerlikler.....	98
3.6.1. Âşık Cünûn.....	98
3.6.2. Âşık Ahmet.....	101
3.7. Köroğlu'ndaki Kırat ve Dorat ile Kaçak Nebi'deki Bozat Arasındaki Benzerlikler.....	102
4. KÖROĞLU İLE KAÇAK NEBİ DESTANLARI'NIN TARİHİ ÖNEM BAKIMINDAN BENZERLİĞİ.....	127

4.1. Destanların Coğrafya Benzerliği.....	132
4.2. Destanların Dil ve Üslûb Özellikleri Arasındaki Benzerlikler.....	141
4.3. Destanların Derleniş Benzerliği.....	147
4.4. Celâl Bergüşat Kimdir?.....	150
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	153
KAYNAKLAR.....	158
ÖZGEÇMİŞ.....	162

KISALTMALAR

age. : Adı geçen eser

agm. : Adı geçen makale

bk. : Bakınız

ev. : Çeviren, evirmen

Dr. : Doktor

M.Ö. : Milâttan Önce

Prof. : Profesör

s. : Sayfa

TDK : Türk Dil Kurumu

TTK : Türk Tarih Kurumu

vb. : Ve başkaları, ve benzerleri, ve bunun gibi

vd. : Ve devamı, ve diğeri

Yay. : Yayın

yy. : Yüzyıl

ÖZET

Milletlerin ilk edebî masulleri destanlarıdır. Destanlarda tamamen ferdiyet yoktur. Orada kahraman ile birlikte bir milletin macerası saklıdır. Destanlarda mücadele ve olaylar başlangıçta ferdi maksatlarla başlıyor olsa da, daha sonra bu kahramanlık serüvenlerinin tamamen toplumu alâkadar ettiğini görürüz. Öyle olunca da destanda fert unutulur, artık bütünüyle topluma ait bir kahramanlık tablosunu görürüz.

Halk Edebiyatımızın en eski mahsullerinden olan destanların zamanla değişime uğraması, anlatıldığı her coğrafyadan, her toplumdaki bir takım izler taşımalarının sebebi, destanların toplumun malı olması, mâşerîleşmesidir. Toplum ona ilaveler yapar, üzerinde oynar. Destanların oluşması bu şekilde olur.

Türk Dünyası'nın en önemli ve en eski destanlarından "Köroğlu" ile yine onun kadar kahramanlık ve özgürlük sembolü sayılabilecek "Kaçak Nebi" destanları da geniş bir toplum kesimine mal olmuştur. Özellikle Köroğlu destanında bölgeden bölgeye farklı anlatımları çokça görürüz. Köroğlu hikâyelerinin 11,17,24 hatta 366 ve 700 kolunun olduğunu çeşitli kaynaklardan öğrenmekteyiz. Köroğlu'na göre Kaçak Nebi destanında yakın dönem (XIX.yy.) destanı olmasından dolayı üzerinde fazlaca oynanmamıştır.

"Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nın Benzer Tarafları" konulu bu çalışmamızda öncelikli olarak destanlarla ilgili yapılan çalışmalar üzerinde durduk. Daha sonra Köroğlu ve Kaçak Nebi hakkında açıklamaların yanında destanların özetlerini verdik. Üçüncü madde olarak, destanlardaki benzer sosyal motiflerin karşılaştırması yapıldıktan sonra dil ve üslûb benzerlikleri, coğrafya benzerliği ve derleme konusundaki benzerlikleri işledik. Bu karşılaştırmayı yapmakla Türk Dünyası'nın temelde ne kadar birbirine yakın ve akraba olduğunu, farklı coğrafyalarda yaşamış olsak dahi öz kültürlerimizin ve hayat anlayışlarımızın şaşılacak ölçüde aynı olduğunu ortaya koymaya çalıştık.

Bu çalışmamızdaki amacımız, kökeni XVI. yy.ın da gerisinde olan Köroğlu Destanı ile XIX.yy. gibi yakın bir tarihte yaşanmış olan Kaçak Nebi gibi iki ayrı Türk destanımızın vasıtasıyla Türk kültür birliğini ortaya koymak olmuştur.

SUMMARY

The Review Of The Common Aspects Of The Epic Stories Of Koroğlu and Kaçak Nebi

KEYWORDS: Similar, Oppressive, Epic, Review, Following

In this study, common aspects of two epic stories, i.e., “Koroğlu” of 16th century and “Kaçak Nebi” of 19th century, have been reviewed. The title of this thesis is “The Review of the Common Aspects of the Epic Stories of KÖROĞLU and KAÇAK NEBİ”. Even though these two epic stories took place at different centuries in different geographical places of currently two different countries, the emphasized theme is basically very similar.

Koroğlu initiates a struggle against a cruel person of power who blinded his father and spread the fight also to the other oppressors of his time who have been torturing the people everywhere. One of the things the hero(s) of this epic story does is that they take the excessive wealth from wealthy and distribute it to the needy. This epic story is very famous in Turkey.

Kaçak Nebi is another epic story that took place 3 centuries later in Azerbaijan. There are two important figures in this epic story; Kaçak Nebi and his wife Hacer. Very similar to Koroğlu, Kaçak Nebi also fights against the mean wealthy in the side of the poor. At his time the wealthy people who hold the power used to tax people very heavily. Kaçak Nebi and his wife Hacer start a struggle against the oppressive authority representing the Russian government.

The following aspects are considered in this analysis for the similarities between the two epic stories: the language, style, and the characteristics of the figures of the stories; the time and the places they took place in with the characteristic conditions. The ways and means that were used in gathering these epic stories are also studied.

One of the major conclusions in this work is that there are very strong commonalities between the cultures of people with Turkish origin inhabiting in various geographical regions. The strong links between their cultures in this respect is another way of verification of being the parts of a greater nation in a historical sense. The attempt of this study was to establish the similar aspects of the common culture between the two people of the different countries in our age by focusing the similarities of the two examples mentioned above.

GİRİŞ

Pertev Naili Boratav, destanların tanımı ve genel özellikleri ile ilgili olarak, “destanların oluşması için toplumla ferdin kaynaşması, fertle toplum arasındaki tezatların konu oluşturacak kadar kuvvetlenmemesi gerekmektedir. Destan, bu özellikleri taşıyan dönemlerde toplumun arzularını sembolleştirerek etkili unsur haline gelen kahramanın, ait olduğu toplumun dışındaki kuvvetlerle, meselâ ilâhlarla, tabiatla, afetlerle veya başka milletlerin kahramanlarıyla mücadelesinin romanıdır” diyor.

Destanlar direkt olarak tarihi belge olmamakla beraber, tarih ilminin yararlanabileceği yanları vardır. Destanlarda kahramanlık unsuru öne çıkar ve bir şahsın etrafında toplanır. Bu kahraman olağanüstü meziyetlere sahiptir. Destanlar millîdir ve genellikle manzum ağırlıklı bir anlatımı vardır. Destanlarda toplumun yaşadığı coğrafyayı, gelenekleri, inançları ve diğer folklor unsurlarını çok canlı bir şekilde görebiliriz.

Türk kültürünü bütün yönleriyle tetkik edebileceğimiz destanlar, üzerinde çok ciddi ve hassas çalışma gerektirmektedir. Dr. Öcal Oğuz’un “Türk Dünyası Halkbiliminde Yöntem Sorunları” kitabında dediği gibi, Türk halkbilimcisi “başlangıçtaki ortak hayat”tan günümüze kadar geçen zamanda coğrafî, siyasî, dinî, ekonomik ve benzeri sebeplerle kültürde meydana gelen çeşitlenmeyi gözden uzak tutarak, Türklerin her mânâda “homojen” bir topluluk olduğu hayaline kapılmamalıdır.

Çalışmanın Amacı:

Türk dünyası her bakımdan homojen bir yapıda olmasa da, temelde bir çok noktada benzer taraflarımızın “başlangıçtaki ortak hayat”tan beri devam ettiğini, Türk Dünyası’nın çok geniş bir coğrafyasında yaşayan destanlarımızda görmekteyiz.

Bu çalışmamızla, Türk Dünyası’nın iki değerli destanı olan Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları’nın daha iyi anlaşılmasını amaçladık. Bunun yanında, farklı yüzyıllarda

ortaya çıkmış olan bu iki destanın benzerliklerini ortaya koyarak, Türk Dünyası'nın tek kaynaktan yayıldığını ve aynı kültür değerlerine sahip olduğunu göstermeye çalışacağız.

Çalışmanın Metodolojisi:

Bu çalışmamıza öncelikle, yerli ve yabancı bilim adamlarının “destan” kavramı üzerine yapmış oldukları tanım ve yorumları inceleyerek başladık. Bunun yanında destan sahasında çalışmış olan araştırmacıların, destan türleri ve destanların gruplandırması hakkındaki görüşlerini, değişik kaynaklardan istifade ederek inceledik. Bu konuda, Dr. Naciye Yıldız'ın “Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller”, Prof. Dr. M. Fuat Köprülü'nün “Türk Edebiyatı Tarihi”, Prof. Pertev Naili Boratav'ın “Folklor ve Edebiyat-II” ve “100 Soruda Türk Halk Edebiyatı” eserlerinden çokça faydalandık.

Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nın benzerliklerini incelerken, öncelikli olarak bu iki destanla ilgili metinleri okuduk. Bu destan metinlerini okurken, destanda geçen motifleri, belli başlıklar altında kaydettik. Yaptığımız “tekrar” okumalarda ve incelediğimiz değişik rivayetlerde, bu iki destan arasında şaşılacak benzerlikler kaydettik.

Türk Dünyası'nın bu iki destanı arasındaki benzerlikleri ortaya koyarken, bunların dışında diğer destanlarımızdan da yararlandık. Gördük ki, bu iki destanımızda geçen motiflerin çok benzerleri Manas'ta, Dede Korkut'ta, Battal Gazi'de de yer almaktadır.

İncelemiş olduğumuz bu destanlardan da yararlanarak, Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'ndan çıkarmış olduğumuz motiflerin benzer taraflarını ortaya koyduk. Elde ettiğimiz bu benzerlikleri ise, belli başlıklar altında topladık. Ortaya koyduğumuz bu benzerlikleri, bu konuda değişik araştırmacıların görüşlerinden de yararlanarak sistemli bir şekilde çalışmamızda işledik.

Tezin İçeriği:

Bu alışmamızda, Türk Dünyası'ndan iki önemli destan olan Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nı inceleyeceğiz. "Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nın Benzer Tarafları" başlıklı bu çalışmamızda, bu iki kahramanlık destanının benzer taraflarını ortaya koymaya çalışacağız. Dört ana maddede inceleyeceğimiz bu alışmamızda,

1. "Türk Dünyası'nda Destanların Yeri ve Yapılan alışmalar" başlığı altında, çeşitli edebiyatçıların "destan" hakkındaki görüşleri ve tanımlarına yer verilecektir. Türk Dünyası'ndaki destanlarla ilgili olarak kimler hangi çalışmaları yapmıştır, onları ortaya koymaya çalışacağız. Bu bölümün işlenişinde Dr. Naciye Yıldız'ın "Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller" isimli çalışmasından çokça istifade ettik. Ayrıca Türk Destanları'nın tasnifi konusunda yapılan gruplandırmaları da geniş olarak işleyeceğiz.

2. "Türk Dünyası'nda Kahramanlık Destanları" başlıklı bu bölümde, Türk Dünyası'ndaki kahramanlık destanlarıyla ilgili çeşitli görüş ve değerlendirmeleri verdikten sonra, Köroğlu ve Kaçak Nebi'nin kim olduğunu işleyerek, devamında, karşılaştırmalı olarak benzer taraflarını ortaya koyacağımız bu iki destanın metinlerinin zetleri yer alacaktır. Burada "zet" olarak, Köroğlu için A. Chodzko'nun derlemiş olduğu Paris rivayeti alınacak, Kaçak Nebi Destanı için ise Azerbaycanlı halkbilimci Dr. Azad Nebiyev'in derlemesinin metninden yararlanılacaktır.

3. "Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'ndaki Benzer Sosyal Motiflerin Değerlendirilmesi" başlığı altında, bu destanlarda benzer sosyal motifler tespit edilerek bu motiflerin karşılaştırması yapılacaktır. Bu iki destanın oluşmasındaki benzer sebeplerin incelenmesinden sonra, toplum sorunları benzerliği, Köroğlu'ndaki halkın sahip olduğu anlayış ve yöneticiler karşısındaki ezilmişlikleri üzerinde durulacaktır. Köroğlu'nun Delileri ile Nebi'nin kaçaklarının gerek isimleri gerek kahraman ve arkadaşları (yiğit silah arkadaşları) arasındaki münasebetler ve sayıları arasında destanda ilginç benzerlikleri göstereceğiz. Bu arada bu bölümde işleyeceğimiz

Köroğlu'nun eşi Nigâr Hanım ile Kaçak Nebi'nin eşi Hacer arasındaki benzerlikler de dikkat çekicidir. Bu iki kadında Türk kadınının asaleti ve fedakârlığı görülmektedir. Köroğlu'nun yanından ayrılmayan, adeta onun özel sözcüsü ve habercisi olarak çalışan Âşık Cünûn ile Kaçak Nebi'nin yanında bulunan Âşık Ahmet arasındaki benzerliği de bu bölümde işleyeceğiz.

4. “Köroğlu İle Kaçak Nebi Destanlarının Tarihi Önem Bakımından Benzerliği” başlığı altında ise, bu destanları doğuran siyasi ve ekonomik sebepleri ortaya koymaya çalışacağız. İki destanda da halkın içinde bulunduğu sıkıntıların, baskıların benzerliği üzerinde duracağız. Bu destanların anlatımlarındaki dil ve üslûb arasındaki benzerlikler, destanlardaki coğrafya benzerliği ve bu destanların ne şekilde derlendiğini işlemeye çalışacağız. Ayrıca, Kaçak Nebi Destanı'nı derleyen ve kitaplaştırarak Türk Edebiyatı'na kazandıran Celâl Bergüşat'ın kısa bir biyografisine yer vereceğiz.

Sonuç olarak biz bu karşılaştırma çalışmamızla, Türk insanının, Köroğlu ve Kaçak Nebi'nin kendi şahsiyetleri ve yanlarındaki yiğit arkadaşlarında olduğu gibi hürriyetten yana, adaletten ve eşitlikten yana olduğunu savunuyoruz. Bu çalışmamızda da görüleceği gibi, farklı farklı zamanlarda ve coğrafyalarda geçen bu destanlar arasındaki inanılmaz benzerliklerden yola çıkarak “Türk Dünyası'nın müşterekliği” fikrinin gerçekleştirilebilir olduğunu öne sürüyoruz. Bu destanlardaki benzerlikler, Türk kültür coğrafyasının genişliğini ve temelde aynı hayat felsefesine sahip olduğunu bizlere göstermektedir. Umarız bu çalışma “Türk Dünyası'nın müşterekliği” fikrini güçlendirmeye katkı sağlar.

1. TÜRK DÜNYASI' NDA DESTANLARIN YERİ VE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Destanların hayal gücüne dayalı olması, onun içeriğini duyup işiten günümüz insanına bir dizi uydurmalar, gülünç ve zorlama olaylar gibi gelebilir. Bugünün şartları içinde düşünen kişiler de destanları basit birer yazı türü gibi algırlar. Oysa bir çok milletler yeni bir yaşayış ve uygarlık düzenine geçtikleri zaman kendi kaynaklarına ve kendi kültürlerine döndüler. İşte o zaman en büyük kültürel kaynak olarak destanlarına eğildiler. Çünkü destanlar, milletlerin geçmişteki bütün varlıklarını dile getirir ve onlara geleceklerini aydınlatmak için bilimsel bir ışık gücü oluşturur.¹

Asırlarca büyük tarihi hadiseler içinde çalkanmış her millette olduğu gibi, milletimizin yazılı edebiyatında bir takım mahsuller var ki burada tarihi vakıya diye gösterilen şeyler, tarih kitaplarının ve insan maceraları diye anlatılan şeyler de roman veya hikâyenin çerçevesini parçalayacak kadar büyütülmüş halde gözümüzün önünden geçerler: Bu türlü eserlerin kahramanları, hatta çok defa tarihlerin bize bütün vasıflarıyla tasvir ettikleri maruf şahıslar dahi olsa, bizim insanları anlatmak için kullandığımız ölçülerle ölçülemezler: Doksan deriden yapılmış kürk bunların topuğunu bile örtmez, dokuz deriden yapılmış külah kulağını bile saklamaz; bunlar zaman, mesafe tanımazlar: kendileri kadar harikulade atların üstünde, dağları, ovaları, deryaları “iki aylık yolu iki günde alarak” aşarlar.²

İlk destanlarımıza ait bilgilere ve metin parçalarına, Çin yıllıklarında, Moğol ve Arap tarihlerinde, İran sahasında Firdevsî'nin Şehname'sinde, Reşidüddin Tabib'in Câmiü't-tevârih'inde, Cüveynî'nin Tarih-i Cihangüşâ adlı eserinde, Mesûdî'nin Mürûcû'z-zeheb'inde, Divan-ı Lügat it Türk'te, Kutatgu Bilig'de, Selçukname'de, Şecere-i Terâkime'de rastlanmakta ve edebiyat tarihçilerimiz, eserlerinde, bunlardan aldıkları metinler üzerinde durmaktadırlar.³

¹ Türk Destanları, Toker Yayınları, İstanbul-1999, s.8

² BORATAV, Pertev Naili, Folklor ve Edebiyat-II, Adam Yayınları, İstanbul-1982, s.71

³ YILDIZ, Naciye., Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller, TDK Yayınları, Ankara-1995, s.9

Türk Destanları ile ilgili ilk çalışmalar, yukarıda saydığımız kaynaklara ve 19. yüzyıldan itibaren yapılan derlemelere dayanmaktadır. Bu sahadaki çalışmalarını incelediğimizde, W. Radloff'a, N. F. Katanof'a, G. N. Potanin gibi bazı yabancı araştırmacıların çeşitli Türk boylarından derledikleri külliyatları öncü çalışmalar olarak kabûl edilebilir.

Türk Destanları sahasında V. Titov'a, Y.Hyacinth'a, W. Eberhard'a, A.M.Castren'a, W.I.Verbitski, S.V.Yastremskiy, A.N.Bernştam, A.Schiefner, W.Bang, D.Sinor, P.Pelliot derleme ve metin çalışmalarıyla katkıda bulunmuş yabancı araştırmacılardandır. Bütün araştırma ve incelemeler, metin tespitine bağlı olduğu için, destanlar konusundaki ilk çalışmalarda, derleme ve kaynaklardan çeviri öncelik kazanmıştır.

En eski Türk kozmogonisinin yaratılış efsanelerinin Altay ve Sayan Türklerine ait varyantlarının Rusça olarak Verbitskiy, Potanin ve Nikifarov; Rusça-Almanca olarak Radloff ve Katanof tarafından yayınlandığı bilinmektedir. Bunlardan Verbitskiy ve Radloff metinleri Bahaeddin Ögel⁴ tarafından değerlendirilmiştir.

Saka Türklerine ait "Alp Er Tunga Destanı"na ait metin parçaları Firdevsî'nin Şehnamesi'nde yer almaktadır. İranlıların "Efrâsyâb" dedikleri Alp Er Tunga'ya ait metinlerin, Seyit Derviş Mustafa tarafından Türkçe'ye kazandırıldığı bilinmektedir. Divan-ı Lügat-it Türk'te yer alan Alp Er Tunga Destanı metinleri ise asıl destan parçaları olmayıp, onun ölümü üzerine söylenen sagulardır.

Köktürklerin "Bozkurt Destanı"na ait üç rivayet bilinmektedir. Bunlar İran ve Çin kaynaklarında yer almaktadır. Deguignes, Hiakent, Marquart, Yakinef, Bartholt tarafından Rusça ve Almanca'ya tercüme edilen bu rivayetlerden Çin kaynağından alınan metni, Bahaeddin Ögel, Türkçe'ye çevirmiştir. "Ergenekon Destanı" ise, Moğol istilasından sonra, 13. yüzyılda tespit edilmiştir. Bu destan, Reşididdün'in Camiü't-Tevârih'inde, Moğol rivayeti olarak yer almaktadır.

⁴ ÖGEL, Bahaeddin, Türk Mitolojisi, Cilt:1, TTK Yayınları, Ankara-1998, s. 432-465- 632- 635

Dokuz Oğuz-Uygur Destanları Çin ve İran kaynaklarında Türeyiş, Manihaizmin kabulü ve Göç olmak üzere üç bölüm halinde bulunmaktadır. Çin kaynaklarındaki, Uygur hükümdarı Temür-Buka adına dikilen metnin tercümesidir ve Marluart tarafından özet olarak buradan alınmıştır. Mezar taşındaki destan metni, Bahaeddin Ögel tarafından tam metin halinde Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.⁵

Oğuz Destanı'nın, kaynaklarda, iki rivayeti tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi Uygur harfleriyle yazılmış olan metindir. Bu metinler üzerinde Radloff, Rıza Nur, Pelliot, W.Bang-R.R.Arat, Şerbak tarafından çalışıldığı bilinmektedir. Oğuz Destanı'nın, Reşidüddin Tabib'in tarihinde "Tarih-i Oğuz ve Türkân ve Hikâyât-ı Cihangir- i ü" başlığı altında bulunan ikinci rivayetinin tercüme özetleri, Abdulkadir İnan tarafından özetlenmiş ve Zeki Velidi Togan tarafından yayımlanmıştır. Hüseyin Namık Orkun'un yayımladığı metin de Reşidüddin rivayetinin bir bölümüdür ve Uzunköprü rivayeti olarak tanınır.

Orta Türk Destanları diye adlandırılan gruptan Çora Batır Destanı'nın Kırım rivayetlerinden Bahçesaray, Büyükhocalar ve Karasu-Pazar rivayetleri Radloff tarafından derlenmiştir. Nogay rivayetinin ise, "Osmanof Hrestomatyası" isimli mecmuada, Kazak-Kırgız rivayetinin Ebu Bekir Divayoğlu tarafından, "Orta Asya Salnâmesi"nin 1895 yılına ait nüshasında ve Sırderya havzası "Batırlar" külliyyatı serisinde yayımlandığı, Başkurt rivayetinin de çeşitli etnografi makalelerinde yer aldığı Abdulkadir İnan tarafından ifade edilmektedir. Çora Batır Destanı, Türkiye'de de yayımlanmıştır.

Kuzey Türklerine ait, XIV-XV. asırlarda Altınordu Devleti'nin mücadele ve yaşantısından kesitler veren Edige Destanı, Çokan Velihanoğlu tarafından derlenmiş, Melioranski tarafından yayımlanmıştır. Bu destanın Kazak, Tobol ve Kırım rivayetleri Radloff'un külliyyatında III., VI. ve VII. Ciltlerde yer almaktadır.

---

⁵ YILDIZ, Naciye, age. , s.9-10

Halfin, Radloff, Cihanşin, Vasilyef-Balgambayoğlu gibi araştırmacıların derleyerek yayımladıkları bilinen Cengiz Han Destanı'nın Paris, Berlin ve British Museum nüshaları Zeki Velidi Togan tarafından tanıtılmaktadır. Bu destan hakkında bilgi veren ilk araştırmacılarımız, Fuat Köprülü (Edebiyat Tarihi, s.236-238) ve Abdülkadir İnan (Destan-ı Nesl-i Çengiz Han Kitabı Hakkında, Azerbaycan Yurt Bilgisi, Yıl 3, s.25 ve s.28)'dir.⁶

İlk bilgileri Fuat Köprülü⁷ ve Zeki Velidi Togan'ın verdiği Timur Destanı da XV. ve daha sonraki asırlar boyunca Türk boyları arasında yayılmış bir destandır.

Fuat Köprülü'nün Göktürk dairesinin ikinci derecedeki menkıbeleri olarak değerlendirdiği Köroğlu Destanı'na ait rivayetler de Pertev Naili Boratav⁸, Taceddin Öney, Cahit Öztelli⁹, Behçet Mahir tarafından yayımlanmıştır.

İlk destanlarımızla ilgili bu öncü çalışmalardan sonra, destanlarımız, metin ve inceleme olarak araştırmacılarımızın eserlerinde yer almış; Fuat Köprülü, Zeki Velidi Togan, Abdülkadir İnan, Nihal Atsız, Şükrü Elçin, Emel Esin, Hıfzı Tevfik Günensoy, Vasfi Mahir Kocatürk, Faruk Kadri Timurtaş, Pertev Naili Boratav, Mehmet Kaplan, Rıza Nur, Kemal Zeki Gençosman, Faruk Sümer, Dursun Yıldırım, Ali Öztürk, İsa Özkan gibi araştırmacılar, Türk Destanları ile ilgili çeşitli çalışmalar yapmış ve yapmaktadırlar.

Destanlarımızla ilgili belli başlı çalışmalar, destan metinleri neşri, motifler ve destanların gruplandırılması alanlarında yoğunlaşmıştır. Destanlarımızın tasnifi konusunda farklı gruplandırmalar yapılmıştır.

---

⁶ YILDIZ, Naciye, age., s.11

⁷ KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul-1980

⁸ BORATAV, Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul-1984

⁹ ÖZTELLİ, Cahit, Köroğlu- Dadaloğlu- Kuloğlu. 3. Basım, İstanbul-1997

1.1. Türk Destanlarının Tasnifi Konusunda Yapılan Gruplandırmalar:

Fuat Köprülü [Köprülü,1980] destanları, meydana geldiği ve yaşadığı coğrafyaya, onu meydana getiren Türk boylarının medeni seviyesine ve genel hayat şartlarına göre üç sahaya ayırmıştır:

1- Altay-Yenisey sahası: “Kâinatın Yaratılışı”, Sagaylara ait “Ay Mergen”, “Altın Kuş”, “Katay Han”, “Buzalay Mergen”, Kaçlara ait “Soyun Alp”; Şorlara ait “Kan Mergen” gibi halkın hafızasından son yüzyılda derlenen destanlar.

2- Bozkırlar sahası: Bu sahada Köprülü’ye göre “Manas” ve “Köroğlu” gibi destanlar yer almaktadır.

3-Tarım-Sır-Derya sahası: “Oğuz”, “Göktürk”, “Türeyiş”, “Ergenekon”, “Bozkurt” gibi destanların yer aldığı sahadır.

Fuat Köprülü,[age., s.44,46] bu gruplandırmanın göçler, milletlerin ve boyların birbirleriyle karışması ve tarihi münasebetler dolayısıyla kesin olamayacağını ifade etmektedir. Ayrıca, milli destanın başlangıcı olarak “Yaratılış Efsanesi”nden bahsettikten sonra, Türk Destanlarını tarihi ve kavmî dairelere göre ikinci bir gruplandırmaya tâbi tutmaktadır.

1-Yaratılış Efsanesi: Dünya’nın yaratılışı hakkındaki Şamanist düşüncelerden ibarettir.

2-Eski Türk veya Hiyung-nu Dairesi: “Alp Er Tunga (Efrasyab)” parçası ve “Oğuz” menkıbesi. “Oğuz” menkıbesi daha sonraki tarihi devrelerin izlerini de taşımış. Göktürk, Türkeş ve Karluklardan, Kayı Boyundan, kısmen Gazneliler, Selçuklular ve Harizmşahlardan kalıntılarla daireleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşundan sonra yazıya geçirilen “Kitab-ı Dede Korkud” da Oğuznâme etrafında toplanmış tâli menkıbelerdir.

3- Göktürk Dairesi: “Bozkurt” ve “Ergenekon” destanlarından oluşmaktadır. Bu döneme ait olup bize kadar gelen ikinci derecedeki menkıbelerden birisi de “Köroğlu”dur.

4- Uygur Dairesi: “Alp Er Tunga” menkıbesinin devamı gibi olan dairedir. “Göç” ve “Maniheizmin Kabulü” menkıbelerden meydana gelmiştir.

Türk Destanlarının gruplandırılması meselesiyle ilgili olarak bir makale yazan Zeki Velidi Togan, destanları, “tarihi devirlerden birine bağlanması ilmen mümkün veyahut muhakkak olan rivayetleri” dikkate alarak gruplandırmaktadır.

1- Efrâsyâb-Tunga Alp: M.Ö.625 yılında, Medyalılarla olan savaşlarda hıyanet yoluyla ele geçirilerek öldürülen, tarihi “saka” kahramanlarıyla birleştirilebilir.

2- Oğuz Rivayeti: “Mete” ile birleştirilebilir.

3- Köroğlu: 7-8. asırlarda Türkmenistan’da Cürcan bölgesinde yaşayan Sol-Türkmen beyleriyle birleştirilebilir. Bu sülâle, Emevî kumandanı “Yezid ibn Mühelleb” tarafından yok edilmiştir. 4- Çingiz 5- Temür 6- Toktamış, Edüğe. .¹⁰

Abdülkadir İnan, destanların gruplandırılması konusunda fikir ileri sürerken, Eski Türklerde, ortak bir destanın varlığının şüphesiz olduğunu söylemektedir. Bu ortak destanda oluşan Alp Er Tunga, Oğuz, Çingiznâme, Bozkurt, Ergenekon, Manas gibi destanlar halkın büyük ilgisini çekmiştir. Ayrıca Karakalpak, Kazak-Kırgız, Başkurt, Sibiryâ-Tobol ve Baraba Türklerine ait Aksak Timur, Edige ve Toktamış, Ertagin, Kara Kıpçak, Koblandı Batır, Orak Mamay, Çora Batır, Adil Sultan gibi destanlarda büyük tarihi olaylar terennüm edilmektedir.¹¹

Nihal Atsız, Edebiyat Tarihi’nde Türk Destanlarına ait metinleri naklederken, destanlarımızı ait oldukları boylara göre altı grupta toplanmaktadır:[Atsız, 1997].

1- Yaratılış Destanı: Dünya’nın nasıl yaratıldığını, insan ırklarının nasıl meydana geldiğini ve şeytanın nasıl bir kötülük unsuru olduğunu eski Türk düşünce yapısına göre açıklamaktadır.

2- Saka Destanı: Milâttan önceki 7-4. asırların olaylarını ifade eder. Alp Er Tunga ve Şu olmak üzere iki parçadır. Alp Er Tunga Destanı, Türklerin “Alp Er Tunga”, “Buku veya

¹⁰ YILDIZ, Naciye, age. , s.13-14

¹¹ İNAN, Abdülkadir, Makaleler ve İncelemeler, Cilt:1, TTK Yayınları, Ankara-1988, s.220-237

Buka Han” dedikleri kahramana ait destandır. “Şu Destanı”nda ise İskender’in Batı Türkistan’a geldiği M.Ö.330-327 yıllarına ait olaylar terennüm edilmektedir.

3- Kun-Oğuz Destanı: İslâmiyetten önce ve sonra yazıya geçirilen iki farklı Oğuz Destanı vardır. Bu destanlarda Oğuz’un dünyaya gelişini, ormandaki canavarı aklını ve gücünü kullanarak yenişini, etrafını hakimiyeti altına alma mücadelesini, Türk boylarının isimlerinin doğuş menkıbelerini, Oğuz Kağan’ın ülkesini oğulları arasında pay ettikten sonra ölümünü, biri islâmi diğeri eski Türk dini izlerini taşıyan iki ayrı rivayet halinde bulabilmekteyiz.

4- Siyenpi Destanı: İkinci asrın ortasında büyük ün kazanmış ve adı Çin tarihlerinde “Tan-şe-hoay” diye geçen Siyenpi yabgusunun olağandışı doğuşu ve kahramanlığı hakkında oluşmuş kısa ve zayıf bir destandır.

5- Kök-Türk Destanı: Birbirinden farklı üç şekli vardır. İlk ikisi Çin tarihlerinde gördüğümüz, Türklerin dişi bir bozkurttan yeniden türeyişlerinin destanı olan “Bozkurt”un iki ayrı rivayetidir. Üçüncüsü ise 13. yy.da yazıya geçirilen ve Göktürklerin Ergene Kon’dan çıkışlarını anlatan destandır.

6- Dokuz Oğuz-Uygur Destanı: Üç parçadan meydana gelmiştir. Türeyiş, Dokuz Oğuz-Uygurların erkek bir kurt ile Hun yabgusunun kızlarının izdivacından teşekküllerini; Maniheizmin Kabulü Rivayeti ise yabguların etkisiyle Uygurların eski Türk dinini bırakıp Maniheizmi kabul etmelerini anlatmaktadır. Üçüncü parça olan Göç, Çin ve İran kaynaklarında birbirine çok benzeyen iki kompozisyonlar halindedir ve güneye göçmeye mecbur kalan Dokuz Oğuz-Uygurların macerasının ifadesidir.¹²

Şükrü Elçin’ in destan tasnifi ise özetle şu şekildedir:

1- Eski Destanlar: Bu bölümde Saka Türklerinin Alp Er Tunga hakkındaki destanları, Şu destanı, Hun-Oğuz Destanları. Göktürk Destanları, Dokuz Oğuz-Uygur Destanları yer almaktadır.

2- İslâmiyetten Sonraki Destanlar: Müslüman Türkler ile Budist Uygurlar arasındaki savaşların, Karahanlıların İslam medeniyeti dairesine girişinin doğurduğu Manas Destanı ve Cengizname, İslam-Bizans mücadelelerinin eserleri; Battalnâme,

---

¹² YILDIZ, Naciye, age. , s.15

Danışmendname, Timur ve Edige, bunların yanı sıra didaktik karakter taşıyan her türlü hayat ve tabiat hadiselerinin doğurduğu anonim veya ferdî, 3-75 dörtlüğe kadar uzayan destanlar, bu gruba girmektedir.¹³

Hüseyin Namık Orkun, destanlarımızı Hun, Köktürk, Uygur ve diğer Türk boylarının efsaneleri olmak üzere dört grupta toplamaktadır.¹⁴

Pertev Naili Boratav'ın destanların gruplandırılması konusundaki görüşlerini, "Türk Destanları Tetkikinin Bugünkü Vaziyeti ve Vardığı Neticeler" başlıklı makalesinde bulabilmekteyiz. Destanlarımızı sistemleştirme çabaları içinde, Fuad Köprülü ve Zeki Velidi'nin isimlerini sayarak, onların çalışmalarıyla sistemleştirme işinin son şeklini almış görüldüğünü söyleyen Boratav'ın bu konudaki görüşleri özetle şöyledir: "En eski Türk destanî menkıbeleri Alp Er Tunga, Kaşgarlı Mahmud'un, Firdevsi'nin ve Yusuf Has Hacib'in eserlerinde ismi geçen, İranlıların Efrasyab dedikleri kahramanın çevresinde oluşan destandır. İkinci büyük Türk Destanı dairesini Kök Türk efsaneleri teşkil eder. Bunlarla ilgili rivayetler, Çin tarihi kaynaklarında, Reşidüddin ve Ebu'lgazi Bahadır Han'ın eserlerinde yer almaktadır. Köktürk Destanları iki epizoddan meydana gelmiştir. Birincisi "Kaynak Epizodu" denilebilecek, Türklerin kurttan yeniden türeyişlerini; ikincisi ise gittikçe kalabalıklaşan Köktürklerin Ergenekon'dan çıkarak yayılmalarını ve hakanlık kurmalarını anlatan epizotlardır. Başka bir daire de Cüveyni'nin oldukça geniş bilgi verdiği Uygur dairesidir. Bu daireye "Bozkurt"tan bahseden bir epizot ile "Göç" epizodu girer. Dördüncü destan dairesini "Oğuz" menkıbeleri oluşturur. Reşidüddin ve Ebu'lgazi Bahadır Han'ın bahsettiği bu destana ait manzum metin parçalarının bulunduğu müstakil eserler ele geçmiştir; ancak, bunlar, Oğuz'un menkıbevî tarihinin özetinden başka bir şey olmayan, Dede Korkud Hikayeleri ile Yazıcıoğlu'nun Şehname'sinin başına koyduğu Türkçe metindir. Bunlardan sonra İslam medeniyetine giren Türklerin yeni şartlar içinde meydana getirdikleri destanî menkıbeler veya eski menkıbelerin yeni muhitte aldıkları şekiller ortaya çıkar. Türkistan'ın Müslüman oluşunu anlatan Saltuk Buğra Han, Kırgızların din mücadelelerini anlatan Manas Destanı, Türk mutasavvıfı Ahmet Yesevî'nin

---

¹³ YILDIZ, Naciye, age. , s.16

¹⁴ Age., s.16

menkıbeleri, Osmanlı fetihleriyle birleşen kahraman Genç Osman etrafındaki tarihi-menkıbevi mahsuller, İslamiyet'in kabulünden sonraki döneme aittir. Bunların içinde destandan romana geçişte bir aşama oluşturan Battal Gazi ve Danişmend Gazi etrafında oluşmuş menkıbeleri de sayabiliriz. Bunlardan birincisi, konusunu Araplarla Bizans mücadelesinden, ikincisi ise Selçuklu fetihlerinden almıştır. Ancak, ikisinin de oluştuğu yer Anadolu'dur. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme devri de, yeni bir takım destani-menkıbevi eserlerin oluşmasına imkan veren bir devirdir ve Köroğlu manzumeleri bu döneme ait karakteristik örnekler olarak karşımıza çıkar. Şekil olarak epik karakterde olmasa bile, epik kahramanından dolayı Köroğlu'na "destan" demek fazla mübalağalı olmaz; ancak, Köroğlu'nda yer alan temleri bir büyük sanatkâr, zamanında görüp ifade edebilseydi, o zaman Köroğlu gerçek kalıplarıyla terennüm edilen Köroğlu için, destanî mahsullerimizin son örneğini oluşturuyor denilebilir."¹⁵

Faruk Kadri Timurtaş da destanları dönem ve boylara göre gruplandırma yoluna gitmektedir¹⁶:

I- İslâmiyet'ten Önceki Türk Destanları:

- 1- Yaratılış Destanı
- 2- Saka Destanları:
  - a- Alp Er Tunga Destanı
  - b- Şu Destanı
- 3- Kun-Oğuz Destanları
- 4- Kök Türk Destanları:
  - a- Bozkurt Destanı
  - b- Ergenekon Destanı
  - c- Köroğlu Destanı
- 5- Siyenpi Destanı
- 6- Uygur Destanları
  - a- Türeyiş Destanı
  - b- Mani Dininin Kabulü Destanı

¹⁵ BORATAV, Pertev Naili, Folklor ve Edebiyat-II, Adam Yayıncılık, İstanbul-1982, s.71-87

¹⁶ YILDIZ, Naciye, age., s.17-18

c- Göç Destanı

II- İslâmiyetten Sonraki Destanlar:

- 1- Manas Destanı
- 2- Cengiz Han Destanı
- 3- Timur Destanı
- 4- Seyyid Battal Gazi Destanı

Ali Öztürk, destanların gruplandırılması konusuna Türk tarihinin siyasi karakterine göre bakmaktadır¹⁷:

I- Şamanist devlet erkinden kaynaklanan destanlar:

- 1- Alp Er Tunga Destanı
- 2- Saka-Şu Destanı
- 3- Oğuz Kağan Destanı
- 4- Kök-Türk Destanları(Bozkurt-Ergenekon)
- 5- Uygur Destanları(Türeyiş, Mani Dininin Kabulü, Göç)
- 6- Dede Korkud Destanları(Oğuz Boy Destanları)
- 7- Kırgız-Manas Destanı
- 8- Köroğlu Destanı

II- İslâm Çağı Türk Destanları-İdeolojik Destanlar:

- 1- Battal Gazi Destanı
- 2- Danişmend Gazi Destanı
- 3- Saltuk Buğra Destanı
- 4- Saru Saltuk Destanı

III- Milli ve Siyasi Varlığa Yönelik Mücadelelerin Destanı:

- 1- Kırım Destanları
- 2- Edige Destanı
- 3- Nazigim-Kalmuk Mücadelesi-Destanı
- 4-Şeyh Şamil Destanı

---

¹⁷ YILDIZ, Naciye, age., s.18-19

IV- Yerel ve kişisel davranışları sergileyen destanlar:

- 1- Genç Osman Destanı'ndan rivayetleşen destanlar
- 2- Grişgal(Başını Vermeyen Şehit) Destanı
- 3- Plevne Destanı
- 4- Sivastopol ve Kırım Destanı
- 5- Zağra Göç Destanı
- 6- Çanakkale Destanı

Ali Öztürk'ün gruplandırmasında yer alan İslam Çağı Türk Destanları, destandan hikâyeye geçişi temsil eden ara türler olarak değerlendirilebilir.

Yukarıya aldığımız araştırmacılarımızın destan tasnifleri bize göstermektedir ki, Fuad Köprülü'nün coğrafi sahalara, Zeki Velidi'nin tarihe dayanabilen kahramanlara, Ali Öztürk'ün Türk tarihinin siyasi karakterine göre yaptığı gruplandırmalar dışında bütün değerlendirmeler, boylar dikkate alınarak yapılmıştır. Bu çalışmalarda, Nihal Atsız ve Faruk Kadri Timurtaş'ın "Siyenpi Destanı"ını göz önünde bulundurması; Köroğlu'nu Zeki Velidi'nin 7-8. asırlara, Pertev Naili Boratav'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemine ait olarak görmeleri gibi, bazı kahramanların farklı dönemlere dayandırılmaları; Ali Öztürk'ün son dönemlerde oluşmuş destanları gruplandırmaya alması gibi noktalar dışında, bakış açıları kadar, gruplandırmalar da birbirine yakındır.

Türk Destanları da, çekirdek ve gelişme dönemlerinden geçmiştir. Yazılı döneme geçişinin çok geç olması ve bu sebepten uzun bir gelişme dönemi geçirmesi Türk Destanlarının lehine olmuştur. Çünkü Türk Destanları, bu uzun dönem içinde sürekli olarak değişik, zengin ve çok hareketli bir yaşam süren Türk milletinin olağanüstü olaylarını aralıksız işleme ve geliştirme fırsatını bol bol bulmuştur. İşte bunun için Türk Destanları, öteki milletlerin destanlarından daha zengin, daha renkli ve daha hareketli unsur ve özelliklerle tespit edilme dönemine ulaşmıştır.

Türk Destanlarının öteki milletlerin destanları karşısında ikinci üstün niteliği de, tespit edilme döneminde, olduğu gibi muhafaza edilmesidir. Yani yapay bir destan olma

tehlikesinden uzak kalarak doğal durumuyla yazılı hale getirilmiştir. Demek oluyor ki, anlatıldığı dönemdeki durumunu korumuştur. Bu ise tam anlamıyla milli şuur ve milli yapının, toplumsal duygu ve düşüncelerin olduğu gibi bütün saflığı ile korunmuş olması demektir.¹⁸

Yaşayan-sözlü Türk Destanı yazıya geçerken yozlaşarak bir yandan tarih ve soy-kütüğü niteliğinde eserlere, öte yandan da yabancı etki altında oluşan ve gelişen yeni bir anlatı türüne dönüşmüştür. Bu son tür Batıdaki “chevalier” romanlarına yaklaşıyor; savaş maceraları ile din ülküsü uğrunda girilen çabaları at başı yürütürler. Battalnâme, Danişmendnâme gibi yapıtlar IX’uncu yüzyılda (Battal çağı) Arap akınlarından, XI’inci yüzyılda (Danişmend Gazi Çağı) da Selçuklu-Türk akınlarından kalma anıları, XIII’üncü ve XIV’üncü yüzyıllarda Anadolu Türk Edebiyatında yansıtan yaratmalara belirgin örneklerdir. Daha sonraki dönemlerde, Osmanlı yayılışının coşkulu ülküsünü halk dilinde halk yığınlarına yaymak amacıyla düzenlenmiş Gazavatnâme’ler aynı geleneğin devamıdır.¹⁹

1.2. Aşk Destanları:

Bütün yönleriyle âşık geleneğinin özelliklerini en iyi gösteren yaratmalardır bunlar. İki alt kümeye ayrılırlar: a) Gerçekten yaşadıkları kesinlikle bilinen, ya da yaşamış olduklarına inanılan “âşık”ların (halk şairlerinin) romanlaşmış hayatlarını anlatan hikâyelerin içinde baş kahraman, “âşık” kişiliğiyle sürdürür bütün macerasını; metni süsleyen şiirler, maceraları anlatan âşıkın kendi şiirleri diye kabul edilir.

Âşık Garip, Ercişli Emrah, Kerem, Karacaoğlan, Tufarkanlı Abbas, Kurbanî v.b...pek çok tanınmış âşıkların hayatları, bu çeşitten hikâyeler içinde anlatılmıştır; yakın bir çağda yaşamış olan Sümmani’nin (1862-1914) yaşamının kimi dönemleri hikâye biçimine sokulup anlatılıyor.; yaşayan âşıklardan Şarkışlalı Ali İzzet (doğumu 1902) kendi maceralarının bir bölümünü, bu çeşit anlatı yaratmalarını örnek edinip kendi şiirleriyle (ara sıra başka âşıklarınkinden de katmalarla) süsleyerek “kitap etmiş”tir.

¹⁸ Türk Destanları, Toker Yayınları, İstanbul-1999, s.78

¹⁹ BORATAV, Pertev Naili, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı.10. Baskı.: Gerçek Yayınları,İstanbul-2000, s.50

b) Kahramanlarını, “âşık” (=şair) olmayan kişiler arasından seçen hikâyeler. Bunların konuları çeşitli kaynaklardan gelmediler: bir halk masalından, hikâyeyi düzen âşıkın çevresinde geçmiş ve toplumda iz bırakmış herhangi bir olaydan, halk içinde çok okunan “tarih” (=menkabe), ya da “Binbir Gece” çeşidi hikâye kitaplarından...Bir çok hallerde bu tipten anlatıların kaynakları ve kahramanların gerçek kişilikleri üzerine, araştırmaların bugünkü durumunda, kesin bir yargı ileri sürmek mümkün değildir; çoğu kez gerçekçi ayrıntılarla hayal ürünü öğeler (belli masal, efsane temaları ve motifleri, ya da hikâyeyi düzenin beylik örneklere bakarak uydurdukları) kaynaşmış durumdadır. Elif ile Mahmud, Arslan Bey, Yaralı Mahmud, Sevdâger v.b.yaratmaları bu kümeden hikâyelere örnek diye sayabiliriz. Ama, mesela bu bölüğe giren Tahir ile Zühre hikâyesindeki Tahir’i kimi Doğu-Anadolu âşıkları, yaşamış bir şair sayarlar; gene bu kümeden sayılan Asuman ile Zeycan’ın erkek kahramanı Asuman’ın yakın zamana kadar Erzincan’da, ve onun sevgilisi Zeycan’ın babası Kaleli Bey’in, Erzincan yakınındaki Çimin köyünde türbeleri gösterilirdi.²⁰

1.3. Kahramanlık Destanları:

Bunların başında Köroğlu kolları gelir. Doğu-Anadolu’nun kimi hikâyecilerine göre Köroğlu hikâyeleri 24 koldan oluşmaktadır; onların kanısınca eskiden Köroğlu’nun keleşleri (yani, ünlü beyleri, yoldaşları) sayısınca, değişik söylentilere göre 366,700 ya da 777 kol anlatılmış. Anadolu ve Anadolu-dışı bütün anlatmalarda, sadece kolların adlarına dayanarak bu sayı 34’e çıkar; ama bu tam gerçeğe uymaz; çoğu kez bilinen bir hikâyedeki yer ve kişi adları değiştirilerek “yeni bir kol” anlatıldığı olur. Yer ve çağ değiştikçe, hikâyeciler ufak tefek eklemeler ve işlemlerle, aynı bir temayı ayrı kahramanlara uygulayarak “yeni bir kol” düzenlemiş sayarlar. Gerçekten birbirinden ayrı temalar üzerinde işlenmiş, örgülenmiş kolların sayısı Türkiye’de ve Türkiye dışında (Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Güney Sibirya’daki Türk aslından uluslarla, Gürcüler, Ermeniler, Tacikler, Kürdler gibi dilleri Türkçe olmayan topluluklar içinde) yaygın bütün Köroğlu hikâyelerinin karşılaştırmalı incelenmesi sonunda meydana çıkacaktır; bu iş de henüz yapılmamıştır.

²⁰ BORATAV, Pertev Naili, 100 Soruda Halk Edebiyatı. 10. Baskı.: Gerçek Yayınları, İstanbul-2000, s.53-54

Kahramanlık konularını işlemiş hikâyeler kümesine bir de, Köroğlu hikâyesinin bir devamı sayılanlar girer; bunlardan iki tanesi Celâli Bey ile Mehmed Bey, bir de Kirmanşah. Birincisi, Köroğlu'nun keleşleri dağıldıktan sonra İran'a sığınan Celâli Beyin oğlu Mehmed Beyin yiğitlik ve sevda macerasıdır; ikincisinin, Köroğlu çemberiyle ilgisi, hikâyenin kahramanı olan delikanlının başı bunaldığı bir anda yardımına Köroğlu'nun Moğan çölünü yurd edinmiş eski yoldaşı Koca Arab'ın koşması, onu sevdiğine kavuşturmasıdır. Manas Destanını, Manas'ın oğlu Semetey'in ve onun oğlu Seytek'in maceraları ile sürdürme çabasının başka bir örneğini, Köroğlu'nun keleşlerini onun "devrânı" geçtikten sonra yeniden sahneye çıkarmanın bir yolunu bulan ve böylece Köroğlu çemberine yeni yeni halkalar ekleyen Anadolu âşıklarının bu yaratmalarında görüyoruz.²¹

2. TÜRK DÜNYASI' NDA KAHRAMANLIK DESTANLARI

Türk Destanlarının gruplandırılması konusunda Prof. Pertev Naili Boratav'ın görüşleri şu şekildedir: En eski Türk destanî menkıbeleri Alp Ertunga'nın etrafında toplanmışlardır. Alp Ertunga, Kaşgârlı Mahmut'un, Firdevsî'nin ve Yusuf Has Hacib'in eserlerinde ismi geçen Efrâsyâb dedikleri kahramanın çevresinde oluşan destandır. İkinci büyük Türk Destanı dairesini Kök Türk efsaneleri teşkil eder. Bunlarla ilgili rivayetler, Çin tarihi kaynaklarında, Reşidüddin ve Ebu'lgazi Bahadır Han'ın eserlerinde yer almaktadır. Köktürk destanları iki epizoddan meydana gelmiştir. Birincisi "Kaynak Epizotu" denilebilecek, Türklerin kurttan yeniden türeyişlerini; ikincisi ise gittikçe kalabalıklaşan Köktürklerin Ergenekon'dan çıkarak yayılmalarını ve hakanlık kurmalarını anlatan epizotlardır. Başka bir daire de Cüveyni'nin oldukça geniş bilgi verdiği Uygur dairesidir. Bu daireye "Bozkurt"tan bahseden bir epizot ile "Göç" Epizotu girer. Dördüncü destan dairesini "Oğuz" menkıbeleri oluşturur. Reşidüddin ve Ebu'lgazi Bahadır Han'ın bahsettiği bu destana ait manzum metin parçalarının bulunduğu müstakil eserler ele geçmiştir; ancak, bunlar, Oğuz'un menkıbevî tarihinin özetinden başka bir şey olmayan, Dede Korkud Hikâyeleri ile Yazıcıoğlu'nun Şehnâmesi'nin başına koyduğu Türkçe metindir. Bunlardan sonra İslâm medeniyetine giren Türklerin yeni şartlar içinde meydana getirdikleri destanî menkıbeler veya eski

²¹ BORATAV, Pertev Naili, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. 10. Baskı.: Gerçek Yayınları, İstanbul-200, s.54-55

menkîbelerin yeni muhitte aldıkları şekiller ortaya çıkar. Türkistan'ın Müslüman oluşunu anlatan Saltuk Buğra Han, Kırgızların din mücadelelerini anlatan Manas Destanı, Türk mutasavvıfı Ahmed Yesevî'nin menkîbeleri, Osmanlı fetihleriyle birleşen Hacı Bektaş, Balkanlar'da İslâmiyet'i yaymaya çalışan Sarı Saltuk, Bağdat'ta şehit olan kahraman Genç Osman etrafındaki tarihî-menkîbevî mahsûller, İslâmiyetin kabûlünden sonraki döneme aittir. Bunların içinde destandan romana geçişte bir aşama oluşturan Battal Gazi ve Danişmend Gazi etrafında oluşmuş menkîbeleri de sayabiliriz. Bunlardan birincisi, konusu Araplarla Bizans mücadelesinden, ikincisi ise Selçuklu fetihlerinden almıştır. Ancak, ikisinin de oluştuğu yer Anadolu'dur. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme devri de, yeni bir takım destanî-menkîbevî eserlerin oluşmasına imkân veren bir devirdir ve Köroğlu manzumeleri bu döneme ait karakteristik örnekler olarak karşımıza çıkar. Şekil olarak epik karakterde olmasa bile, epik kahramanından dolayı Köroğlu'na "destan" demek fazla mübalağalı olmaz; ancak, Köroğlu'nda yer alan temleri bir büyük sanatkâr, zamanında görüp ifade edebilseydi, o zaman Köroğlu gerçek bir manzum destan olabilirdi. Yine de o devirde saz şairlerinin an'anelerine uygun ifade kalıplarıyla terennüm edilen Köroğlu için, destanî mahsullerimizin son örneğini oluşturuyor denilebilir.²²

Boratav'ın yukarıda yapmış olduğu gruplandırmaya, XIX. yüzyılın son çeyreğinde Azerbaycan bölgesinde meydana gelen ve halkın muhayyilesinde işlene işlene destanlaşan "Kaçak Nebi" destanını da ekleyebiliriz. Destanda Köroğlu ve diğer Türk Destanlarının etkileri görülmektedir. Köroğlu Destanı'nın Azerbaycan bölgesinde geçmiş olma ihtimalinin de kuvvetli olduğu düşünülürse, Kaçak Nebi Destanı'nda etkilerinin olmaması düşünülemez. İki destanın ana teması da, halkı haksız yere ezen bey ve paşalara karşı savaş açan kahramanın mücadelesidir.

---

²² BORATAV, Pertev Naili, Folklor ve Edebiyat-II, Adam Yayıncılık, İstanbul-1982, s. 71-87

2.1. Köroğlu Kimdir?

Köroğlu, Türk dehâsının yarattığı bir halk kahramanıdır. Derebeylik zamanlarında ezilen, hakkı elinden alınan, horlanan, köle yerine tutulan, karın tokluğuna ömür boyu uşak edilen Türk halkının bir kesiminin düşüncesinde büyümüştür Köroğlu.²³

O yüzyılda ortaya çıkan derebeyleri, toprak ağaları, halkın elindeki toprakları ellerinden alıyordu. Toprağı elinden alınan fakir halk boğaz tokluğuna uşak durumunda çalıştırılıyordu. Haksız yere açlığa ve başka sıkıntılara mahkum bırakılan halkın öfkesi her geçen gün büyüyordu. Yaşadıkları toprakların yaşanmaz bir hal aldığını gören halkın, devlet yönetimine pek de güveni kalmamıştı.

Köroğlu, böylesi derebeylere, böylesi gaddar, kan içici, dehşet saçıcı kişilere karşı halkın düşüncesinde besleyip geliştirdiği kahramandır. Köroğlu'nun babasına yapılan işkenceye benzer işkence görmüştür çok zaman halk. Derisi yüzülmüştür, elindeki alınmıştır, kendisi gurbete salınmıştır. Gözüne mil çekilmiş, kulağı sağır edilmiş, ağzından dili sökülüp alınmıştır. Yahut buna yakın acı seviyede hakarete, can sıkıntısına uğratılmıştır Türk halkı. Ve bütün bunlara halk, Köroğlu'nun diliyle ve zalimlere karşı tutumunun menkıbesi ile cevap vermiştir. Köroğlu hikâyesi, halk ozanları ve halk arasındaki bilge kişiler tarafından ağa konaklarında, bey çadırlarında, küçük ve büyük topluluklarda anlatılmıştır. Ağaya, beye, paşaya, mazlumların kanını içen zalimlere; “bir gün olur sizin karşınıza da bir Köroğlu dikilir” denilmiştir. Ve Köroğlu'nun ağzından şöyle denilmiştir:

“Dinleyin ağalar, dinleyin beyler
Sorum bunları bir gün olur ki...”²⁴

Köroğlu ile ilgili olarak Makal, “Türk halkının dehasında yarattığı bir halk kahramanı” ifadesini kullansa da, bazı araştırmalara göre ise, yaşamış tarihi bir şahsiyet olarak

---

²³ MAKAL, Tahir Kutsi, Köroğlu, Toker Yayınları, İstanbul-1987, s.11

²⁴ MAKAL, Tahir Kutsi, Köroğlu, Toker Yayınları, İstanbul-1987, s.11-12

görülmektedir. Boratav²⁵ ise, Köroğlu için değişik rivayetlerin olduğunu kabul etmekle beraber şöyle demektedir: “Son zamanlarda bulunan Osmanlı Arşiv belgelerinde XVI’ncı yüzyıl Celâli ayaklanmalarını anlatan Ermeni tarihçisi (XVII’nci yüzyılda yaşamış Tebrizli Arakel), Köroğlu ile iki arkadaşından bahseder ve Köroğlu’nun maceralarını, âşıkların saz çalarak anlattıklarını sözlerine ekler. Bundan başka, son zamanlarda bulunan Osmanlı Arşiv belgelerinde XVI’ncı yüzyılın sonlarına doğru Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde eşkıyalık eden ve ele geçirilmesi için “hüküm” ler yazılan Celâliler arasında Köroğlu ile ünlü birkaç arkadaşının adı geçer; bu belgelerin en eskilerinden ikisinde Köroğlu’nun dolaştığı yer olarak Bolu ve Gerede bölgesi, birinde de adı Ruşen diye yazılıdır.

Rivayetlere göre; Köroğlu, çeşitli adlar almıştır. Bunlar, Küroğlu, Kuloğlu, Guroğlu, Karaoğlu, Gurguli, Rencum Rûşen, (Irışvan Ali) vb. dir.²⁶ Destan kahramanının ismi, Batı rivayetlerinde (Âzerî ve Anadolu) rivayetlerinde ortaktır: Bir beyin (paşanın veya padişahın) yanında seyis (veya vezir) olarak duran bir ihtiyar, çok çelimsiz görünümlü bir atı (veya iki atı) iyi at diye sunarak efendisini çok sinirlendirir ve gözleri oyularak kör edilir. Özbek rivayetinde ise, kahraman Kûroğlu veya Guroğlu adını alır. Burada Kûroğlu, bir “kûr” (mezar) da doğduğu için bu adı almıştır. Bu yüzden Doğu versiyonuna (Orta Asya versiyonu) “Guroğlu” grubu , Batı versiyonuna da “Köroğlu” grubu varyantları diyebiliriz.

Köroğlu, destan kahramanı olarak, ilk önce Bolu çevrelerinde şöhret kazanmış olmakla beraber, hikâyesi ve destanı diğer yerlerde de gelişmiştir. XVI. yüzyılın sonlarındaki Celâli reisi Köroğlu’ndan başka, ondan önce ve ondan sonra-aynı adı taşıyan şakîler ve Türkmen sergerdeleri de türemiş ve bunların türlü serüvenleri Köroğlu’nun gerçek ve hayalî serüvenlerini zenginleştirmiş böylece de ortaya bir tek Köroğlu çıkmıştır. Köroğlu, halkın bağrından kopup gelen bir halk adamıdır. Nasıl halk edebiyatı, halk tarafından sevilmiş ve tutulmuş ise, Köroğlu Destanı da öylece sevilmiştir.²⁷

²⁵ BORATAV, Pertev Naili, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. 10. Basım.: Gerçek Yayınları, İstanbul-2000, s.57

²⁶ ANADOL, Cemal, Koçyiğit Köroğlu, Türkmen Yayınları, İstanbul-1997, s.13

²⁷ Age., s.23-24

Bugüne kadar yapılan çeşitli çalışmaların neticesinde kesin olmamakla birlikte Köroğlu'nun XVI.yüzyılda yaşadığı kabul edilmektedir. Bütün folklorik nitelikteki halk mahsullerinde olduğu gibi, destanların zamanla bir takım değişmelere uğraması, hatta ilk halinden çok farklı bir kimliğe bürünmesi tabiidir. Destanlar bu yapılarıyla yaşayan, değişime açık, dinamik bir yapıdadır. Buna sadece erken derlenmiş, kayıt altına alınmış destanları (Battal Gazi Destanı gibi) katamayız. Köroğlu Destanı, çok sonraları derlenmiş ve yazıya geçirilmiş bir destan olduğu için, çok çeşitli rivayetler halinde anlatılmaktadır. Köroğlu hikâyelerinin 11, 17, 24 hatta 366 ve 700 kolunun olduğu belirtilmektedir.

Destanın yazıya geçirilmesine 1834'ün Ağustos ayında başlanabildi. O tarihte Iğdır'da Alexander Chodzko, yerli Türkler ağzından Köroğlu- Tekealtı boyunu yazıya aktardı. Bu derleme 1843'te Londra'da İngilizce, 1856'da Tiflis'te Rusça yayımlandı. Köroğlu'nun kimliği de bu yayınlardan sonra ilgi konusu oldu.²⁸

Köroğlu hikâyesinin İran Azerbaycan'ı anlatmasını tespit edip İngilizce'ye çeviren, böylece Garp dünyasına bu büyük Türk halk romanını tanıtan Chodzko, Köroğlu'yu dinlediği rivayetlere dayanarak, İran Şahı İkinci Abbas (1648-1667) zamanında yaşamış, Kuzey Horasan'da doğmuş, Teke kabilesinden bir Türkmen diye kabul etmişti. Ona göre Köroğlu, İran Azerbaycan'ında yaşamış, Hoy-Erzurum yolu üzerinde eşkıyalık yapmıştı. Chodzko'dan bir müddet sonra (1889) Azerbaycanlı bir müdekkik, Mirza Velizade, kahramanımızı Kafkasya hanlarından birine karşı isyan etmiş bir eşkıya olarak gösteriyor. Anadolu ve Azerbaycan'da seyahat etmiş muhtelif seyyahlar da hep bu halkın, bu hikâye kahramanı hakkında söylediklerini tekrarlamakla kalmışlardır.²⁹

Köroğlu hakkında çok çeşitli rivayetler öne sürülse de, biz burada halkın, gönlüne ve hafızasına yerleştirmiş olduğu; ezilen, hor görülen halkın, zalim bey ve paşalara karşı koruyucusu Koçyiğit Köroğlu üzerinde duruyoruz. Bolu dağlarından, Tokat dağlarına; Çamlıbel'den, Bingöl yaylalarına; Edirne'den Kars'a kadar, Gürcistan'a ve

---

²⁸ BİRDOĞAN, Nejat, Köroğlu, Kaynak Yayınları, İstanbul-1996, s.23

²⁹ BORATAV, Pertev Naili, Folklor ve Edebiyat-II, Adam Yayıncılık, İstanbul-1982, s.237

Azerbaycan'a kadar bütün Türkiye'de ve Türkiye'nin dışında halkın gönlünde, destan destan, türkü türkü hep yaşamakta Köroğlu...

2.2. Kaçak Nebi Kimdir?

Kaçak Nebi, XIX. yüzyılda Rus çarizminin zulümlerinin arşa dayandığı bir zamanda, zalim bey ve paşalara karşı savaşarak kendi öz halkını müdafaaya kalkmış korkusuz bir Türk kahramanıdır. Kaçak Nebi'de diğer Türk destan kahramanlarının karakteristik özelliklerini görebiliriz. Kaçak Nebi'nin şahsında Köroğlu'nun, Salur Kazan'ın, Battal Gazi'nin izlerini çok açık bir şekilde bulabiliriz.

Kaçak Nebi, eşi Hacer ile birlikte, Kafkaslarda Türk köylüsünün başına ateş yağmurları yağdıran zalim bey ve paşalara, o mazlum insanların yalnız olmadığını göstermiş; aynı zamanda halk ile birleştiği takdirde, hiçbir gücün dayanamayacağını ortaya koymuştur. Kaçak Nebi, halka güçlü ve kuvvetli olduğunu, zalim beylere karşı koyabileceğini öğretmiştir.

Azerbaycan'da hürriyet mücahidine kaçak denilmektedir. Vatanları için acının bin bir çeşidini tadan Kaçak Nebi ve Kaçak Hacer ile diğer kaçaklar, yaptıkları bu kahramanlıkları neticesinde, halkın gönlünde ve dilinde birer destan kahramanı olarak kalmışlardır. Bütün Türk Dünyasında dilden dile, gönülden gönüle dolaşmaya devam edecektir.

Kaçak Nebi, 1850 yılının kış mevsiminde, at sırtında eyerin üstünde dünyaya gelmiştir. Azerbaycan'ın Zengezur mahallinde, Mollu köyünde doğmuştur.³⁰ Bazı kaynaklarda da 1854 yılında doğduğu belirtilir. Zengezur'un Mollu köyünde rençperlik yapan Alo ve Gözel'in oğludur.

---

³⁰ BERGÜŞAT, Celâl, Kaçak Nebi, çev., Oktay Altunbay, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara-1987, s.19

Nebi on iki yaşına geldiğinde, komşu köyden Kerbelayı Muhammed'in yanına çoban girer. Ancak, Kerbelayı onu oğlu gibi kabullenmekte ve ileride biricik kızı Gülsabah'ı bu güzel çocukla evlendirmeyi düşünmektedir. Zaman geçer, kız da ergin yaşa gelir. Bir gün, çevresiyle Ziyaretgah'a giden köyün zenginlerinden Mahmut hampa, Gülsabah'ı da yanında götürür. Atını budağa bağladığında, at ürker ve Gülsabah'a vurur. Gülsabah orada ölür. Kerbelayı, Mahmut hampaya çok kızar ve kin tutar. Bu olayı duyan Nebi, Mahmut hampayı atından aşağı alarak döver, başını gözünü yarar. Gel zaman git zaman Nebi, Hanali'nin kızı Hacer'e aşık olur, Hacer de ona. Hanali önce vermek istemez, fakat Kerbelayı'nın araya girmesi üzerine verir. Ancak Mahmut hampa, Hacer'i kardeşine istemeye gelince Hanali, korkusundan kızını Nebi'ye vermekten tekrar vazgeçer. Bunun üzerine Nebi ile Hacer anlaşarak kaçarlar. Mahmut hampa bütün bu olanları unutmaz. Rus askerleri ile birlikte Nebi'nin ailesine yapmadığını koymaz. Nebi'nin yakalanması için yüzlerce askerle peşine düşerler. Nebi ve Hacer, artık dağlarda yaşamaya başlar. Nebi ve Hacer bu hürriyet mücadelesinde yalnız kalmaz, Nebi'nin arkasından yüzlerce yiğit Kaçak gelir. Artık, halka suçsuz yere baskı yapan, insanların ellerindeki mallarını alan, onlara hayatı zehir eden bu zalim beylerle mücadele başlatmışlardır. Halk, bu hürriyet mücahitlerinin destansı mücadelelerini türkü türkü her yerde söylemiştir.³¹

Kaçak Nebi, küçük yaştan itibaren hep Köroğlu gibi olmak istemektedir. Küçük yaşlarda ağası Kerbelayı'nın yanında çalışırken ağasından bir tay ister. Nebi'ye "atı ne yapacaksın, senin babana keçi lazımdır, sütünü içsin dirilsin. Keçi, koyun, süt, ekmek, fakire bunlar lazım öyle değil mi?" der. Küçük Nebi ise, ağasına kafa tutarak: "sana ne ağa. Hakkıma tay istiyorum. Hızla kaçan bir tay, "Kır at gibi". Babam içmeye süt bulur."³² der. Kerbelayı de: "Küçük, yoksa Köroğlu olup Çamlıbel'e kaçmak mı istiyorsun? Gözlerinden de Köroğlu'na benziyorsun"³³ der.

Küçük yaştan itibaren annesinden Köroğlu'nun yiğitliklerini dinleyerek büyüyen Nebi, XIX. yüzyılda Kafkasların Köroğlu'su olmuştur. Çarlık Rusyasının baskıları altında

³¹ NEBİYEV, Azad, age., s.385-396

³² BERGÜŞAT, Celâl, age., s.31

³³ Age., s.31

ezilen Türk halkı, Kaçak Nebi'nin kahramanlıklarını, toplumsal hafızasında yaşayan Köroğlu ile aynı potada eriterek destanlaştırmıştır.

2.3. Köroğlu Destanı'nın Özeti:

Köroğlu (ismi Ruşen) Teke kabilesindedir. Babası Mirza Sarraf Türkistan padişahı Murad'ın at sürülerini idare eder. Bir gün, sürüler Ceyhun kenarında iken, nehirden bir at çıkıyor. İki kısrağa aşıyor. Mirza Sarraf bunlara damga vuruyor. Bir müddet sonra bunlardan doğan tayları padişaha hediye ediyor. Görünüşte pek kötü olan bu atların hediyesi padişahı kızdırıyor ve Mirza Sarraf'ın gözlerinin oydurulmasına sebebiyet veriyor. O zaman dokuz yaşında olan Ruşen çok müteessir oluyor. Babası onu teselli ediyor. Ona, büyük bir kahraman olacağını rüyasında gördüğünü haber veriyor. Fakat, Padişah'tan intikam almak lazım geldiğini unutmamasını söylüyor. Ruşen, Şahtan aldıkları atın birisini babasının tavsiyesi veçhile besliyor. Bu, dünyada misli olmayan bir at oluyor. Padişah bir gün, üstünde süvarisiyle bu ata rastgeliyor. Atı istiyor, hatta Ruşen'i hizmetine davet ediyor. Ruşen razı olmuyor; Şaha beslediği intikam hislerini açıkça söylüyor ve Köroğlu lakabını alacağını da ilave ediyor.. Kendisini tutmak isteyen askerlerle vuruşarak kurtuluyor, kaçıyor. Babasının yanına gidiyor. Babası çok memnun oluyor.

Bunun üzerine kalkıyorlar, Herat civarında bir adaya gidiyorlar. Mirza Sarraf, nücum kitaplarına bakarak oğluna bir çeşme tarif ediyor. Oradan suyun köpüklerini getirmesini söylüyor. Köroğlu çeşmeyi buluyor, lakin gelirken susuyor ve bu suyu içiyor. Halbuki bu su kör ihtiyarın gözlerini açacaktı.

Köroğlu yine babasının arzusu üzerine onunla Meşhed'e gidiyor. Mirza Sarraf bu şehirde ölüyor. Bunun üzerine Köroğlu kalkıyor, Horasan ahalisinin ikazlarına rağmen yolda bulunan eşkıya Deli Hasan'dan korkmayıp Azerbaycan'a doğru yollanıyor. Deli Hasan, kendisini mağlup edenin kölesi olacağını vaat etmiştir; filhakika Köroğlu ile dövüşüp mağlup olunca bütün delileriyle ona iltihak ediyor. Azerbaycan'da Kara Dağ'da Gökçe Bel çimenine geliyorlar. Orada 700 kişi kadar oluyorlar. Babası, ölüyor,

Köroğlu'na İran şahlarına dokunmamasını tembih etmiştir. Onun için Azerbaycan hakiminin, memleketi terk etmelerini talep etmesi üzerine kalkıyorlar, Rum vilayetine gidiyorlar. Kazlı Göl'de bir kervan yağmaladıkları için kendilerini tenkile gelen Revan hakimi Hüseyin Ali Han'ı mağlup ediyorlar. Bundan sonra Kazlı Göl'den kalkıp Çamlıbel'e geliyorlar.

Köroğlu burada bir kale yapıyor; etrafına ahali toplanıyor, bir şehir meydana geliyor. Burada tecrübeli, çok gezmiş bir adam vardır: Hoca Yakup. Bu, Köroğlu'na, Urfa'da görüp aşık olduğu kasap oğlunun resmini hediye ediyor. Köroğlu'da derhal bu gence aşık oluyor ve tek başına onu almaya gidiyor. Şehrin kenarında rastgeldiği çobanla elbiselerini değiştiriyor. Doğru kasaba gidiyor. Kasapla oğlu Ivaz'ı, koyunları göstermek üzere şehirden çıkarıyor. Koyunları teslim ederken kasabın verdiği paraların sikkesini eliyle bozuyor ve kalp diye kabul etmemek istiyor. Kasabın paraları değiştirmek için gitmesinden bilistifade, çobandan elbiselerini ve atını alıyor ve Ivaz'ın yanında bulunan kasabın çırağını öldürdükten sonra Ivaz'ı atın terkesine bindirip kaçıyor.

Yolda Reyhan Arap'a rastgeliyorlar. Orada bir hendek varmış; Arap, "Eğer Köroğlu bu hendeği geçerse ona dokunmayayım" diye ahdediyor. Köroğlu atını sürüyor, kulağına: "Beni Çamlıbel'e yetir Kır-Atım," diye yalvarıyor. At hakikaten uçar gibi, hendeği bir adımda atlıyor. Lakin Arap bu sefer de kendisinin, karısının ve çocuklarının, Köroğlu yaşadıkça maruz kalacakları tehlikeyi düşünüyor ve harbe karar veriyor. Fakat mağlup oluyor. Köroğlu kendi kendisine, Arap Reyhan'ı ancak yalvardığı, korktuğu takdirde öldürmeye söz veriyor. Bakıyor ki Arap hiç oralı değil, dokunmuyor ve arkadaş oluyorlar.

Nahçıvanlı Demircioğlu, Köroğlu'nun şöhretini işitiyor. Onun hizmetine girmek üzere Çamlıbel'e gidiyor. Köroğlu onun cesaretini, başına bir elma ve elmanın üstüne de bir yüzük dikip yüzüğün içinden seksen ok geçirmek suretiyle tecrübe ediyor. Ve bu imtihandan sonra Demircioğlu Deliler sırasına giriyor.

İstanbul civarında oturan Beli Ahmet isminde Erzurumlu bir adam vardır. Bu, bir gün İstanbul'da gezerken, herkesin dükkânlarını açık bırakıp gittiğini görüyor. Meğer elan Hacda bulunan ve yerine vekaleten Burcu Sultan'ı bırakmış olan Sultan Murad'ın kızı Nigar Hanım, her Cuma gezmeye çıkarmış, ve ahalinin onu görmemesi için bu tedbire müracaat edilirmiş. Beli Ahmet bir sebzeçi dükkânına kapanıp Sultan Hanımı gizlice görmek istiyor. Nigar Hanım bunu fark edince dükkâna geliyor, uyur gibi yapan Ahmed'i uyandırıyor; Ahmed'in Erzurumlu olduğunu öğrenince onu kendi resmi ve bir davet mektubu ile Köroğlu'na gönderiyor. Köroğlu bu mektubu alır almaz Kır Atına binip derhal İstanbul'a geliyor. O gece bir kocakarıya misafir oluyor. Ertesi gün bir saz satın alıyor. Bir de, mollanın birine, zorla Sultan Murad'ın ağzından Nigâr Hanım'a bir mektup yazdırıyor. Mektup Köroğlu hakkında bir tavsiyeyi muhtevîdir. Diğer bir mektup da Yedikule Karakol reisine hitaben yazılıyor. Bu da mektubun hamilinin içeri bırakılmasını amirdir. Velhasıl Köroğlu bu hileler sayesinde Nigar Hanım'n dairesine kadar giriyor. Lakin yalnız kalır kalmaz üstündeki molla cübbesini atıp kendi tabî kıyafetiyle meydana çıkıyor. O sırada içeri gelen Nigar Hanım kızıyor. Ona dayak attırıyor. Lakin mektup yazdığı kahraman olduğunu anlayınca onu odasına alıp ikram ediyor. Konuşuyorlar ve kaçmaya karar veriyorlar. Ertesi gün, Köroğlu bir at daha bulup Nigar Hanım'ı şehrin kenarında bekliyor; Nigar geliyor ve atlara binip yola düzülüyorlar. Köroğlu çok yorulmuştur. Bir müddet sonra dinlenmek üzere bir yere iniyorlar. Köroğlu uyuyor. O sırada Burcu Sultan yetişiyor. Köroğlu ile harbetmeye başlıyor. Lakin o sırada şiirleriyle meydan okuyan kahramanın sözlerinden Köroğlu olduğunu anlayan askerlerin çoğu kaçıyor. Köroğlu galip geliyor. Maamafi, kızkardeşinin ricası üzerine Burcu Sultan'ın hayatını bağışlıyor. Nigar'ı alıp Çamlıbel'e yollanıyor.

Yolda, Nigar Hanım'ı almak için Müslüman olup İstanbul'a gitmekte olan, Firenk Padişahının vezirinin oğluna tesadüf ediyorlar. Nigar Hanımın Köroğlu'nun elinde olduğunu gören Firenk, Köroğlu'nu öldürmek istiyor. Köroğlu onunla ve maiyetiyle dövüşüyor. Askerin hepsini kırıyor, Firenk oğlunu bağlıyor ve ancak Nigar Hanımın şefaatiyle salıveriyor. Yine, çok merhametli olan Nigar Hanım, Köroğlu'ndan, kaçırdığı kızı bir gece için isteyen bir tüccarı da ölümden kurtarıyor. Nihayet iki âşık Çamlıbel'e varıyorlar ve kırk gün kırk gece düğün yapıp evleniyorlar.

Hasan Paşa 30 000 çadırılık Hınıs aşiretinin reisidir. Kır Atın şöhretini işiten bu paşa, bu atı getirene yedi kızından birini veya devletinin yarısını vermeyi vaat eder. Kiçel Hamza isminde bir ahçı çırağı bu teklifi kabul eder. Gider, Köroğlu'nun yanına seyis girer. Kösteğinin anahtarı Köroğlu'nda bulunan Kır Atı çalması mümkün olmadığından Doru Atı çalar. Köroğlu, Kır At üstünde Hamza'nın peşinden gider. Hamza bir değirmende değirmenci kıyafetine girmiştir. Köroğlu onu tanımaz, gezdirmen diye Kır Atı verir; Kiçel biner, sürer. Fakat arkasından Köroğlu'nun yalvarmasına acır; hakikaten de Köroğlu Kır Atsız acınacak bir haldedir; kahramanlığı bırakıp değirmenci olmalıdır. Kiçel Hamza, Paşanın kızını aldıktan sonra, Köroğlu gelip onu bulduğu takdirde Kır Atı iade edeceğini vaat eder.

Hamza, Hınıs'e döner. Padişah (Paşa) onu Veziriâzam yapar, kızını verir. Diğer taraftan Köroğlu'da Çamlıbel'e dönmüştür. Fakat dünyayı gözü görmez. Altı ay evden çıkmaz. Nihayet Kır Atın hasreti canına tak der. Âşık kıyafetine girip Hınıs'e gider. O esnada büyük bir ziyafet verilmektedir. Orada bu yeni âşık da yer verirler. Âşık, Hamza'nın getirdiği ve o zamana kadar kimsenin zapta muvaffak olamadığı atı zaptedeceğini söyler. At gelir; Köroğlu, sevgili atına kavuşmasından duyduğu sevinci, en güzel şiirleriyle ifade ederek ona biner ve alaylarıyla paşayı müthiş kızdırır. Paşa bu küstahın üstüne askerlerini saldırtır. Kır Atının üstünde Köroğlu hepsiyle başa çıkar. Hasan Paşa da dahil olmak üzere hepsini kırar; Kiçel Hamza'yı Paşa yapar ve eski Paşanın bir kızını alıp Çamlıbel'e döner; bu kızını da Deli Mihter'e verir.

Bir gün Köroğlu'nun kalesinde Kacarlardan Mehmet Bey on iki bin askerle misafir bulunuyor. Köroğlu'na erzak kalmadığını söylüyorlar. Köroğlu bir kabile görüyor. Bu kervanın reisi Türkiyeli bir Türk bezirgandır; çok kahramandır: Gelip kendisine gayet kötü muamele eden Köroğlu'na evvela, "Köroğlu böyle alçakça muamele etmez, herkesi çadırında rahatsız etmez," diyen bu başı bektaşlı börklü kahraman Türk, sonunda Köroğlu ile dövüşü kabul eder. Köroğlu'nu attan yıkmak üzere iken acır, evvela onu çadırında misafir eder, ona çok ikram eder ve beş yüz tümenle Çamlıbel'e gönderir.

Çamlıbel'den ikinci bir kervan sahibi geçer; bu Ermenidir, daha kuvvetlidir. Ama yine Köroğlu'na altı yüz tümen vermeye razı olur. Mamafî Köroğlu ve arkadaşları bunun Ermeni olduğunu öğrenince arkasından gidip Erzurum'la Erzincan arasında öldürürler.

Köroğlu daima yeni maceralar peşinde koşar: onun âdeti bütün şehirleri gezmek, görmektir. Bunun için vesile de yok değildir. Bir elmacı vasıtasıyla gıyaben Kars hakimi Ahmet Paşanın kızı Perizat'la tanışır. Tıpkı Nigar Hanım'la macerasında olduğu gibi, kızında kendisini sevmesinden cesaret alarak gider. Burada da İstanbul'daki gibi karşılanır: evvela, Köroğlu'nu tanımayan Perizat onu dövündür; fakat sonradan kim olduğunu anlayınca iltifat eder. O gece elmacının evine dönen Köroğlu, Reyhan Arab'ın baskısına uğrar. Kiliseye kaçar, çan kulesine çıkar. Kılıcı ile Kır Atına eli yetmeyen Köroğlu acizdir. Bereket versin elmacı koşup arkadaşlarına haber verir. Deliler yetişiyorlar, harp ediliyor; lakin Reyhan Arab'a karşı dövüşmeye Ivaz'dan başka kimse cesaret edemiyor. Genç Ivaz, Delilerinin korkaklığına kahırlanan Köroğlu'nun cesaret verici ve gururlandırıcı sözleriyle Reyhan Arab'a karşı çıkıyor ve onu mağlup ediyor.

Artık Kars'a hâkim olan Köroğlu ve arkadaşları şehri harap ediyorlar. Perizat'ı, Ahmet Paşa'nın ve Reyhan Arab'ın mallarını alıp Çamlıbel'e dönüyorlar. Yolda bir kervana rastgeliyorlar. Kervan burada Perizat'ın şefaatiyle kurtuluyor. Çamlıbel'e varınca Köroğlu, Nigâr Hanım'ın müsaadesiyle Perizat'ı da alıyor.

Köroğlu'nun ziyafetlerinden birinde Gırizoğlu Mustafa Bey de (Kiziroğlu) hazır. Onun Tokat Paşasının meclislerini, turna, ördek, kaz avlarını methetmesi üzerine Köroğlu Delilerine bu avlardan getirmesini söyler. Lakin Ivaz'dan başka kimse buna cesaret edemez. Ivaz kalkar, yalnız başına gider. Onu yalnız bırakmak istemeyen Kiyimçioğlu, Demircioğlu ve Beli Ahmet de arkasından yetişirler. Hep beraber Tokat'a, Hasan (başka bir yerde Mustafa) Paşanın bahçesine varırlar. Orada yerler içerler, bahçeyi harap ederler. Bunun üzerine Paşanın adamları gelirler; iki taraf dövüşür; Tokat askeri üç kahramanı zorla tutamayınca kement atmak suretiyle bağlarlar; Paşa bunları zindana attırır. Bereket versin Hoca Yakup imdatlarına yetişir; onun vasıtasıyla esirler Köroğlu'na haber gönderirler. Köroğlu Delileriyle yetişir. Esirlerin asılacakları gün

meydanda büyük iş-ü-işret meclisi kurulmuştur. Paşa da tahtına oturmuştur. Bu esnada âşık kıyafetiyle Köroğlu gelir; birçok şiirlerden sonra arkadaşlarıyla meydana çıkarlar ve hepsi kendilerini bildirirler. Paşanın askerleriyle harp ederler ve hepsini yenilgiye uğratırlar; Köroğlu, Paşayı kaçarken vurur, kellesini keser; yerine eski veziri Paşa yaptıktan sonra ganimetlerle Çamlıbel'e döner.

Artık Köroğlu'nun şöhreti her tarafa yayılmıştır. Türkiye'de Tercim ilinden Nazar Celâli isminde bir yiğit Ivaz'a âşık oluyor; Köroğlu ile boy ölçüşmek üzere 12 bin askeriyle Çamlıbel'e geliyor. Evvela Köroğlu'ndan askerlik talim etmek niyetiyle görünüyor; ve kötü maksatlarını gizliyor. Lakin Köroğlu'nun ve etrafındakilerin bahadırılıklarını görünce tasavvurundan tamamen vazgeçiyor. Köroğlu'nun misafiri oluyor. Köroğlu bu kalabalık misafirlerine izzet, ikram ediyor. Hatta erzakları bile bitiyor ve Köroğlu, o zamana kadar hiç haraç almadığı Bol-kıda kabilelerinden, sürülerini istemek mecburiyetinde kalıyor.

Bir gün, mecliste kendine sakîlik yaptırıldığı için kızan Ivaz kaçıyor. Mustafa Beyin veya Bolu Beyi'nin hizmetine girip Köroğlu'nun kalesini yıkmaya yemin ediyor. Arkasından giden Köroğlu'nun ricaları fayda vermiyor. Ivaz, o sırada Köroğlu'nun Tokat tahribatının intikamını almak üzere Çamlıbel yakınına çadır kuran Bolu Beyinin yanına varıyor; onunla, Köroğlu'nun aleyhine suikast tertip ediyorlar. Ivaz kırk elli adamla Çamlıbel'e yakın bir yere varıp Köroğlu'nu çağırıyor; kahraman gelince Ivaz onu adamlarına tutturmak istiyor. Köroğlu bunların hepsini kırdıktan başka o sırada imdada gelen Bolu Beyinin askerlerini de dağıtıyor; kaçmak için kendisine yol açıyor ve sarp bir kayaya atı sürüyor; kimse o kayaya çıkamıyor.

O sırada rüyasında Köroğlu'nu Kır Atıyla kan deryasında yüzer gören Deli Mihter, diğer Delilerle yetişiyor. Bolu Beyi yenilir ve bu sefer hileye başvuruyor; sırf Ivaz'la Köroğlu'nu barıştırmak istediğini ve oraya bu maksatla geldiğini söylüyor, şefaathane diliyor. Köroğlu bütün ricalara lakayttır; şimdi o sakın, soğuk, harbi seyrediyor; Ivaz'ın ihaneti onu çok kahırlandırmıştır. Nihayet Bolu Beyi ile, kalan askerler esir ediliyor. Köroğlu esirine, Ivaz'la aralarında geçen vakayı anlatıyor ve onu hakem yapıyor. Artık

Bolu Beyinin de ısrarı üzerine Ivaz, Köroğlu'nun elini  puyor, misafir Nazar Celali'nin de Şefaatiyle, Bolu Beyinin kızı Deli Mihter'e verilmek Őartıyla esirler azat ediliyor.

Çok geçmeden ikinci bir vaka Köroğlu aleyhine arkadaşlarından birisini çeviriyor. Ivaz'la bir kavga neticesinde kafası yarılan Demircioğlu, Köroğlu'nun buna lakayt kalmasına hiddetlenerek kaçıyor, Ivaz gibi suikast emelleriyle Kürdistan Beyi Mustafa Beye (Gırizoğlu) iltica ediyor; onunla Köroğlu'nu öldürmeyi kararlaŐtırıyorlar. İkiisi beraber geliyorlar; askerleri bırakıyorlar; Demircioğlu'nun, Nigar Hanımın odasında Köroğlu'nun kafasını kesmek için ettiği yemini yerine getirmek üzere gizlice Köroğlu'nun yanına giriyorlar. O sırada Köroğlu sazını alıyor ve Nigar Hanıma, Halep seferinde Perizat'ı kaçırırken kuyuya girdiğini, Mustafa Bey tarafından yardım gördüğünü ve kurtarıldığını hikâye eden Şiiri okuyor. Bunu duyan Mustafa Bey niyetine piŐman oluyor ve alicenap Köroğlu'nu öldürmekten vazgeçmeye Demircioğlu'nu da ikna ediyor. İkiisi de gizlendikleri yerden çıkıyorlar ve af diliyorlar; Köroğlu mutat alicenaplığıyla her Şeyi unutuyor.

Bu esnada İstanbul Padişahının Veziri Hasan Paşa, Köroğlu'nun Őerrinden kervanların İran'dan mal getirmemelerine kızmıŐ ve birçok para ile kendisi bir kervan göndermiŐ, mal getirmelerini emretmiŐtir. Bu kervanı Köroğlu vuruyor ve bezirganları, burun ve kulaklarını keserek Paşaya gönderiyor. Buna çok gazaplanan Paşa, ahaliyi topluyor, eline bir kadeh alıyor: "Bunu elimden alan yiğit amlıbel'e gidecek:  l  veya diri Köroğlu'nu bana getirirse ben de ona kızım Duna Paşayı vereceğim" diyor. Bir aŐiret reisi olan ve Duna Paşayı seven Bolu Paşa bu teklifi kabul ediyor. On iki bin askerle amlıbel yakınına konuyor. Köroğlu bunu haber alınca, aşık kıyafetinde yanına gidiyor. Paşanın bir mihteri onu tanıyor, paşaya haber veriyor. Paşa, Köroğlu'nu esir edip yola koyuluyor. Yolda çok hakaret ve işkenceye maruz kalan Köroğlu kurtulmak için bir hileye başvuruyor: Köroğlu olduğunu ink r ediyor. Bundan Bolu Paşa Ő pheleniyor: Kim bilir belki mihterin aŐıka bir garezi vardır; sonra ya götürdüğü adam Köroğlu değilse...Köroğlu ile harbetmeden dönmüş olmanın İstanbul'da yapacağı tesiri düşünüyor, Köroğlu'nu, ona bir de at bađıŐlayıp serbest bırakıyor. Kendisi de onun arkasından amlıbel'e dönüyor. Köroğlu ile harbediyor; fakat mağlup ve esir oluyor. O zaman Köroğlu'nu tanıyor. Hem hayret, hem de korkuya düşüyor. Lakin Köroğlu onun

işkence ve hakaretlerinin intikamını almayacaktır. Bilakis Paşaya ikram edecektir. Hatta bir gün Duna Paşa'nın aşkından, hasretinden yaşayamayacağını söyleyen Bolu Paşaya bir iyilik yapabilmek için, esir olup İstanbul'a gitmeyi bile kabul edecektir.

İşte bu suretle kararlaştırıp yola koyulurlar, fakat İstanbul hududuna gelince Bolu Paşa, Köroğlu'nun iyiliğine karşı nankörlükle mukabele ediyor; esirinin başına habersizce bir darbe indirip bağlatıyor. Şehirde herkes, Köroğlu gibi bir bahadırı Bolu Paşa'nın getirebilmesine hayret etmektedir. Hele Hasan Paşa, bir örümceğin bir değirmen taşını kaldırmasına benzeyen bu işe bir türlü inanmıyor. O sırada, bir hile düşünerek hep Bolu Paşayı metheden Köroğlu'na, Hasan Paşa kızıyor, onu Üsküdar'da Narin Kale'nin bir kuyusuna attırıyor. Diğer taraftan Duna Paşa, bir kadın gibi korkak olan nişanlısının getirdiği bahadırı görmek istiyor. Ve Köroğlu'nu görünce o da hayrete düşüyor. Köroğlu'ndan macerayı dinliyor. Onun dostu oluyor; ve ona her gün yemekler indirtiyor.

Köroğlu'nun arkadaşlarından, Kahire Padişahının oğlu Mısır'dan Köroğlu'nun, Ivaz gibi, kaçırdığı delikanlı İsa Balı vardır. Bu kahraman rüyasında Köroğlu'nun halini görüyor. Ve Kır Ata binerek imdadına koşuyor. İstanbul'a varınca âşık kıyafetinde dolaşiyor. Şöhreti Duna Paşaya kadar gidiyor. Öyle ki Duna Paşa gıyaben buna âşık oluyor. Bir gece Duna'nın evinde buluşuyorlar. Onlar iş-ü-işret ederken Bolu Paşa'nın adamları sarayı sarıyorlar. Bunun üzerine iki âşık Köroğlu'nun yanına varıyorlar. Duna kahramana, çıkmasını söylüyor. Esasen yerini de pek rahat bulmuş olan Köroğlu bir kadın tarafından kurtarılmayı izzeti nefsine yedirmiyor. Ancak İsa Balı'nın sesini işittikten sonra yine biraz nazlanmakla beraber razı oluyor. İki âşık cariyelerin yardımıyla kuyuda epey semirmiş olan Köroğlu'nu zorla çıkarıyorlar. Bir defa Kır At'a binen Köroğlu kale kapısını kırıp çıkıyor; Bolu Paşa ile vuruşuyor. Binlerce asker ile Paşanın kendisini öldürüyor. Duna Paşa'nın şefaatiyle diğer askerleri bırakıyor. Bu iş de tamam olduktan sonra üçü beraber yola düzülüyorlar. Çamlıbel'e varınca Köroğlu, İsa Balı ile Duna Paşa'yı evlendiriyor; yirmi gün düğün yapıyor.

Seneler böyle geçtikten sonra, Şah Abbas, Köroğlu'nun, şöhretini duyar, onu kendisine serdar yapmak ister ve bunu Köroğlu'na teklif eder; Köroğlu "Şahlar insan kıymeti

bilmezler,” diye düşünerek bu teklifi reddeder. Buna kızan Şah, kahramanın başını getirene serdarlık vaat eder.

Bu sırada Köroğlu da ihtiyarlığını sezmiş, İran Şahının yanına ve oradan da Mekke’ye gitmek arzusunu duymuştur. Bir gün Delilerini çağırıyor, yerine Ivaz’ı halef bırakıyor. Kılıcını büküyor; artık harbetmemeye yemin ediyor. Kendisini Kazlı Göl’e kadar yolcu etmeye gelen arkadaşlarına veda ediyor. Gitmeden önce yüzünü Çamlıbel’e dönerek dağlara hitaben şiir söylüyor ve hayatında ilk defa orada ağlıyor.

Şahın iki kölesi vardı: İlyas (Elmas) Han ve Behram Han. Köroğlu bunlara tesadüf ediyor ve misafirleri oluyor. O gece iki köle Kır Atı öldürüyorlar. Köroğlu bunu görünce kendisine hücum eden kölelere, hiç müdafaaya kalkışmaksızın, boynunu uzatıyor; Kır Atsız yaşamayacağını söyleyerek ölümüne razı olur. Köleler Kahramanın kellesini Şah Abbas’a götürüyorlar; bir damla kan Şahın eteğine damlıyor. Şah, “Bu masum kanıdır,” diyor. Kölelerinin Köroğlu’nu mertçe öldürmediklerinden şüpheleniyor; Çamlıbel’den üç deli çağırıyor; bunlardan hakikati anlıyor. Hep beraber yiğit Köroğlu’na ağlıyorlar. Şah köleleri İsfahan halkına parçalatıyor. Sonra Delilere hil’at³⁴ (Padişahların, gönül almak, ödüllendirmek için birine giydirdikleri değerli kumaş veya kürkten yapılmış kaftan.) veriyor: Ivaz’ı da Köroğlu’nun vasiyeti üzerine Çamlıbel’in hâkimi tayin ediyor.

2.4. Kaçak Nebi Destanı’nın Özeti:

Zengezur’un Mollu köyünde Rençper Alo’nun, karısı Gözel’den bir oğlu olur, adını Nebi koyarlar. Nebi on iki yaşına geldiğinde, komşu köyden Kerbelayî Muhammed’in yanına çoban girer. Ancak, Kerbelayî onu oğlu gibi kabullenmekte ve ileride biricik kızı Gülsabah’ı bu güzel çocukla evlendirmeyi düşünmektedir. Zaman geçer, kız da ergin yaşa gelir.

---

³⁴ Türkçe Sözlük, 9. Baskı., Cilt: 1, TDK Yayınları, Ankara-1998, s.995

Bir gün, çevresiyle Ziyaretgah'a giden köyün zenginlerinden Mahmut hampa, Gülsabah'ı da yanında götürür. Atını budağa bağlamışken, at ürker ve Gülsabah'a vurarak ölümüne sebep olur. Kerbelayî, "ürkek atı budağa bağlamazlar" bunu bilmez misin, diye Mahmut hampaya kin tutar. Olaydan haberdar olan Nebi, Mahmut hampayı atından aşağı alarak döver, başını gözünü yarar.

Nebi, Kerbelayî'nin yanında kalmaya devam eder. Gel zaman, git zaman, Nebi, Hanali'nın kızı Hacer'e tutulur, Hacer de ona. Nebi Hacer'i istetir. Hanali, beyler hampalar Nebi'den hoşlanmazlar, ona gün göstermezler diye vermezlerse de, Kerbelayî Muhammed'i kıramaz ve razı olur. Ancak, aynı gün Mahmut hampa Hacer'i kardeşine istemeye gelince, Hanali korkusundan vazgeçer.

Nebi ile Hacer anlaşır ve kaçarlardı. Kerbelayî onlara toy yapar, Hacer'i babası ve kardeşleriyle de barıştırır. Nebi, sert, dürüst, sözünü sakınmayan ve zulme rıza göstermeyen bir delikanlıdır. Köylü onu sever, beyler, hampalar çekinirler.

Mahmut hampa olanları unutmaz; bir gün Rus askerleri ile Alo'nun evine gelir. Alo hastadır ve Hanali ile kapıda oturmaktadır. İkisini de kırbaçlayarak kanlar içinde bırakır. Hacer karşı koyar, Nebi yetişir, Mahmut hampayı iyice döverler. Mahmut intikam için bekler, olur olmaz saldırır, beyleri, askerleri Nebi'nin üstüne sürer. Nebi bakar ki, burada rahat yok, Hacer'i alarak Mollu'dan uzaklaşmak ister. Kerbelayî Muhammed'e düşüncesini açar ve "Ne kederli ömrüm var, bu haramzadelerle vuruşacağım" der. Kerbelayî onu, Boz at'ı ve aynalı tüfeğini vererek uğurlar. Hacer'le birlikte dağa çıkan Nebi bir mağarada yaşamaya başlar. Bir süre sonra ailelerini özleyerek, köylerine dönmeye karar verirler. Yolda rastladıkları köylülerden duyarlar ki, Mahmut hampanın adamlarından Eli bey, "Alo kişini meydanda ağaca bağlayıp, dövüp öldürdüler."

Nebi, Mahmut ve Eli beyi yakalayıp, aynı ağaca bağlar ve başlarına birer kurşun sıkar, ambarlarını da boşaltıp fakirlere dağıtır. Bu olay üzerine Nebi'nin ünü yayılır, zulümden kaçanlar ona gelir, destesi büyür. Rus kuvvetleri, beylerin güçleri de onu yakalamak üzere harekete geçerler. Nebi Hacer'le beraber dağa çıkmıştır.

Çarlık rejiminin adamları dağlara düşüp o tepe senin bu tepe benim Nebi'nin arkasından gezip dolandıkça Nebi de gece gündüz dağı taşı gezer, şehirleri dolaşır, hampalara (beylere) korku verir, onların mallarını fakir-fukaraya dağıtırdı. Beyler Nebi'nin korkusundan halka bir şey diyemiyordu. Beylerle mücadeleye girişen yiğitler de yavaş yavaş dağlara çekilerek Nebi'nin destesine (kaçaklarına) katılıyordu. Nebi'nin destesi böylece hızla çoğalıyordu.

Kubernat, Kaçak Nebi'nin destesini dağıtmak için Zengezur'a iki yüz atlı göndermişti. Naçalnik Cafergulu Bey'in komutasında olarak, bu destenin üç aya kadar yok edilmesini, Kaçak Nebinin tutuklanarak hükümete teslim edilmesini istiyordu. Atlılar dağı taşı elekten geçiriyordu, ama yine de Nebi'yi bulamıyorlardı.

Bir gün Kaçak Nebi yine köyleri dolaşıyordu. Halkla görüşüp onların durumlarını öğreniyordu. Nahçıvan, Cebrayıl, Gorus'un naçalnikleri de yüz atlıları ile Nebi'yi yakalamak için Şotlanlı denilen yerde pusuda duruyorlardı. Düşman atlılarının şehirde olduğunu bilen Nebi, kaçakları evlere yerleştirip, kendisi Kanlı Koca ile Hekeri'ye yola çıkar. Nebi üç gündür yoldaydı. Bir haber veren yoktu. Hacer iki canlı olduğu için çok ağır sancıları vardı.

Nebi Şotlanlı'dan yeni çıkmıştı ki yolda bir ekinciye rastladı. Uzaktan ekincinin neşeli bir türkü söylediğini zannettiler. Sonra kulak verip baktılar ki, ekinci ağlamakta, ağıt yakıyor. Kanlı Koca çabucak gelerek yaşlı ekinciye niye böyle yanık yanık ağıt yaktığını sordu. Yaşlı ekinci sebebini pek söylemek istemedi. Kanlı Koca bunu fark edince, korkma, biz Naçalnik değiliz. Bizler Kaçak Nebi'nin adamlarıyız, der. Böyle deyince yaşlı adam, kendisine gelir. Kanlı Koca'ya:

İsmail Bey otuz atlı ile Nebi ve Hacer'i tutup Gorus'a götürdü. Hacer çok ağlıyordu. Strajnikler aralarında fısıldaşarak, Hacer için, çok ağrı çekiyor, Gorus'a kadar varamaz, yolda doğum yapar diyorlardı. Zalim İsmail Bey de elindeki silahını Hacer'in sırtına

kakıyordu. Bunları dinleyen Nebi, daha fazla dayanamayarak atını mahmuzladı ve Kanlı Koca'ya sen kaçakları şehirden çıkar, sabah erkenden Gorus'ta görüşelim dedi.

Şehrin her yerinde Nebi'yi arayan düşmanlar dolıştığı için Hacer evden dışarı çıkamıyordu. Durumu çok ağırlaşmıştı. Mehdi bir gece Hacer'i Kerbelayı Muhammed'in evine götürmek isterken, yolda İsmail Bey'in adamları ile karşılaşır. Mehdi attan inip İsmail Bey'e Hacer'in iki canlı olduğunu, ağrı çektiğini, yakın şehirlerden birine götürdüğünü söyler. Bunun üzerine İsmail Bey emir vererek her ikisinin de elini kolunu bağlatır. Hacer Gorus hapishanesinin önüne gelir gelmez yere yıkılır ve doğum yapar. Zalim İsmail Bey çocuğun sesini duyar ve istetir. Kılıcını çıkararak çocuğun başına geçirir. Çocuğun ağlaması kahkahasına karışır. Bunu Kubernet'a gönderecem. Bu uşak gibi Nebi'nin başını da kılıcıma geçirip Kubernet'a gönderecem der. Hacer zindanda saçını başını yolar, ağlar. İsmail Beye bedduada, kargışta bulunuyordu.

Nebi hapishanenin kenarına geldiğinde yerde kılıca geçirilmiş bir körpe çocuk görür. Çocuğu kucağına aldığında Hacer'in çocuğu olduğu içine doğar. Nebi'nin o vakte kadar ağladığını kimse görmemişti. Aylı bir geceydi. Nebi öylesine bir ağladı ki, dağlar taşlar titredi.

Bu sırada kaçaklar gelir. Nebi ve kaçaklar hapishaneyi basarlar ve içerdeki bütün gözetçilerin ellerini kollarını bağlarlar. Nebi Hacer'i görünce kendini tutamaz, ikisi de ağlar. Hacer çocuğun kundağını Nebi'den alır. Nebi, Kardeşi Mehdi ve içerdeki bütün tutsakları serbest bırakır. Hapishaneyi de yakmaları için emir verir.

Sabah olurken hapishane müdürü bakar ki, hapishane alevler içinde yanıyor. Derler ki, toprağın böyle yandığını hiç gören olmamıştır. Hapishaneyi yakan ateş, günahsız çocuk ve Hacer'in âhıdır.

Nebi'nin ünü her yerde yaygınlaşmıştı. Nebi'yi bilmeyen kalmamıştı. Hampalar halkı dövdüğü zaman, o kişi yaptığınız bu zulmü Nebi'ye bildireceğim dese, o dakika

birakırlardı. Nebi'nin yiğitliği bütün Kafkasya'da yayılıyor; halk Nebi'nin mertliklerini, koçaklarının yiğitliklerini türkülerle her yanda söylüyordu. Bütün bunlar, Kubernat'ı, hampaları, delirtiyordu. Kaçak Nebi'nin kellesine büyük ödüller koyuyorlardı.

Bir akşam sohbette Nebi Şahhüseyin'e: Senin gözlerin benim hiç hoşuma gitmiyor. Senin gözlerinin bakışı değişmiş. Köylüler bile bu Şahhüseyin'in derisini boğazından çıkar diyorlar. Ama, biz seninle tuz-çörek kesmişiz. Son vakitlerde Paşa, Beyle görüşüyor, evine gidip geliyorsun. Sakın halkına hıyanet etme der. Şahhüseyin bunun üzerine Nebi'nin durumlardan haberi olduğunu anlar, hileye başvurarak gözyaşı döker. Kendisinin öyle bir düşüncesi olmadığını söyler.

Nebi, bunun üzerine meseleyi fazla karıştırmaz. Daha sonra herkes yerine gider ve yatar. Fakat Şahhüseyin yatmaz. Gecenin bir vakti artık bana buralarda durmak doğru olmaz diyerek, kalkıp Araz'ın kenarı boyu gider. Sonra bakar ki ilerde bir karaltı görünüyor. Aylı gecede her yer süt gibi parlıyordur. Bakıp gördü ki, Nebi'dir, Boz atı tımarlıyor. Tüfeğini ateşler ve Boz at bir kişneme kişner, dağlar taşlar lerzeye gelir. Kaçaklar yerinden kalkar. Nebi, dönüp baktığında karşısında tüfeği ona çevirmiş olan Şahhüseyin'i görür. Sadece "Ay namert" diyebilir. Kurşun sesi dağlarda sedalanır. Kaçaklar ve Hacer çabucak koşup gelirler. Hacer ve Gözel ana kendisini Nebi'nin üzerine atar. Nebi'ye ağıtları her yerde yankılanır:

Bu dağlar ulu dağlar
Çevresi sulu dağlar
Koyunda yiğit öldü
Gök kişner, bulut ağlar.

Nebi'nin cenazesinde insanlar sel gibi aktı. Cenazeye gelen Kubernat korkudan cemaate bir şey diyebilmez. Nebi'yi son menzile gönderirler. Hacer, Nebi'nin mezarı üstünde and içer: And içiyorum Aziz Nebi, seninle kesdiğim tuz-çöreğe. Hiç üzülme ki, senin düşmanlarına aman verdimmeyeceğim. Yedi bin yedi yüz yetmiş yedi yiğit de Hacer'in sesine ses verdi. Bu şekilde oradan yiğitler silâha sarılıp dağlara, derelere çekildiler.

Nebi öldü ise de, yiğit Hacer onun kanını yerde koymadı, Beylere, Hanlara, zalimlere göz verip, ışık vermedi. Düşmandan intikam alındı.

3. KÖROĞLU VE KAÇAK NEBİ DESTANLARI' NDAKİ BENZER SOSYAL MOTİFLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bütün halk hikâyelerinde ve destanlarında olduğu gibi, Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanlarının da bir takım motiflerle süslendiğini görüyoruz. Destanlarda yer alan bazı motiflerin üzerinde fazlaca durularak işlendiğini, bazılarının ise daha yüzeysel geçildiğini görürüz.

Destanlarda satır aralarına saklanmış olan bir çok ilginç olayları, İnsanda hayret uyandıracak vasıflara sahip varlıklar ve o döneme ait gelenekleri buluruz. Destanlar bize geçmişte atalarımızın nasıl ve hangi şartlarda yaşadığını görmemizi sağlar. Bu şekilde geçmişte duymamıza, bugünü geçmişle kıyas etmemize yardımcı olur.

Günümüz insanının ilk soylarının, uçsuz bucaksız bir ortamda duydukları korkuları, yalnızlıkları ve onlarla ilgili daha başka birçok gerçekleri, destanlar ortaya koymaktadır. Yaşamakta olduğumuz günlerde de hızla gelişen ve gelişme hızı baş döndüren elektronik teknolojisi bir efsane havası yaratmakta, adeta bir destan meydana getirecek özellikler içermektedir. Bu görüşe misal olarak bir kalp nakli, uzaya ilk insan gönderilmesi, ayın üzerinde ilk kez yürünmesi, internet ve görüntülü cep telefonları günümüzün destanî olayları değil midir? Yüzyıllar sonra hayal gücü bu gelişmeleri kendi anlayışı ile nasıl yorumlayacak, ya da bu “garip” gelişmeleri, nasıl bir edebiyat eseri olarak ortaya koyacaktır kim bilir?

Köroğlu Destanı'nda gördüğümüz Kırat olağanüstü vasıflara sahiptir. Köroğlu'nu çok güç zamanlarda kurtarır. Köroğlu'nun başına gelebilecek her türlü tehlikeyi haber verir. Sudan çıkan bir aygırın, at sürüsü içinde bir kısrağa aşmasından doğan Kırat, destanın merkezini oluşturur. Destanın iskeletini Kırat oluşturmuştur.

Köroğlu'nu böylesi yiğit bir cengaver yapan sadece atı değildir. Bunun yanında "harikulade kılıç" da bu görevi yapar. Köroğlu'nda böyle bir kılıca tafsilatlı olarak Yalvaç rivayetinde ve Ermeni rivayetinde tesadüf ediyoruz. Yalvaç rivayetinde, Köroğlu yıldırım taşından bir kılıç yaptırır. Buna sahip olduktan sonra Çamlıbel'e gitmeye karar verir.³⁵

Köroğlu'nu destanın başından sonuna kadar olağanüstü özelliklere sahip destan kahramanı olarak görüyoruz. Destanda Köroğlu şöyle tasvir edilir. Kulakları kalkan gibidir. Yirmi dört kişi omuzlarında oturabilir. O daha beş yaşında iken bir ağacı sökecek kadar kuvvetlidir. Bağdat'ta Ayvaz ve arkadaşları asılacakları esnada meydana kurulan meclise Köroğlu'da âşık kıyafetinde katılır. Sade bıyıklarında iki tavukluk pirinç kalır. Bir oturuşta yedi batman pirinçten pilavı, yedi koyunu, yedi hırça şarabı içer. [Boratav,1984:72]

Kaçak Nebi Destanı'na baktığımızda, kahramanın atı Bozat da tıpkı Kırat gibi olağanüstü özellikleri olan, herkesin imrendiği bir at'tı. Bozat adeta Nebi'nin kanatlarıydı. Her iki destanda da kahramanla atının birlikte öldüğü motifini görüyoruz. Köroğlu Mekke'ye giderken yolda Şah Abbas'ın iki kölesine rastlar ve bu iki köle, gece Kıratı öldürür. Köroğlu Kırat'ın öldürüldüğünü görünce Kıratsız yaşayamayacağını söyler ve kendisini de öldürmelerine karşı koymaz. [Bk. Pertev Naili Boratav, Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul-1984,s.28]

Kaçak Nebi Destanı'nda da Nebi'nin ölümüne dayanamayan Bozat, dayanamayarak çatlar ve ölür.[bk. Dr.Azad Nebiyev, age., s.395]

Bu iki destanda işlenen en önemli benzer motif, mazlum halka haksız yere zulüm yapan bey ve paşalara karşı her şeyini ortaya koyarak mücadele veren kahramanın yiğitlikleridir. En başta her iki kahramanda şahsi bir öc alma duygusuyla giriştikleri bu mücadele, sonradan toplum adına zalim paşalarla kavgaya dönüşmüştür. Toplum adına

---

³⁵ BORATAV, Pertev Naili, Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul-1984, s.70

zalimlerle mücadele eden kahraman tipi, bu destanları ölümsüzleştiren en önemli motiftir.

Bunların yanında Köroğlu ile Kaçak Nebi Destanları'nda kahramanın yanındaki yiğit askerlerin benzerliği, destanın geçmiş olduğu coğrafyanın benzerliği, destanlarda geçen "kadın suretlerinin" benzerliği, dil ve üslûb benzerliği, destanlardaki toplum sorunları benzerliği ve Köroğlu'ndaki Âşık Cünûn ile Kaçak Nebi'deki Âşık Ahmet arasındaki benzerlikleri, destanın en önemli benzer motifleri olarak sıralayabiliriz.

3.1. Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanlarının Meydana Çıkma (oluşum) Benzerliği

Köroğlu Destanı, Türk Dünyasının, Alp-Ertunga, Oğuz Kağan ve Dede Korkud Oğuznâmeleri gibi en eski kahramanlık destanlarımızdan birisidir. Bütün Türk dünyasında asırlardan beri dinamizmini ve heyecanını hiç yitirmeden anlatıla gelen Köroğlu Destanı'nın ortaya çıkışı Azerbaycan Rivayeti³⁶nde şöyle anlatılmaktadır:

Köroğlu (ismi Ruşen) Teke kabilesindedir. Babası Mirza Sarraf, Türkistan Padişahı Murad'ın at sürülerini idare eder. Bir gün, sürüler Ceyhun kenarında iken, nehirden bir at çıkıp iki kısrağa aşar. Mirza Sarraf bunlara damga vurur. Bir müddet sonra bunlardan doğan tayları padişaha hediye eder. Görünüşte çok kötü olan bu atların hediyesi Padişah'ı kızdırır ve Mirza Sarraf 'ın gözlerinin oydurulmasına sebep olur. O zaman dokuz yaşında olan Ruşen, bundan çok müteessir olur. Babası onu teselli eder. Ona, büyük bir kahraman olacağını rüyasında gördüğünü haber verir. Fakat, padişahın intikam almak lazım geldiğini unutmamasını söyler. Ruşen Şah'tan aldıkları atın birisini babasının tavsiyesi ile besler. Bu at, dünyada misli olmayan bir at olur. Padişah bir gün, üstünde binicisi ile bu ata rastlar. Atı ister. Hatta Ruşen'i de hizmetine davet eder. Ruşen buna razı olmaz. Şah'a karşı beslediği intikam hislerini açıkça söyler ve Köroğlu lâkabını alacağını da ilave eder. Kendisini tutmak isteyen askerlerle vuruşarak kurtulup kaçar ve babasının yanına gider. Babası bundan çok memnun olur.

---

³⁶ ANADOL, Cemal, Koçyiğit Köroğlu, Türkmen Yayınları, İstanbul-1997, s.178

Babasının gözlerini haksız yere oydurarak âmâ eden Bolu Beyi'nden intikam almak için çeşitli mücadelelere girişen Köroğlu, halkı ezerek haksız kazanç sağlayan, fakir halkın sırtından geçinmeye çalışan Beylere ve Paşalara karşı da amansız savaşlar vermiştir. Köroğlu Destanı bu anlamda haksızlıklara karşı açılmış olan bir isyan bayrağıdır.

Köroğlu Destanı'nın ortaya çıktığı döneme baktığımızda, yaşanan sosyo-ekonomik şartların ne kadar zor olduğunu görüyoruz. Böylesi bir zeminde halkın Köroğlu gibi en azından zalim Bey ve Paşalarla mücadele eden bir "iyi kalpli" eşkiyayı umut görmesi çok tabiidir.

Osmanlı ülkesinde kurulan düzen, sınırların büyümeye başlaması, denetimin güçleşmesiyle birlikte bozulmaya yüz tuttu. Osmanlılar başka toprakları ele geçirdiklerinde onlara da kendi devlet anlayışlarını yerleştirmek, halkı kölelikten kurtarmak çabası göstermişler, İslam'ın genel ilkelerini çiğnememişlerdi. Birçok durumda fethettikleri ülkelere yardım etmek zorunda kaldılar. Dünyanın dört bir yanındaki zenginlikleri kendi memleketlerine taşıyan Avrupalıların sömürgecilik anlayışı, ulusçuluk anlayışı, Osmanlılar'da yoktu. Onun için de yayılma, büyüme, Osmanlı Devleti'nin zenginleşmesine değil, yoksullaşmasına neden oldu.

1402'de Timur'a yenilen Yıldırım Bayazit'in ölümüyle Anadolu beyliklerinin yeniden kurulması, geri kalan yerlerin Osmanlı devleti'ni bölmek amacıyla dört şehzadeye paylaşılması, bu şehzadeler arasındaki kardeş kavgalarının tam on bir yıl sürmesi, bunların halkın çeşitli nedenlerle birbiri ardına ayaklanması, Anadolu'yu zaten denetlenmesi çok güç bir duruma getirmişti.³⁷

İyice yayılmış olan İmparatorluk sınırları, bir türlü önlenemeyen iç huzursuzluklar, arkası kesilmeyen savaşlar, en önemlisi de durmadan bozulan ekonomik durum, Osmanlı toplum yapısında büyük bir değişikliğe yol açtı. Osmanlılarda "iltizam" denilen bir yöntem vardı: Devlet gelirlerinden birinin, bir yıl süreyle, o gelire karşılık belli bir parayı peşin olarak ya da taksitle veren bir kimseye devredilmesi. Parayı ödeyip

---

³⁷ FUAT, Memet, Köroğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2001, s.27-28

bu hakkı alana da “Mültezim” denirdi. Önceleri toprak alanına kaydırılmayan bu yöntem, darphaneler, gümrükler gibi devlet kurumlarında kullanılırdı.³⁸

Devlet memurları durumunda olan, kesin kurallara bağlı timarlı sipahilerin yerini, devlete ödedikleri paradan fazlasını çıkarıp kâr etmek kaygısından başka bir düşünceleri bulunmayan mültezimlerin almasıyla, köylüler kısa sürede tefecilerin eline düşmüş oldular.³⁹

XVI.yy’da Anadolu’da yaşanan bu kargaşa ortamında ne can güvenliği kalmıştı ne de mal güvenliği. Her yerde devletin memurları köylüleri ezmekte, onların sırtından haksız kazanç sağlamaktaydılar.

Anadolu köylüsü bu eşkiyalık ortamında, yaşamalarına uygun ortamın kalmadığını görerek, yıllarca eş ve dostlarıyla mutlu bir şekilde yaşadıkları evlerini, topraklarını, köylerini bırakıp başka bölgelere kaçmışlardı.

İşte Köroğlu XVI.yüzyılın ikinci yarısında, soygunculuk etmek ile halkı korumanın böylesine birbirine karıştığı bir ortamda, zalim Bolu Beyine başkaldırıp dağlara çıktı, saz çalıp türkü söyledi.⁴⁰

Memet Fuat’ın “Köroğlu” isimli kitabında yer alan, İlhan Başgöz’ün “halkın kurtarıcı bir eşkiya yaratma özlemi” hakkındaki şu sözleri çok dikkat çekicidir:⁴¹

“Nerede ortaya çıkarsa çıksın, bu eşkiyaların zamanını bir yeryüzü cenneti olarak görüyoruz. Köylüden ve fukaradan yana işleyen bir toplum düzeni anlatılıyor onların hikayelerinde. (...)

---

³⁸ Age., s.29-30

³⁹ Age., s.30

⁴⁰ Age., s.31

⁴¹ Age.,s.34-35

Böyle ortak nakışlarla bezenen toplum yiğitleri, belli toplum düzenleri içinde ortaya çıkıyorlar. Hepsisi, şehirden değil, köyden. Yoğrulup biçimlendikleri toplumlarda kapitalizm öncesinin ilkel toplum düzeni var. Kitlelerde siyasete karışmak diye bir şey yok. Siyasi örgütlenme ve topluma etkin olma belirmemiş. Halk sürüp giden soylular düzeninin değişebilirliğine, kendi gücü ile onu değiştirebileceğine inanmıyor. Toplum zenginler-fakirler, güçlüler-güçsüzler, yönetenler-yönetilenler diye bölünmüş. Bu durgun geleneksel düzen içinde çalkantılar doğuran bazı olaylar patlak veriyor. Harpler ve kırgınlar gibi. Büyük kıtlıklar ve ekonomik çöküntüler gibi. Bunlar yalnız insan ilişkilerini değil, kişinin kendisi ile alışverişini de çökertip iç huzurunu yıkıyorlar. O vakit eşkıyalık yalnız bir toplum meselesi olarak ortaya çıkmakla kalmıyor, eşkıyaların allanıp pullanıp halkın yiğitleri olarak düşünmeleri de başlıyor. Onun için bu eşkıya yaratmaya toplumsal başkaldırmaların en ilkel biçimi diyebiliriz. Baskıya, zulme ve yoksulluğa ilk başkaldırma bu. Güçlülerin karşısına daha güçlü bir kişiyi, zorbaların önüne daha zorbayı çıkararak onlardan öç alma. Bu başkaldırmanın yeni ve değişik bir düzen kurma diye köklü bir atılımı yok. Geleneksel düzeni, daha yaşanılır, daha fukaradan yana, daha adil olarak görmek istiyor.(...) Başka çıkar yollarının bilinmediği zamanlarda ve toplumlarda değişimin tek çıkar yolu bu hayalleme oluyor. Aslında ne eşkıya toplum gelişmesine bir katkıda bulunuyor, ne de bu düşünme toplumu değiştiriyor. Ne var ki, bu umut halkın daha güzel günlere olan güvenini ayakta tutuyor. Kahvenin peykesine oturup da, sanatçısından, kötülerin saltanatının nasıl yıkıldığını dinleyen, güçlülerin kökünün nasıl kazındığını duyan insan, bunun bir gün gerçekleşebilir olduğuna inanıyor. Temelini insanoğlunun hayaline düşünme atmamış hangi büyük değişim var ki?”

Köroğlu, çok geniş bir coğrafyada cesur bir destan kahramanı olarak ve sevilerek dilden dile anlatılarak süregelmiştir. Türk kültüründeki yeri hayret edilecek derecede geniş ve mühimdir.

Devlet yönetimindeki zaafiyetin tesiri ile yerel yöneticiler, fakir halkı baskı altında tutarak, halkı isyan etme noktasına getirmişlerdi. İşte böyle bir zamanda Köroğlu gibi bir “eşkıya” ortaya çıkararak, zalim Beylere ve Paşalara kan kusturmuş, bu şekilde halkın umudu olan bir “halk kahramanına” dönüşmüştür.

Köroğlu, bazı vesikalarda Celâli zümresinin evler basan, kelle kesen reisi olarak gösterilse de, bu pek inandırıcı görülmemektedir. Halkın gönlüne taht kurmuş bir destan kahramanının, haksız yere insan öldüren eli kanlı bir celali olması uzak bir ihtimal olarak gözükmemektedir. Meseleye bu açıdan bakan Prof. Dr. Faruk Sümer⁴² şöyle diyor:

Ben, Köroğlu'nun destanlarda yazıldığı gibi, saz şairi olduğuna inanıyor ve bilhassa Bolu Beği, dağlar ve Kırat ve Ayvaz ile ilgili türküler ile diğer pek çok türkünün onun tarafından söylendiğini kabul ediyorum. Mânâları tesirli, heyecan verici bu güzel türkülerini düzenleyen ve çağırın bir insan şüphesiz cânî ruhlu olmaz.

Prof. Dr. Pertev Naili Boratav⁴³ ise, Köroğlu'nun bir destan olarak gelişip yayılması konusunda şöyle söylemektedir:

Köroğlu'nun şair oluşu, hayatının bir dönemini Doğu-Anadolu, Azerbaycan ve Güney-Kafkasya gibi, halk hikayeleri geleneğinin en güçlü olduğu yerlerde geçirmiş olması, onun şiirleriyle süslenmiş hikâyelerinin oluşup gelişmesini kolaylaştırmıştır.

Halk geleneği, Köroğlu'nda zalimleri cezalandıran, fakirleri koruyan, eşitlik ve adalet düzeni kurmayı deneyen ideal bir kahraman görmek istemiştir; onun adının destanlaşmasında halkın bu özleminin de büyük payı vardır.

Aynen Köroğlu destanında olduğu gibi, Kaçak Nebi Destanı'nda da zalim beylere ve Paşalara açılan isyan bayrağını görüyoruz. Köroğlu Destanı'nda geçen halktan haksız yere vergiler alarak halkı ezen eşkıyaların ve devlet görevlilerinin benzeri, Kaçak Nebi destanında da Kafkasların fakir Türk köylüsünü ezen Çarlık Rusyası'nın zalim beyleri ve onların Türk köylerindeki işbirlikçi adamları olarak karşımıza çıkıyor.

---

⁴² SÜMER, Faruk; "Köroğlu", Türk Dünyası Araştırmaları, Şubat 1987, s.20

⁴³ BORATAV, Pertev Naili, 100 Soruda Halk Edebiyatı. 10.Baskı.: Gerçek Yay., İstanbul-2000, s.58

XVI. asırda Anadolu'daki fakir köy halkını, yönetimin boşluğundan yararlanarak kanunsuz bir şekilde sömüren eşkıyalar ve beyler halkı yaşamlarından bezdirmektedir. Halk, bu zalim bey ve paşalarla mücadele ederek onlara hadlerini bildirecek bir "kahramana" özlem duyuyordu. XVI. yy'da Anadolu'da duyulan bu özlem, XIX. yy'da da Çarlık rejiminin yaptığı zulümlerle, acı feryatlarının göklere yükseldiği Kafkasların Türk köylüsü tarafından da duyulmaktaydı. Bu bakımdan Kaçak Nebi ile Köroğlu destanlarının ortaya çıkma sebepleri arasında paralellik olduğunu görmekteyiz.

Çarlık rejiminin Türk köylerindeki baskı ve zulümlerinin, halka hayatı çekilmez bir hale getirdiği ortamda, küçüklüğünden itibaren annesinin ağzından Koçyiğit Köroğlu'nun hikâyelerini dinleyen ve hep ileride Köroğlu gibi olmak isteyen Kaçak Nebi ortaya çıkar.

"Kaçak Nebi Destanı" Azerbaycanlı Kaçak Nebi ile hayat arkadaşı Hacer'in kahramanlık ve aşklarını anlatmaktadır. XIX. asırda Çarlık rejiminin fakir Türk köylüsüne çektiği zulümlere isyan bayrağını çeken kahraman Nebi'nin hikâyesidir. Destanda o dönemde Kafkaslarda Rus zulmü altında yaşamış olan Türk köylüsünün çektiği sıkıntıların acı tablolarını görüyoruz.

Zulüm arşa dayanmış. Rus çarizminin vahşetinden doğan acı feryadlar göklere yükselmiştir. Zulmün, zalimin ayakları ana toprağa zincir kesilmektedir. Zamanın bu sert kasırgalarından kahramanlık doğar. Nebi gibi bir Türk kahramanı ve Hacer gibi bir Türk kadını, Çar ordusunun başına ateş yağmurları yağdırırlar. Kahramanlık ana toprağın mayasından doğar. Ve onlar zincirlerden yapılmış, zamanın sert kanunlarına karşı intikam kılıcı gibi parlar. Bu kahramanlar, halk ile birleşmenin doğru yolunu gösterirler. Halk da, Kafkasya'ya ses seda salan, Çar ordusunun bağırını yaran, kendi menfaatleri için vatanını ve hürriyetlerini satan bir avuç hainin başında tufanlar koparan, öz halkına güç ve gurur kazandıran bu kahramanlara arka çıkar. Halk, bu mert oğullarını düşman pençesinde bırakmaz. Kaçak Nebi'ye, Kaçak Hacer'e güvenenler, onları düşmanlardan ve her türlü belâlardan koruyup, onların yiğitlik nağmelerini yaratıp

okumuşlardır. Nebi'nin etrafında toplanan mücahitlere karşı, Çar'ın büyük ordusu yürüdüğü zaman bile, öz halkı onları yalnız bırakmamıştır.⁴⁴

Zengezur'un Mollu köyünden "Rençber Alo" ile "Gözel" ananın oğlu olan Nebi, aynı köyden Hanali'nin kızı Hacer'e tutulur. Hacer'de ona. Hacer'in babası Hanali, beyler, hampalar Nebi'yi sevmez ona gün göstermezler diye kızını Nebi'ye vermek istemez. Ancak Nebi'nin ağası Kerbelayı Mehemed'i kıramaz ve razı olur. Ancak, aynı gün Mahmut hampa, Hacer'i kardeşine istemeye gelince, Hanali korkusundan vazgeçer..Nebi ile Hacer anlaşır kaçarlar. Kerbelayı onlara toy yapar, Hacer'i babası ve kardeşleriyle de barıştırır. Nebi, sert, dürüst, sözünü sakınmayan ve zulme rıza göstermeyen bir delikanlıdır. Köylü onu sever; beyler, hampalar çekinirler.⁴⁵

Kaçak Nebi'ye karşı kinli olan Mahmut hampa, yanınma Rus askerlerini de alarak Nebi'nin ailesine, akrabalarına saldırır. Nebi'den alamadıkları hırslarını bu şekilde almaya çalışırlar. Hacer ile evlenememenin, Hacer'i Nebi'ye kaptırmanın acısı Mahmut hampayı deli eder. Bütün bu olanlar Nebi'yi çok rahatsız eder ve Mollu köyünden uzaklaşmak ister. Hacer ile birlikte dağa çıkar ve mağarada yaşamaya başlar. Bir gün köylülerden duyarlar ki Mahmut hampanın adamları babası Alo'yu ağaca bağlayarak döğüp öldürmüşlerdir.

Bunun üzerine Nebi, Mahmut ve Eli Beyi yakalayıp, aynı ağaca bağlar ve başlarına birer kurşun sıkar. Ambarlarını da boşaltıp fakirlere dağıtır. Bu olay üzerine Nebi'nin ünü yayılır, zulümden kaçanlar ona gelir, destesi büyür. Rus kuvvetleri, beylerin güçleri de onu yakalamak üzere harekete geçerler. Nebi, Hacer'le beraber dağa çıkmıştır.⁴⁶

Çarlık rejiminin Türk köylerindeki hain işbirlikçileri, kendi şahsi çıkarları için halka yapmadıkları kötülük ve zulüm kalmıyordu. Haksız yere halka zulüm yapan beylerle

⁴⁴ BERGÜŞAT, Celâl, Kaçak Nebi, Çev., Oktay Altunbay, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara-1987, s.5-6

⁴⁵ NEBİYEV, Azad, "Qoçak Nebi", Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Cilt:1, Azerbaycan Türk Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1993, s.385

⁴⁶ Age., s.385

mücadele eden Kaçak Nebi ve Kaçak Hacer'in, yaşamadıkları baskı ve işkence kalmıyordu.

Çarlık adına çalışan İsmayil Bey ve adamları Hacer Hanımla Mehdi'yi yakalarlar. İsmayil Bey ve adamları hamile olan Hacer Hanım'a işkence yaparlar ve Gorus gazamatına (hapishanesine) götürürler. Orada Hacer'e ve Mehdi'ye yapılmadık zulüm kalmaz..

“Gorus gazamatının kapısı ağzında Hecer day dözebilmez Yere yığılır. Birazdan çağa sesi eşidilir. Hecer'in bir oğlu olur. Gazamatta işleyen hadimeler tez uşağın göbeyini kesip cır-cındıra bükürler. İsmayil bey gazamat naçalnikinin otağından çıkıp uşağı isteyir. Şaşkasını çekip uşağı şaşkanın başına geçirir. Uşağın çağirtısı İsmayil beyin şakkanağına karışır.”⁴⁷

Nebi, Hacer'in hapishanede olduğunu ve çocuğunun İsmail Bey tarafından öldürüldüğünü duyunca kendini tutamaz ağlar. Doğru Gorus hapishanesine gider. Hapishane gözetçisi ilk başta Nebi'yi içeri almak istemese de sonradan anahtarları kendi eliyle verir. Nebi'de hapishanede bulunan bütün mahkumları serbest bırakır.

“Nebi bütün dustakları azad etti. Özü de hamıya dedi ki, içindeki taxta-tuxtaya od vursunlar.

Nebi'yle danışan gözetçi ağzındaki yaylığı bir teher çıkarıp dedi:

-Aşağıda anbarda nöyüt var.

Dustaklar o saat nöyütü çıkarıp töktüler, kapı bacaya, gözetçilerin de el-ayağını açıp bıraxxılar. Dustakların bir çoxu Nebi'nin destesine qoşuldu.”⁴⁸

Kaçak Nebi ve Hacer, gariban köylünün sırtından haksız kazanç sağlayarak zengin olanlarla mücadele edip, onların elinden aldıkları bu malları, asıl sahibi olan fakir-fukara halka dağıtıyordu.

---

⁴⁷ NEBİYEYEV, Azad, age., s.386

⁴⁸ Age.,s.387

Fakir insanları kandırarak onların sırtından haksız kazanç sağlayan Hacı Fereçoğlu'nun kumaşlarını elinden alarak bu kumaşları bir Pazar kurarak fakir-fukara köylüye dağıtır.

Köylüler, sevine sevine aldıkları kumaşları, heybelerine koyup kaçaklara dua ederek kervansaraydan uzaklaşıyorlardı. Kanatları olsaydı hemen evlerine, köylerine ulaşacaklardı. Bütün aleme haber vereceklerdi ki, bu kumaşları bize Kaçak Nebi bağışladı, gidin siz de alın. Çıplak çocuklar, aç fakirler, takatsiz ihtiyar kadınlar. Kaçak Nebi'nin etrafında dolanıyolar, onu gidip on beşi geliyordu...⁴⁹

Kafkasların mazlum ve fakir Türk köylüsüne inanılmaz işkenceleri yaşatan Çarlık rejiminin beylerine ve Paşalarına karşı koyan Nebi'yi halk çok seviyordu.

“Nebi'nin şöhreti Zengezur'dan, Nahçıvan'dan, İrevan'dan başlayıp Tebriz'e, Görus'a, Reste, Erdebil'e qeder gedib çıxmıştı. Her yerde özüne çox terefatar toplayan Qaçaq Nebi xalqın penahı idi. Kendlini hampalar döyende eğer deseydiki, eybi yox, bu zulmü Nebi'ye yitirem, bu derde encam çeker, o deqiçe onu buraxardılar.”⁵⁰

Nebi ve eşi Hacer halkın gönlünde taht kurarak unutulmaz olmuşlardır. Böylesi destansı mücadelelerini halk da destekleyerek bu yiğit evlatlarını yalnız bırakmamışlardır.

Halk, Kaçak Nebi'nin ve Hacer Hanım'ın koçaklığına türküler koşar. Bu kahramanlık türküleri sınır bilmedi. Nahçıvan'ın ucu sivri kayalarından aşırp Erzurum'un kartallı kayalarına kadar okundu. Tebriz'de Gançe'de dillerde dolaştı. Erivan'dan kanatlanıp Haşterhan'a uçtu. Gece-gündüz aşıkların telli sazlarında söylendi..⁵¹

Rus çarizminin Kafkas köylüsüne yapmış olduğu acımasız baskılara ve zulümlere karşı küçük yaştan itibaren isyan eden Nebi, hayat arkadaşı Hacer'le birlikte dağa çıkmış,

⁴⁹ BERGÜŞAT, Celâl, age., s.178

⁵⁰ NEBİYEYEV, Azad, age., s.388

⁵¹ BERGÜŞAT, Celâl, age., s.244

zalim ağalar ve beylerle vuruşmaya başlamışlardır. Türk köylüsüne kan kusturan, bu fakir fukara halka hayatı zehir eden Rus çarizminin işbirlikçilerine karşı, kahramanca mücadele vermişlerdir. Kaçak Nebi ile –kendinden kaçak- Hacer'in bu kahramanlık mücadeleleri ve Türk köylüsüne yapmış oldukları iyilikler dilden dile, telden tele söylenerek dolaşmış, bu kahramanlık türküleri zalim beylerin ve paşaların, onların içte ve dıştaki işbirlikçilerinin başına bomba gibi patlamıştır. Halk ise bu kahramanlık mücadelelerini yıllarca anlatarak destanlaştırmıştır.

3.2. Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nda Toplum Sorunları Benzerliği:

XVI. yüzyıl ortalarında Anadolu'nun nüfusu yüzde elliye yakın bir artış göstermişti. Buna karşılık yeni toprak düzeninin ortaya çıkardığı mültezimler topraklarını daha az insanla işletmenin yollarını aramakta, genellikle de tarlaları bozarak hayvancılığa yönelmekteydiler. Böylece, köylerde durmadan büyüyen bir işsizler ordusu gelişip memlekete yayılmaya başladı.

“Levent” diye anılan bu işsiz köylüler çaresizdiler; Ya bir medreseye, bir tarikata, ya da asker ocağına girmeye çalışacaklar; şehirlerde düşük ücretle iş arayacaklar, olursa boğaz tokluğuna beylerin yanına kapılanacaklar; hiçbir çıkar yol bulamazlarsa, dilencilik, hırsızlık, eşkiyalık edeceklerdi. Bir yandan artan nüfus, bir yandan mültezimlerin, tefecilerin baskısı sonucu, kısa sürede Anadolu'nun her yanı işsiz köylülerle dolup taşı. Medreselerin geliri, çareyi bu halka açık kurumlara sığınmakta bulan köylü çocuklarını beslemeye yetmez oldu. Öğrenciler çevredeki köylere saldırıp soygunlar yapmaya, yol kesip eşkiyalık etmeye giriştiler. Arkasından başıboş leventler de aynı yolu tuttular. Derken halkı korumakla görevli devlet memurları ve Anadolu'daki yeniçeriler de eşkiyalığa başlayınca, köylüleri kimin soyduğu, kimin koruduğu anlaşılmaz oldu.⁵²

Halkı soyan, halkın yüzyıllardır huzur içinde yaşadıkları köylerindeki, topraklarındaki güvenliklerini bırakmayan eşkiya ve beyler, tam bir hukuk tanımazlık ve derebeylik anlayışı içerisinde istedikleri gibi soygun düzenlerini yürütüyorlardı.

---

⁵² FUAT, Memet, age., s.30-31

İşinden gücünden, yerinden yurdundan edilmiş insanlar, ne yapacaklarını bilememiş, düzeni koruması gereken devlet görevlilerine kadar herkesin soygunculuğa başlaması karşısında, insanlık değerlerinden soyutlanmışlardır.⁵³

Osmanlı ve İran güçlerinin arasına sıkışan halk, kimden yana olacağını bilememiş, imgesinde bile olsa kendisine yeni bir sığınak aramıştır. Duraklama döneminin en kanlı olayları hep Anadolu'da boy vermiş, özellikle doğuda Osmanlı ve İran güçlerinin at oynattığı bölgelerde bir şaşkınlık, bir candan usanma iniltisi duyulmuştur. Yönetimler, bu bölgelerdeki huzursuzluğun nedeni hep halkmış gibi hınçlarını bu umarsız insanlardan çıkarmaya çalışmışlardır.⁵⁴

Destanın yayılışındaki ana neden, insanların çektiği acılardır. Bu acının kaynağı, tümü ile tüzeye ve töreye uymayan yönetimdir. Köroğlu, denilebilir ki, Doğu uluslarının Spartaküs'üdür. 16. yüzyıla değin bir aşamaya kadar mutlu sayılan Anadolu halklarında Köroğlu Destanı'na gerek de duyulmamıştır. Destanın bu tarihten sonra görülmesi anlamlıdır. Halk, yönetimin kötü niyetini, beceriksizliğini anlamıştır. Bu yönetimin ortadan kalkması için, töreye ve tüzeye dönülmesi için çırpınmaya başlamıştır. Halk kul olmak istememiştir.⁵⁵

Bolu Beyi tarafından Haksız yere gözleri kör edilen babası at bakıcısı Yusuf (Paris rivayetinde Mirza Sarraf)'ın vasiyeti üzerine Çamlıbel'e giderek bir kale yaptırır. Burada herkesin mutlu ve huzur içinde yaşadığı bir şehir meydana gelir.

Çamlıbel'e çekilmiştir Köroğlu! Babasının öcünü alacaktır...Ezilen, horlanan, vergi için, ağa kapısında boğaz tokluğuna çalışmaya zorlanan köylünün öcünü alacaktır...⁵⁶

---

⁵³ Age., s.32

⁵⁴ BİRDOĞAN, Nejat, Köroğlu, Kaynak Yayınları, İstanbul-1996, s.59

⁵⁵ Age., s.60

⁵⁶ MAKAL, Tahir Kutsi, Köroğlu, Toker Yayınları, İstanbul-1987, s.21

Halka eziyet eden, köyleri basarak kadın kaldıran, kadınların boynundaki altınları, alnındaki penezleri alanlar da gününü görmelidir.. “Eşkîya” ya da, baskın nasıl olurmuş, Köroğlu göstermelidir...⁵⁷

Köroğlu, haksızlığa, zulme karşı ayaklanmıştı. Bu arada kendisi hiçbir zaman haksızlığa sapmamıştı. Onun hikâyesinin en yaygın olduğu yüzyıllarda, Osmanlı Devleti de büyük iç ve dış sarsıntılar geçirmektedir. Ortalıkta bundan yararlanan derebeyi tipleri türemiştir. Vilâyetlerde valiler halkı ezmekte, çifte vergiler almakta, zulmün her çeşidini yapmaktadır.⁵⁸

Anadolu insanı, toprak ağaları ve zalim beylerin baskıları altında inlemekteydi. Anadolu’da bir takım bey ve paşaların adaletsiz idareleri, halkın haksız baskılara maruz kalmasına sebep olmuştur. Zalim bey ve paşaların yönetim boşluğundan faydalanarak halkın sırtından haksız kazanç sağlamaya çalışması, toplumu patlama noktasına getirmişti. Bu durumda toplumun içinden birisinin çıkararak, toplumda cereyan eden bu haksızlıklara ve adaletsiz idareye karşı koyması gerekiyordu. Halkın özlemini duyup da bir türlü gerçekleştiremediği düzeni kurmaya çalışan ve bu uğurda mücadele eden bir “halk kahramanı” çıkar. Toplumun umudu olan bu kahraman Koçyiğit Köroğlu’dur.

Köroğlu’nun yaşadığı bu dönemde toplumda görülen adaletsiz ve baskıcı idareyi, Kaçak Nebi Destanı’nda da benzer şekilde görmekteyiz. XIX.yy’da Kafkaslarda yaşanan Kaçak Nebi Destanı’nda da fakir Türk köylüsünü ezen Çarlık rejiminin beyleri ve onların ajanları karşımıza çıkmaktadır. Kafkasya’nın bütün şehirlerinde büyük kargaşalık yaşanmaktaydı. Toplumda görülen bu huzursuzluklar hayatı yaşanmaz hale getirmişti.

Kaçak Nebi’ye sırtını dayayan halk, hükümeti dinlemiyordu. Hakimiyet iki başlı olmuştu. Önceki toprak reformunda toprakları haksız dağıtılan ve Çar hükümetinden bizar olan beyler de silahlanan Kaçak Nebi’ye katılmışlardı. Kaçak Nebi gittiği yerlere

---

⁵⁷ Age., s.22

⁵⁸ ÖZTELLİ, Cahit, Köroğlu, Dadaloğlu, Kuloğlu. 3.Basım.: Özgür Yayınları, İstanbul-1997, s.11

kendisi ile özgürlük, mağrurluk, hüner ve adalet götürüyordu. Her yerde halk onun adıyla övünüyor, hükümet memurlarını onun adı ile korkutuyorlardı.⁵⁹

Çarlık rejiminin Kafkas şehirlerinde yapmadığı zulüm, fakir köylülere çektiirmedikleri sıkıntı kalmamıştı. Halkın elinden zorla alınan mallar; tamamen kendi şahsi çıkarları için öldürülen masum insanlar..Kafkasya'nın köylerinden yükselen acı feryatlar bitmek bilmiyordu.

Yapılan bu zulümlere karşı Çarlık rejiminin beyleri ve paşaları ile kahramanca mücadele eden Kaçak Nebi ve kaçaklara yapılmayan baskı kalmamıştı. Kaçak Nebi, eşi Hacer ve kaçakların peşine düşen zalim beyler, Nebi'yi yakalamak uğruna her türlü kötülüğü yapıyorlardı.

Kaçak Nebi'nin "kendinden koçak" hayat arkadaşı Hacer'i Çarlık rejiminin işbirlikçilerinden ve Nebi'nin baş düşmanlarından İsmail Bey yakalar. Hacer'e, hamile olduğunu bile bile işkence yapar. Ve Gorus hapishanesine götürürler..

Gorus hapishanesinin kapısının önüne varınca Hacer dayanamaz, yere yıkılır. Birazdan çocuğun sesi işidilir. Hacer'in bir oğlu olur. Hapishanede çalışan işçiler bebeğin göbeğini keserler. İsmayil Bey hapishane müdürünün odasından çıkarak çocuğu ister. Kılıcını çekip, bebeği kılıcın başına geçirir. Çocuğun çığırtsı İsmayil Beyin kahkahasına karışır. Bey kinle der:

-Bak bunu gournata gönderecem. Bu çocuk gibi Nebi'nin de başını bir gün bu kılıca geçirecem..⁶⁰

Aynen Köroğlu destanında olduğu gibi, Kaçak Nebi Destanı'nda da zalim bey ve paşaların mazlum ve fakir halktan haksız yere vergiler aldığını görmekteyiz.

---

⁵⁹ BERGÜŞAT, Celâl, age., s.247

⁶⁰ NEBİYEV, Azad, age., s.386

Bir defasında İsmayil Bey bütün hampaları divana yığıp vergi vermeyen kendilerini (köylüleri) atın kuyruğuna bağlamağı emreder. Kendisi de der ki, hangi hampa atın kuyruğundaki köylüyü iyi sürüse ona bahşiş vereceğim.⁶¹

XIX.yüzyılda 1870'li yıllardan sonra Bakü'de kapitalist anlayışın yükselişini Azerbaycan'ın iktisadî hayatında belirli değişiklikler yaratmıştır. Özellikle 1872'de Çar hükümetinin petrol ticareti üzerinden siyaset yürütmesi, o yıllarda petrol üretiminin hızla artmasına ortam hazırlamıştır.

Bu yıllarda Azerbaycan'da baş gösteren ve asrın sonuna kadar devam eden köylü isyanına liderlik eden Kaçak Nebi'nin adı çok dikkat çekmekteydi.

Kaçak Nebi'nin mücadelesi şahsi intikam hissinden uzaklaşmış, tam anlamıyla toplumsal bir isyan şeklini almıştır. Mücadele bir ülke içerisinde kalmamış, çok daha geniş coğrafyalara yayılarak, uluslar arası bir karakter kazanmıştır. Yapılan bu köylü hareketi inkılabî bir etki de yaratmıştır. Bu nedenle Çar memurları, devlet adamları, ezilen halkı savunmaya kalkan Kaçak Nebi'yi halk düşmanı olarak adlandırmaktaydılar.

Kaçak Nebi destanı toplam olarak 26 dövüş sahnesinden meydana gelmektedir. Destanda 81 koşma ve 11 mani vardır.

XIX.yüzyılda meydana gelen sosyal ve iktisadî şartlarla ilgili olarak Azerbaycan'da halk kahramanları hakkında bir takım türkü, şarkı, mani, ve destanlar düzülmüştür. O devirde Azerbaycan halkı, hem yerli düşmanlardan ve hem de Rus çarizminin zalim beylerinden zulüm görmekteydi. Özellikle köylülerin durumu çok ağır idi. Haddinden fazla alınan vergiler zavallı köylüyü iyice bıktırmaktaydı. Bütün bu baskılar neticesinde, Çar hükümetinin beyleri ile işbirliği içine giren yerli ağalara karşı isyanlar çoğalmaktaydı.

---

⁶¹ Age., s.388

Yukarıda da ortaya koyduğumuz gibi, zalim bey ve paşalara karşı kahramanca mücadele ederek, mazlum ve fakir insanlara yardım eden Köroğlu ve Kaçak Nebi'nin destanlarında, toplumda görülen adaletsizlik ve fakirlik gibi sorunların benzer olduğunu görmekteyiz. Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları arasındaki bu paralelliğin çok dikkat çekici olduğunu görüyoruz. Zalim bey ve paşalara karşı, fakir ve mazlum halk adına savaşan kahraman motifini Türk Destanlarımızın ve halk hikâyelerimizin bir çoğunda görmekteyiz.

3.3. Köroğlu - Halk ve Kaçak Nebi - Halk Benzerliği:

Köroğlu Destanı'nda halk, Anadolu'da kanunlara ve töreye aykırı davranarak, keyfi uygulamalar yapan bey ve paşaların baskıları altında inlemekteydi. Asırlardan beri rahat içinde yaşadıkları köylerini, tarlalarını terk etmek zorunda kalmışlardı. Anadolu'da büyük bir "kaçgunluk" hareketi yaşanmaktaydı.

Osmanlı ve İran güçlerinin arasına sıkışan halk, kimden yana olacağını bilememiş, imgesinde bile olsa kendisine yeni bir sığınak aramıştır. Duraklama döneminin en kanlı olayları hep Anadolu'da boy vermiş, özellikle doğuda Osmanlı ve İran güçlerinin at oynattığı bölgelerde bir şaşkınlık, bir candan usanma iniltisi duyulmuştur.⁶²

Destanda toplumu bir bütün halinde görürüz; kahramanlar bu bütün adına iş görür; onları kendi aralarında bile birbirinden güçlkle ayırt ederiz; belki aralarında yapmacık bir fark yaratmıştır; inceden inceye kişiliği belirleyen seciye ve davranış farkları, sınıf ve toplum içi ortam şartlarının sağladığı ayrı düşüncü ve görüşler bu insanlar arasında belirmez. Destanın kahramanları soylu kişilerdir; destancı soylular sınıfının ideal

---

⁶² BİRDOĞAN, Nejat, age., s.59

tiplerini çizmek, toplumu yöneten ve onun adına iş gören, savaşı bu kişilerin şanını yüceltmek amacını güder.⁶³

Köroğlu Destanı halk kitlelerinin yaratıcılık ürünüdür. Bu nedenledir ki, destanda halk mücadelesi, halk psikolojisi ve halk dünya görüşü ifade edilmektedir. Destanda yer alan esas kahramanlar at bakıcısı, demirci, çoban, nalbant, kul ve benzeri karakterlerden oluşur. Onlar, halkın düşmanlarına – paşalara, hanlara, sultanlara, beylere, şahlara- karşı amansız mücadele verirlerdi. Köroğlu her zaman halkın sözü ile hareket eder, onlarla dertleşirdi. Bir olayla karşılaştığı zaman silah arkadaşları, delileri, ile konuşur, istişare ederdi:

Yiğit delilerim, haberdar olun
Bugün bir tedbire gelmen gerektir
Erzurum kızından haber gelibdi
Metlebi anlayıp bilmek gerektir.

Çıkın kavgasına paşanın, beyin,
Zalım muhannetin kaddini eyin!
Mert yiğit boynuna götürmez değin.
Düşmanı dünyadan silmek gerektir.

Çamlıbel'e haber gelmez boşuna,
Bu iş gelmez o paşanın hoşuna,
Koç Köroğlu leçek örtmez başına
Düşmanın önünde gülmek gerektir.

Köroğlu yaşadıklarından sonra anlıyor ki, halkın sözüne, düşüncelerine güvendiğinde hiçbir vakit kaybetmiyor. Arkadaşları ne kadar çok olsa, o kadar çabuk zafer kazanıyor.

---

⁶³ BORATAV, Pertev Naili, 100 Soruda Halk Edebiyatı. 10. Baskı.: Gerçek Yayınları, İstanbul-2000, s.36-37

Destan, Türk halkının asırlar boyu tecrübelerinden süzölmüş olan böyle bir felsefesini ortaya koyuyor ki, kahramanın kuvveti ve cesareti halka olan yakınlığında, halkla kol kola olmasındadır.

Köroğlu, destanda birkaç defa arkadaşlarının ve halkın sözünden çıkar. Bu nedenle de başına çok büyük felaketler gelir. “Köroğlu ile Bolu Bey” hikâyesinde O, halktan habersiz kavgaya gittiği için yakalanır. Halk ve kahraman meselesi özellikle “Hamza’nın Kıratı Kaçırması” hikâyesinde daha geniş bir şekilde tasvir edilmiştir.

Köroğlu, arkadaşlarının sözüne bakmayarak Hamza ile görüşür. Neticede, Hamza Kıratı kaçıır. Deliler Köroğlu ile alay ederler. Köroğlu hatta onlardan ayrılmayı bile düşünür. Küçük bir tedbirsizlik büyük bir olaya sebep olur. Bu yaşananlar üzerine her şeyi yerli yerince düşünen, tedbirli, güzel sözlü Nigâr Hanım, Köroğlu’na Deliler ile birlikte şöyle der:

Kal koşup sabah eken
Nanın sofraya tikmeyen
Arının kahrını çekmeyen
Balın kıymeti ne bilir?..

Utan koç Köroğlu utan!
Dağların damenini tutan!
Senin gibi başa çatan!
İlin kıymetini ne bilir?

Köroğlu kendinin yanıldığını anlar, ayılır, giderek düşmanların elinden Kıratı kurtarıp getirir. O zaman yoldaşları Köroğlu’nu incittiklerini anlarlar, başlarını öne eğerler. Köroğlu ise, “Siz haklıydınız” diyerek kendi yanlışlıklarını itiraf eder. Bundan sonra onların sözünden çıkmayacağına söz verir.

Bununla halk, şunu demek ister: Vatanına, halkına bağılı olan kahramanın kuvveti hiçbir zaman tükenmez. Bu bağılılık kahramanın zaferinin temelidir. Anavatanı, kahraman için güç ve ilham kaynağıdır. Destanın baş taraflarında Köroğlu'nun yenilmez oluşu tesadüfi değildir. Köroğlu düşmana korku veren gücünü ana toprağın turna gözlü Koşabulağın köpüğünden almıştır. Köroğlu elin kudreti, vatanı, yoldaşları ile iftihar eder.

Deme ki, Köroğlu tekdi,
Sayısız delisi var.
Demircioğlu, Belli Ahmet
Eyvaz, İsabalı'sı var.

Namertlerden durar ırak
Mertler için arka, dayak,
Billur şişe, otak,
Döşemeye halısı var.

Dara düşsen eler kömek,
Dava günü dosta gerek,
Açar sufre, verer yemek
Kayreti var, namusu var.

Köroğlu'nun yuca boyu
Her yerde tutulur loyu,
Çemlibel'de götür koyu
Ağır oba, ulusu var.

Bütün bunlar gösteriyor ki, "Köroğlu Destanı" büyük bir halk hareketi, halk mücadelesi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu mücadelenin asıl kahramanları ise, yine bu çalışkan halkın fedakar savunucusu yiğitlerdir. Bu nedenledir ki, halkın kahramanlığı, mücadelesi destanda çok açık bir şekilde görülmektedir.

Köroğlu Destanı'nda olduğu gibi Kaçak Nebi Destanı'nda da halkın zalim bey ve paşaların baskısı altında inlediğini görüyoruz. Nebi küçük yaştan itibaren fakir fukara köylünün sırtından geçinen, halkı keyfi uygulamaları ile ezen ağalara beylere karşı kin duymaktadır. Annesinden Köroğlu Destanı'nın kahramanlık sahnelerini dinleyerek büyüyen ve hep Köroğlu gibi yiğit biri olmak isteyen Kaçak Nebi, Çarlık rejiminin zalim beylerine karşı isyan bayrağı çekmiştir. Nebi ve hayat arkadaşı Hacer'in hayatları bu zalimlere karşı mücadele ile geçmiştir.

Kaçak Nebi ve Hacer, fakir fukara köylünün sırtından haksız kazanç sağlayarak zengin olanlarla mücadele edip, onların elinden aldıklarını gariban halka paylaşıyorlardı.

Halkı kandırarak ellerindeki değerli malları alan ve bu şekilde zengin olan Tüccar Hacı Ferecoğlu'nu yakalayan kaçaklar, elinden aldıkları malları Mirza Ahmet Han'ın kervansarayı'nda pazar kurarak fakir halka dağıtırlar.

Mirza Ahmet Han kervansarayı hiçbir zaman bu kadar müşteri görmemişti. Kaçaklar, sabahtan beri burada “alışverişe” dalmışlardı. Mehdi bir yandan, Muharrem öbür yandan Kaçak Nebi'ye yardım ediyorlardı. Nebi topları açıyor. Kumaşı aynalı ile ölçüp paylıyordu.⁶⁴ Kahramanın, elindeki silahıyla ölçüp halka yardım dağıtmasını Köroğlu'nda da görüyoruz. Boratav⁶⁵ kitabında: “ Köroğlu'nun, fukara –uzun bir ölçü olduğu için- istifade etsin diyerek, mızrağını dağlara bıraktığı itikadı vardır. Buna Kürtler 'Köroğlu ölçüsü' derler. Bu mızrak-ölçü rivayetine biz, bir Selman Mümtaz'ın neşrettiği şiirlerin birinde 'Arşınımız kargı-cıda' mısraında, bir de Hulufu rivayetindeki bir şiirde 'Cıdayla ölçerim al kumaşını' mısraında tesadüf ediyoruz” demektedir.

Nebi'nin dağıttığı kumaştan alan köylüler gözlerine inanamıyorlar, sevinçlerinden uçuyorlardı. Nebi'ye nasıl dua edeceklerini bilemiyorlardı. Hep zalim beylerin zulmü altında inlemiş olan gariban Kafkas köylüsü, kendisine yapılan bu iyiliklere çok şaşırıyordu. Kendisine yardım eden ve zalim beylere karşı ölümüne mücadele eden bu

⁶⁴ BERGÜŞAT, Celâl, age., s.177

⁶⁵ BORATAV, Pertev Naili, Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul-1984, s.104

yiğit evlatlarına da elinden geldiği kadar yardım etmek istiyordu. Bu yüzden Nebi'nin etrafındaki kaçakların sayısı kısa sürede artmıştır.

Köylüler sevine sevine aldıkları kumaşları heybelerine koyup kaçaklara dua ederek kervansaraydan uzaklaşıyorlardı. Kanatları olsaydı hemen evlerine, köylerine ulaşacaklardı. Bütün aleme haber vereceklerdi ki, bu kumaşları bize Kaçak Nebi bağısladı, gidin, siz de alın. Çıplak çocuklar, aç fakirler, takatsiz ihtiyar kadınlar. Kaçak Nebi'nin etrafında dolanıyolar, onu gidip, on beşi geliyordu.⁶⁶

Destanda yoksul köylülerin Nebi'ye yardım etmelerine geniş yer verilir. "Hacer'in hapis edilmesi" bölümünde Nebi hasta olan Hacer'i götürüp kendi yakın dostunun evine koyar. "Selim Bey'in Zengezur'a Naçalnik Göndermesi" bölümünde ise, Nebi'nin köylü dostu, Selim Bey'in Koşunla geldiğini ona haber vermek için kaç gün dağları, dereleri, köyleri dolaşır, nihayet Nebi'yi bulur, hatta ölümden bile korkmayarak Nebi'yi evinde gizler.

Bütün bunlar gösteriyor ki, Nebi çeşitli milletlerden olan yoksulların dostudur. Nebi'nin böyle bir şahsiyet olması destanın da uluslar arası bir eser gibi inkişaf etmesine, yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Nebi, destesine adam kabul ederken de bu şartları arıyordu.

Halk, Nebi'yi, Nebi de halkı savunur. Destanda apaçık görülür ki, Nebi'nin gizletilmesi sebebiyle çeşitli ilçe ve köylerden bir çok kişi hapsedilmiştir. Ağır cezalara maruz bırakılmışlardır.

Destanın sonunda, Nebi'nin öldürülmesi sahnesi anlatılır. Nebi'nin ölümü Azerbaycan ve İran köylülerini müteessir eder. Destanın etkili yerlerinden birisi de kahramanın ölümü ile ilgili verilen tasvirlerdir. Halk kendi kahraman evladını çok etkili türkülerle, ağıtlarla yolcu eder. Anası Gözel'in dilinden söylenmiş bir maniye dikkat edelim:

---

⁶⁶ Age., s.178

Azizim tike-tike
Dağlandım tike-tike
Anan saçını yolur
Kefenin dike dike

Nebi'nin ölümü ile ilgili söylenen türküler de keder ve gam yüklüdür:

Dağıttı koymuda düşmanlar oba
Kara yurdu görüm kalsın haraba
Koç Nebi gedipti ayrılmaz haba⁶⁷
Darasın saçını teller ağlasın!
Yerisin üstüne iller ağlasın

Nasıl bakım bu kadalı eyere
Çekdi namert çapraz dağı Hecer'e
Kanlı kömleyini verim Gözel'e
Tarasın saçını teller ağlasın
Nebi'nin üstünde iller ağlasın.

Koç Nebi'nin iller alsın kanını
Kırsın beyin, kavgasını, hanını
Dağıtsın evini, hani manını
Tarasın saçını teller ağlasın
Nebi'nin üstünde iller ağlasın

Döksün gözyaşını illerim benim
Gör nasıl soluktu, güllerim benim
Tutulup, bal oldu dillerim benim

---

⁶⁷ haba: uyku

Tarasın saçını teller ağlasın
Nebi'nin üstünde iller ağlasın

Halk, Köroğlu'nu o denli benimsemiştir ki, zamanla ortaya bir "Köroğlu geleneği" çıkarmıştır. Köroğlu, halkın gözünde mert bir insan, çetin bir bahadır. Zalimlere karşı amansız, yoksullara karşı koruyucu ve şefkatlidir. İyilik etmeyi sever, zayıflara dokunmaz. Halkı ezen derebeylerini karşısına alır, onlarla savaşır. Sevimli bir kahramandır.⁶⁸

Bu özellikleri, Kaçak Nebi Destanı'nda da görüyoruz. Kaçak Nebi'de töreye ve kanunlara uymadan, tamamen keyfi uygulamalarla halkı ezen ağalara, beylere ve paşalara karşı destansı bir mücadele vermiştir. Eşi Hacer ve arkadaşları kaçaklarla dağlarda Çarlık rejiminin zalim beylerine karşı çarpışan Nebi, bu yiğitçe mücadelesiyle Kafkasların ezilmiş ve fakir köylüsünün gönlüne taht kurmuştur.

Kaçak Nebi ve arkadaşı Kanlı Koca, birlikte köyleri dolaşırken bir ekinciye rast gelirler. Uzaktan ekincinin ağlamaklı ağıt yaktığını duyarlar. Yanına vararak Kanlı Koca, niçin ağladığını, ağıt yaktığını sorar. Nebi'yi ve Kanlı Kocayı hiç görmemiş bu ekinci önce söylememek istese de, Kanlı Kocanın biz Nebinin adamlarıyız demesi üzerine, ekinci başlar anlatmaya: "İsmail Bey otuz atlı ile Nebi ile Hacer'i tutup Gorus'a götürdü. Hacer çok ağlıyordu. Beyler birbirlerine, Hacer'in Gorus'a kadar gidemeyeceğini, yolda çocuğunu doğuracağını konuşuyorlardı. İsmail Bey ise durmadan Hacer'e işkence ediyordu. Bu alçaklık göğe sığar mı? Bu zulüm yerde kalır mı?"⁶⁹ Ekincinin Nebi ve eşi Hacer'e duyduğu bu şefkat ve sevgi, halkın Kaçak Nebi ve Kaçaklarına duydukları muhabbet ve bağlılığı göstermektedir.

Yukarıda verdiğimiz tablonun çok benzeri Köroğlu'nda da geçmektedir.

---

⁶⁸ ÖZTELLİ, Cahit, age., s.18

⁶⁹ NEBİYEYEV, Azad, age., s.386

Köroğlu Ayvaz'ı kurtarmak için Bağdad'a varınca, görür ki şehir kenarında bir ihtiyar, hem ekin biçer, hem ağlar; Köroğlu buna sebep, Ayvaz'la arkadaşlarının idamı haberi olduğunu anlayınca, ihtiyarın kendi adamlarına karşı duyduğu bu muhabbetten çok mutlu olur.⁷⁰

Nebi'nin şöhreti Zengezur'dan, Nahçıvan'dan, İrevan'dan başlayıp Tebriz'e, Gorus'a, Reste, Erdebil'e kadar ulaşmıştı. Her yerde kendisine çok taraftar toplayan Kaçak Nebi, halkın gönlündeki yığitti. Köylüleri beyler dövdüğünde yaptığımız bu zulmü Nebi'ye iletteğim dese hemen korkarlar, o dakika onu bırakırlardı.⁷¹

Köroğlu Destanı'nda halkın psikolojik yapısını Cahit Öztelli⁷² şöyle ifade ediyor :

Namuslu valiler haklı ya da haksız, devlete karşı büyük ayaklanmalar düzenlemekte, bu arada üzerlerine gönderilen ordular karşısında halk ezilmekte, canından bezmektedir. Bütün bunlar yetmezmiş gibi, Osmanlı tarihinde Celâli diye anılan ve yurdun her yanını sarmış, küçük küçük eşkiyalar türemiştir. Arada ne oluyorsa yine halka, köylüye olmaktadır. İşte, bu son derece korkulu ve tehlikeli ortam içinde, gerçek olmasa bile, ona avuntu veren bir hayalî kahraman çıkıyor. Bu Köroğlu'dur. O'nun sevimli, şovalye varlığında halk kendini buluyor, onda avuntuya kavuşuyor. İşte, bu ruhsal yaratı nedeniyle halk onu seviyor.

Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nda halkın, zalim bey ve paşaların zulmü altında inlediğini görüyoruz. Her iki destanda da halk yapılan bu baskılardan dolayı sıkıntı içindedir ve yapılan bu baskılara karşısında çaresizdir. Halk kendisine yapılan bu zulümlere karşı dur diyebilecek bir kahraman beklemektedir. Biri XVI. yy'da, biri ise, XIX. yy'da yaşanmış olan bu destanların her ikisinde de, fakir ve mazlum Türk halkının çok benzer şekilde zalim bey ve paşaların baskısı altında inlemekte olduğunu görüyoruz.

---

⁷⁰ BORATAV, Pertev Naili, Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul-1984, s.104

⁷¹ NEBİYEV, Azad, age., s.388

⁷² ÖZTELLİ, Cahit, age., s.11-12

3.4. Köroğlu'ndaki Deliler ve Kaçak Nebi'deki Kaçaklar Arasındaki Benzerlikler:

Türk milletinin tarihi kahramanlıklarla doludur. Elbette, Orta-Asya'dan Viyana önlerine, güneyde Afrika kıtasına kadar yayılmış olan ve tarihte on altı devlet kurmuş bir milletin tarihi kahramanlık hadiseleriyle dolu olacaktır. İşte, bu kahramanlardan birisi de Köroğlu'dur. Köroğlu, haksızlığa karşı koyan, zulmü alkışlamayan, zalimi sevmeyen tam bir kahraman Türk tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, Türk insanını şöyle tarif etmektedir: “Türk kahramanları düşmanlarına acıyan, onlara itimat eden, kendileri gibi onları da mert sanan saf adamlardır. Giderler düşman kalesinin dibinde uyurlar, onlar ekseriya bu ihtiyatsızlıktan veya kendilerinden olanların ihanetlerine kurban giderler.”⁷³

Yukarıda tarif edilen kahraman tipinin benzerlerini bir çok destanımızda, Dede Korkut Hikâyeleri'nde, masallarımızda görebilmekteyiz. Hep ezilenden yana, doğrudan taraf olan kahraman Türk tipinin en güzel örneklerine Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nı gösterebiliriz.

Köroğlu Destanı'nda, destanın kahramanının yanında onun bu destanı yazmasındaki en büyük yardımcıları olan arkadaşları “delileri”ni de unutmamak gerekir. Köroğlu ve delileri arasındaki ilişki, baba-oğul arasındaki ilişki gibidir. Onların her şeyleri ile ilgilendiğini, acısına ve sevincine ortak olduğunu görmekteyiz. Aralarındaki bu sıkı ve sıcak münasebetten dolayıdır ki, kendilerine engel hiçbir güç tanımamışlardır. Zalim bey ve paşalara karşı amansız mücadele vererek, mazlum insanların öcünü almışlardır.

Yiğitlerim der onlara Köroğlu, “Koçaklarım” der, keleşlerim der...Aslanım der, kaplanım der...Kavgaya aslanlar gibi atılmışlardır. Kaplan gibi parçalamışlardır düşmanı. Bir yayladan ötekine, bir ovadan bir başka alana rüzgar gibi koşmuşlardır. Kelle verip kelle almışlardır...Köroğlu'nun yanında Köroğlu ile birlikte nam salmışlardır...Köroğlu, kendi “ordu” sunda Beylik vermiştir onlara...Beylerim

⁷³ ALPTEKİN, Ali Berat, “Köroğlu Hikâyesinin Bolu Beyi Kolundaki Millî ve Beynelmilel Motifler”, Köroğlu Destanı Semineri Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara-1983, s.24-25

demıştır...” Çağırın gelsin Fekeli'nin Bey'ini” dediği olur...Fekeli Bey Köroğlu'nun adamlarındandır...Köroğlu'nun Beyleri başkalarına benzemez. Benzemediğini Köroğlu şöyle söyler de anlatır:

Bizim illerin Beyleri
Yakar kandili kandili
İçip aslana dönerler
Kadeh döndürü döndürü

Hem içerler hem kanarlar
Düşmana meydan ararlar
Arap atlara binerler
Boynun sündürü sündürü...⁷⁴

Köroğlu sahip olduklarını delilerine pay ederdi. Onları bol bol yedirir, içirir, giydirirdi. Uzak illerden getirdiği güzelleri delileri ile evlendirirdi. Onlara kırk gün kırk gece düğünler yapardı. Onların başı bir derde girdiğinde hemen yardımlarına koşardı.

Türk Destanlarında genel olarak görüyoruz ki, lider sahip olduğu mal varlığını sadece kendi rahatı için kullanmamakta, bu zenginliğini çevresindeki ve önderlik yaptığı halk için harcamaktadır.

Manas Destanı'nda Törö, malvarlığını, çoraları için kullanmaktadır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde, hanlar hanının yılda bir kez toy düzenleyip bu toyun sonunda bütün mal varlığını yağmalatması, yani, o döneme göre sosyal adaleti sağlaması gibi, Manas Destanı'nda da hanın zenginliği, ilin zenginliği demektir; bunu paylaşmak suretiyle han veya törö, adaletini göstermekte veya olumsuz durumlarda gösterememektedir.⁷⁵

---

⁷⁴ MAKAL, Tahir Kutsi, age., s.27-28

⁷⁵ GÜRİSOY-NASKALİ, Emine. (Yayına Haz.), Bozkırdan Bağımsızlığa Manas, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara-1995, s.179

Köroğlu'nun dostlarına ve bu dostlar için duyduğu sevgiye gelince, karşımıza bitip tükenmez bir vefa duygusu çıkarır.⁷⁶ Delileri, Köroğlu'nun sözünden, bir iki istisna, çıkmaz. Onunla beraber ateşe atılmaya hazırdılar. Çünkü bu yiğit kahramanlar, Köroğlu'nun doğrudan ve mazlumdan yana olduğunu biliyorlardı. Kahramanlar için savaş meydanından kaçmak yoktur. Bu yüzden Köroğlu: "Serimi koymuşum yiğit yoluna / Kanlı gömlek koç yiğide don olur"⁷⁷ demektedir.

Köroğlu, zulme uğramış bir ihtiyarın bir beye, (paşaya veya padişaha) isyan etmiş oğludur; O, etrafına kendisi gibi avamdan bir çok yiğitler toplamıştır: bunların ekseriyetle demirci, nalbant, dellâk, seyis (mihter) gibi halktan adamlarla Çamlıbel'e zorla getirilmiş yiğitler olduğunu görüyoruz. Bunlar, sesleri arslanın gözünü çatlatan, dağlara yaslanmış kahramanlardır; gerektiğinde adam etini kebab edip yiyecek derecede merhametsizdirler. Zaten Köroğlu, babasından aldığı dersi onlara tekrar etmekten vazgeçmez. Savaş en meşrû harekettir. İntikam, hareketlerin çoğunu sevkedendir. Savaşta hiçbir şey dinlemek olmaz. O zaman şehirlerde taş taş üstüne kalmamalıdır; adam kanı dağ gibi devrilmelidir. Yılan dilli hançer işlemeli, kazanlardan adam kanı kaynamalıdır. İşte, Köroğlu böyle emreder. Esasen kavgaya bir bayram, döğüş bir düğündür.⁷⁸

Köroğlu, çevresine toplanan eşkıya arkadaşlarını da yiğit, mert, halktan yana adamlardan seçmiştir.⁷⁹ Hepsi, birbirinden yiğit olan deliler, kavgadan kaçmazlar. Çamlıbel'in yiğitleri her kavgada birbirine destek olurlar. Birlikte ortaya çıktılar mı dövüşecek düşman bulmakta zorlanırlar.⁸⁰

Köroğlu, Çamlıbel'e çıkıp da halktan, ezilenden yana bir eşkıya olarak ünlenmeye başlayınca, kimileri başı beylerle derde girmiş olan kaçaklar, kimileri onun zulme başkaldırışına uzaktan uzağa yakınlık duyanlar, kimileri de onunla karşılaşp dövüşerek

⁷⁶ CUNBUR, Müjgan, "Köroğlu Destanında Lirik ve Epik Unsurlar", Köroğlu Destanı Semineri Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara-1983, s.45

⁷⁷ ANADOL, Cemal, age., s.265

⁷⁸ Age., s.74-75

⁷⁹ FUAT, Memet, age., s.33

⁸⁰ Age., s.73

yenilen ya da yenen ama her iki durumda da mertliğine hayran kalanlar olmak üzere, hepsi zulme karşı ayaklanmış yiğitler, çevresine toplanmaya başladılar. Köroğlu küçük bir ordu oluşturan bu yiğitleri çok sevdi, şiirlerinde onlardan hep övgüyle söz etti.⁸¹

Köroğlu, zenginlerden almış olduğu malları yanındaki delilerine, Çamlıbel'deki fakir halka dağıtırdı. Çoğu zaman kendinden daha çok delilerini ve fakirleri düşünürdü. Gittiği seferlerde, yanında getirmiş olduğu güzelleri yanındaki delileri ile evlendiriyordu.

Manas, bir törö olarak sorumluluğunu yerine getirmekte, bütün halkını zengin etmekte ve çoralarını da attan yaya, aştan aç, dondan çıplak koymamaktadır. Bir yerden ganimet alırsa hepsine pay etmek; kendisi evlendiğinde kırk çoraya da kırk kız almak zorundadır. Bu ilişkiler, bu günkü şartlarda profesyonel hizmet anlayışı ile zıttır. Profesyonel hizmet anlayışında kişi, yaptığı işin karşılığında ücret almakta ve hizmet eden ile edilen veya edilenler arasında, üzerinde durduğumuz tarzda bir duygusal iletişim bulunmamaktadır. Kırk çora kabulünde ise, duygusal ilişki söz konusudur. Bey ya da törö durumunda olan, kendisine hizmet edenlerin ihtiyaçlarından da sorumludur. Bu bakımdan onların aile büyüğü, babası gibidir. Buna karşılık da törö ya da han, çoralarından tam bir bağlılık beklemektedir.⁸²

Kaçak Nebi Destanı'nda da, Nebi, zenginlerden almış olduğu malları etrafında bulunan kaçaklara ve fakir halka dağıtmaktadır. Sahip olduğu bütün gücünü muhtaçlara ve yanındaki kaçaklarına yardım için kullanırken görmekteyiz.

Zalim bey ve paşaların yüzünden dağlara çıkmak zorunda kalan Nebi'nin, Rus Çarının beyleri ve onların Türk köylerindeki ajanları olan beylerle yaptığı kahramanca mücadelesini gören halktan kişiler, Nebi'nin kaçakları arasına katılıyordu. Babası Alo'nun ölümünden sonra daha çocuk olan kardeşi Mehdi'nin de peşine düştüler.

---

⁸¹ Age., s.69

⁸² GÜR SOY-NASKALÍ, Emine, age., s.179-180

Mehdi'de daha sonra çaresiz kalarak Nebi'nin yanına katıldı. Bu şekilde Nebi'nin kaçakları çoğaldı.

Nebi'nin bu mücadelelerinde onun sağ eli silah arkadaşları –kaçaklar- olmuştur. Nebi'nin en önce silah arkadaşı Hacer olmuştur. Sonra kardeşi Mehdi bu kaçaklar destesine katılmış ve günden güne Nebi'nin yanına katılanlar artmıştır.

Destanda Nebi'nin otuzdan fazla silah arkadaşının ismi bulunmaktadır. Tabi bu sayının 777'yi bulduğu destanda geçmektedir. (bk.Azad Nebiyev, age., s.388)

Bunlar içinde Şotlandlı Mehemed, Rumuslu Tunç Veli, Telli Kara, Kerbelayı imam, Mehdi Ceyranhanım, Ağahüseyin, Kasım, Aziz, Balakişi, Moses, Niffalı, Deli Mahmut, Memmed Hüseyin, Zaman vb. isimleri özellikle dikkat çekenlerdir.

Destanda Kaçak Nebi silah arkadaşlarından Mehdi, Telli Kara, Zeynelabidin, Avanes, Zaman, Kasım ve diğerlerinin kahramanca kavgalarından sahneler anlatılır. Bütün bu kahramanlık tablolarına destanda geniş yer ayrılmış, onların anlatımı için bir çok türküler yakılmış, şiirler ve maniler okunmuştur.

Böyle böyle Nebi'nin destesi büyüyüp otuz kırk nefer oldu. Onların içerisinde Telli Kara, Tunç Veli, Şemmed Hasan, Lele gavur, Basar yiğit, Kanlı Koca, ünlü, ad çıkarmış kaçaklardandı. Şimdi onların Nebi'nin başına toplanması da beylere bir dert olmuştu.⁸³

Kaçak Nebi'nin kaçaklarının sayısının artması çarlık beylerini çok rahatsız etmekteydi. Kaçaklara yardım eden köylülere de baskı yapıyorlardı. Ne var ki, Kafkasların çilekeş ve fakir halkı kendi yiğit evlatlarını çok seviyor, onları gözleri gibi koruyordu. Onların yiğitlik Türkülerini il il, oba oba okuyorlar; kahramanlıklarını abideleştiriyorlardı.

Kubernat, Kaçak Nebi'nin destesini (kaçaklarını) kırmak için Zengezur'a iki yüz atlı göndermişti. Naçalnik Cafergulu bey başta olmak üzere, kubernat bu destenin üç aya kadar yok edilmesini, Kaçak Nebi'nin tutulup hükümete teslim edilmesini talep etmişti.

---

⁸³ NEBİYEY, Azad, a.g.e., s.385

Atlılar Görüs naçalnikinin serencamında dağı-taşı elek velek ediyor, ancak bir kez olsun Nebi'yi gördüm demiyordu.⁸⁴

Kaçak Nebi, Hacer'in İsmayil Bey tarafından işkence edilerek Görüs hapishanesine götürüldüğünü ve yeni doğan çocuğunun zalim İsmayil Bey tarafından öldürüldüğünü duyunca, kendini kaybeder ve Kanlı Koca'ya kaçakları köylerden çıkar ve Görüs'ta görüşelim der. Kaçaklar gelirler. Kanlı Koca, Nebi'ye kaçaklarla Divan atlılarının şiddetli bir savaş yaptığını ve yedi-sekiz hampa "strajnik"ın o dünyaya vasil olduğunu haber verir. Nebi'de Kanlı Koca'ya, Telli Kara ile Tunç Veli gözetleme yapsın, diğerleri ardımca gelsin der. Nebi, kaçakları ile birlikte hapishaneyi basarlar ve bütün tutsakları serbest bırakırlar. Kurtulan mahkumların bir çoğu Nebi'nin desteğine katılırlar.⁸⁵

Köroğlu'nun delilerinden Ayvaz, Demircioğlu, İsa Balı, Koca Bey, Bıyıklı Yusuf... gibi; Kaçak Nebi'nin kaçaklarından Kanlı Koca, Telli Kara, Tunç Veli, Mehdi, Meherrem, Kürd Musa... vd. de çok kahramandılar.

Huloflu rivayetinde; Köroğlu'nun "delileri"nin sayısı, 777 veya 7777'dir.⁸⁶ Kaçak Nebi'nin kaçaklarının sayısı da 777'dir.

Bir gün Kaçak Nebi ve Hacer, kaçakları ile birlikte köyleri gezmişlerdi. Bir de gördüler ki, guburnatın gazalağı (fayton) gözetçi destesi ile gelmektedir. Kaçaklar 777 aynalısını (silahlarını) doğrulturlar gazalağa.⁸⁷ Dr. Azad Nebiyev'in "Kaçak Nebi" derlemesinde geçen bu sahnede de görüyoruz ki, Nebi'nin 777 adet arkadaşı vardır.

Kaçak Nebi'yi takip eden kubernatörlere, Hürriyet mücahitleri, kaçaklar, hayatı zehir ediyorlardı. Kaçak Nebi'nin peşine koca bir ordu görevlendirmelerine rağmen yine de bir türlü Nebi'yi bulamıyorlardı.

---

⁸⁴ A.g.e., s.385

⁸⁵ A.g.e., s.387

⁸⁶ ANADOL, Cemal, age., s.81

⁸⁷ NEBİYEYEV, Azad, age., s.388

Hürriyet mücahitlerini arayan hükümet kuvvetleri, bazen korkudan onların saklandıkları obalara yaklaşamıyorlardı. Bazen de kendilerini görmemezlikten geliyorlardı.⁸⁸ Ruslar, kaçakların üzerine bin beş yüz kişilik bir orduyla saldırıyordu. Arzakaya'da bin beş yüz kişi ile kaçakların üzerine saldıran Rus birlikleri, kaçaklarla baş edememiş, ağır kayıp vermiştir.⁸⁹

XIX.yy'da Kafkaslardaki fakir Türk köylüsünü ezen beylere ve paşalara karşı kahramanlık mücadelesi veren Kaçak Nebi, etrafına toplanarak kendisine destek veren kaçakları ile birlikte bu destanı yazmıştır. Kaçak Nebi ile birlikte, haksız vergiler alarak, fakir insanların emeklerini, alın terlerini sömürerek baskı yapan ağalara, beylere, Çarlık rejimine karşı isyan bayrağı çeken kaçakların hepsi birbirinden yiğitler.

Köroğlu Hikâyeleri'nin Maraş rivayetinde lakapları ile birlikte kahramanların asıl isimlerinin Binbaşı, Bölükbaşı diye ayrılarak yazıldığı görülür. Köroğlu'nun arkadaşlarını, onların sıfatlarını ve memleketleri şöyledir.

Binbaşılar: Reyhanlı Kürdü: Deli-Hoylu. Çukurovadan: Koca Kenan, Malatyalı: Darı Dikmez. Dereçendeli: Kabre-Sığmaz. Kastamonili: Eceli-Yakın. Keza: Cıdalı-Kenan. Sapançalı: Köse Sefer. Bağdatlı: Dellak Hasan. Beyşehirinden: Demircioğlu. Üsküdarlı: Han Ayvaz

Bölükbaşılar: Gürcistanlı reis, rehber Deli Mahmut (Mahmut Bezirgân). Çin-Maçinli: Mennan oğlu Ahmet Bey (Zor Bezirgân). Dağıstanlı: Hasan (Uz oğlu). Tiflisli: Canı-Cebinde. Üsküdarlı: Reyhan Arap. Kayserili: KaftanSöken. Sapançalı: Şeytan-Siken. Torbalılı: Semiz-Osman. Ayıntaplı: Kesel-Memek. Diyarbakirli: Yamık-Hasan. Bolulu: Sersem-Bekir.⁹⁰

---

⁸⁸ BERGÜŞAT, Celâl, age., s.246

⁸⁹ Age., s.262

⁹⁰ ANADOL, Cemal, a.g.e., s.82-83

Yukarıda sayılanların dışında, Nalbant Başı, Zincir Kıran, Selam-Vermez, Dağ-Deviren, Eceli-Anan'ı da destanda geçen deliler arasında sayabiliriz. Ve adlarını tam olarak tespit edemediğimiz yüzlerce yiğit inasanlar..Köroğlu'nun korkusuz delileri...

Köroğlu yiğitlerini savaş meydanında öylesine güçlü bir dille teşvik eder ki, delileri savaşa hiç arkalarına bile bakmadan atılırlar. Köroğlu'nun aşağıdaki deyişi bunu göstermektedir.⁹¹

Ay yansın ağalar, güneş tutulsun
Parladı parladı çalın kılıcı
Oklar gıdırdasın ayyuka çıksın
Mevlânın aşkına basın kılıcı

Durmayın orada, kargı kucakta
Dolansın yiğitler köşe bucakta
Bir savaş edelim kelle kucakta
Şehitler aşkına çalın kılıcı

Koç yiğitler melemeli dev gibi
Düşman kanı devrilmeli dağ gibi
Dest vurup avını almış bey gibi
Haykırı haykırı çalın kılıcı.

Koç yiğitler bu kış burada kışlasın
Yılan dilli eğri hançer işlesin
Kâfir düşman el'amana başlasın
Kaçanı göndermen, basın kılıcı

---

⁹¹ A.g.e., s.86-87

Koç yiğitler düğün, bayram eylesin
Küheylan kişnesin, aygır oynasın
Kazanlarda adam kanı kaynasın
Esir etmek yok ha, çalın kılıncı

Yürü yiğit beyler, nâmımız kalsın
Kelle getirenler bahşişin alsın
Öldürün atların, hep yayan kalsın
Yaya kalana da çalın kılıncı

Koç Köroğlu girdi meydan almaya
Nâra vurup düşmanına dalma
Yemin ettim yedi derya dolmaya
Doldurun denizi, basın kılıncı

Köroğlu'nun yiğit arkadaşlarının hepsinin çok kahraman olduğu bilinmektedir. Fakat bu adı geçen deliler arasında öyle birisi vardır ki, onun varlığı çok önemlidir. Bu kahraman yiğit, Ayvaz'dır. Ayvaz'ın Köroğlu destanında çok ayrı bir yeri vardır. O, Köroğlu'nun hem manevî oğludur; hem de en yakın yiğit arkadaştır.

Ayvaz, Üsküdar'da bir kasabın oğludur. Güzelliği ve çevikliği ile Köroğlu'nun gözüne girmiştir. "Ayvaz-kasap / Hep bir hesap" diye dile deyim olan Ayvaz'ı Köroğlu Çamlıbel'e kaçırmıştır. Hem en başta gelen yardımcısıdır Ayvaz, hem de Köroğlu'nun evlatlığıdır...Köroğlu Ayvaz'a "oğlum" demiştir:

Döne, Ayvaz bunun adı
Geldi bu meydanın tadı
Köroğlu'nun bir evladı
Gelir zorlayı zorlayı...⁹²

---

⁹² MAKAL, Tahir Kutsi, age., s.28

Ayvaz, Beyine tutsak olmuştur. Köroğlu, “Benden selam olsun” diye başlamıştır. Özlemiştir Ayvaz’ı...Ayvaz’sız edemez Köroğlu, canı ciğeridir Ayvaz, kendisi için savaşa giren Ayvaz için de Köroğlu savaş açmaya hazırdır:

Şimdi Kır-Atıma biner aşarım
Karadeniz gibi kaynar coşarım
Sinesine eğri kılıç döşerim
Göndersin Ayvaz’ı göresim geldi...⁹³

Köroğlu için Ayvaz; Aslan olmaktan başka, Bedir yüzlü ve buluttan çıkmış aydır.⁹⁴ Rivayetlerin hemen hepsinde; Ayvaz bir kasabın oğludur. Bu kasap, Paris rivayetine göre Urfalı, Özbek rivayetine göre Gürcistanlı, İstanbul, Maraş rivayetlerine göre Üsküdarlıdır. Kasabın ismi Paris rivayetinde İbrahim, Özbek rivayetinde ise Bolduruk Kasap’tır; bu ismi Urfa rivayetinde Boruborı şeklinde buluyoruz ki, ihtimal Bolduruk’un bozulmuş şeklidir.⁹⁵

Ayvaz (İvaz Han), bütün rivayetlerde (Tobol rivayeti dışında) Köroğlu’nun aşık olduğu bir genç olarak tasvir edilir. Hatta onun güzelliği etrafında birçok ek motifler de teşekkül etmiştir. Köroğlu’nun arkadaşları ona bir tabakta olgun bir elma sunarlar. Ayvaz’ın resmi çizilmiştir. Köroğlu onu görür ve o kadar heyecanlanır ki, Ayvaz’ı yanında görmek ister.⁹⁶ Ayvaz ve Ayvaz’ın Çamlıbel’e getirilmesine ilişkin hikâyeleri Eberhard maddeler halinde detaylı bir şekilde incelemiştir.[bk., age., s.57-58-59-60] Çamlıbel’e geldikten sonra destanda Ayvaz’ı Köroğlu’nun en kahraman arkadaşı, güzelliği kadar şecaat ve cesaret ile de meşhur olan bir yiğit olarak görüyoruz. Bu vasıf bütün destanlarda müşterektir. Hatta Özbek rivayetinde, İvaz Han, Çamlıbel’e can getiren, bir yiğidi bin yiğit kuvvetinde yapan bir kahramandır; sonunda Köroğlu’nun

⁹³ MAKAL, Tahir Kutsi, age., s.28-29

⁹⁴ ANADOL, Cemal, age., s.90

⁹⁵ Age., s.93

⁹⁶ EBERHARD, Wolfram, Güneydoğu Anadolu’dan Âşık Hikâyeleri, Çev., Müfide Kocaoğlu Van Der Hoeven, TDK Yayınları, Ankara-2002, s.57

yerine amlıbel Sultanlığı'na o geçer. Bu motif Paris rivayetinde de mevcuttur: Şah Abbas haksız yere öldürölen Koroğlu'nun yerine, Ayvaz'ı amlıbel'e han ilân eder.⁹⁷ Koroğlu bir gün sefere çıkmadan önce, bir meclis kurdurur. Deliler yerler, içerler, eğlenirler. AŞık Cünun eline sazını alır. alar, söyler. O zaman Nigar Hanım öyle bir ah çeker ki, herkes ona bakar. Sonradan öğrenirler ki, Nigar Hanım Koroğlu'nun bir oğlunun olmayıŐına üzülmektedir. AŞık Cünun, bunun üzerine Koroğlu'na der:

Koroğlu, melul olma. Senin bu dünya dediğin benim altımda bir sini gibidir. Şimdi, giyerim demir arıklarımı, alırım bu telli sazı elime. Gezerim, Rüstem gibi bir yiğit, Yusuf gibi bir güzel oğlan bulurum. Derim sana. Gider onu alır getirir kendine oğul yaparsın.⁹⁸

AŞık Cünun, binlerce yer gezip dolaşır. Sonunda Teke-Türkmen eline gelir ve bir mecliste AŞık Cünun'a bir yiğit gösterirler.

AŞık Cünun baktı ki ay parçası gibi bir yiğit. Bunun üzerine sazı eline alır söyler:

Meclis başında durursan,
Kime varır soyun Ayvaz?
KaŐlarını ne kurarsan,
Burca benzer boyun Ayvaz.

Güzeller piŐvaza gelir,
Doğan ana kadrin bilir,
Alnın açık, yüzün gülür,
Ne tatlıdır suyun Ayvaz.

Sen, Yusuf-ı Kenan mısın?
Paşa mısın, sultan mısın?

---

⁹⁷ ANADOL, Cemal, age., s.94

⁹⁸ BİRDOğAN, Nejat, age., s.136

Melek misin, insan mısın?
Kime varır soyun Ayvaz?

Çatmaz gücüne ner senin,
Adın dilde ezber senin,
Köroğlu gibi er senin,
Sonda olur avın Ayvaz.

Aşık Cünun sana hayran,
Eyleme gönlünü viran,
Çenlibel’de kurup devran,
Bir tutaydım toyun Ayvaz.⁹⁹

Aradığını bulan Aşık Cünun, doğru Çamlıbel’in yolunu tutar. Ayvaz’ı Köroğlu’na anlatır. Ayvaz’ın yiğitliğini anlatır. Köroğlu da atına biner ve Ayvaz’ı, çoban kılığına girerek kandırır. Ayvaz’ı atının terkisine attığı gibi doğru Çamlıbel’e götürür.

Köroğlu’nun büyük beylerinden birisi de Demircioğlu’dur. Onun hikayesi ise şöyledir:

“Bir gün Köroğlu, Kır At’ı nallatmak için kasabaya inmişti. Atını bir nalbant dükkânına götürdü, nallattı. Sonra çıkardı, nalbanta bir sarı lira verdi. Nalbant, altını iki parmağı arasında şöyle bir yokladı, geri verdi. Ağam, dedi, bu silik altını başkasına ver...Köroğlu işi anladı. Kendisine kuvvet gösterisi yapıyordu nalbant...Altın ne silikti, ne de bir başka şey...O zaman Köroğlu, iki üç nalı eline aldı, şöyle bir büktü. Üçünü birden çatır çatır kırdı. Ve bu sefer kendisi; ustam, dedi. Senin nalların da çürük...O zaman nalbant Demircioğlu, işi anladı. Yoksa, dedi, senin adın Köroğlu mu?...İyi bildin, dedi Köroğlu. Bindi atına, sürdü...Demircioğlu, dükkanı kapadı, o da at bindi.

---

⁹⁹ BİRDOĞAN, Nejat, age., s.138

Kasabanın dışında Köroğlu'nu bekledi. Kasabada işini bitiren Köroğlu'nu çevirdi, birlikte Çamlıbel'e geldiler. Yiğitlerin tanışması da yiğitçe oluyormuş...”¹⁰⁰

Köroğlu'ndaki Delilerin benzerini Kaçak Nebi destanında da Nebi'nin yanındaki yiğitler, “kaçaklar”ı görüyoruz. Çarlık Rusyasının zalim beylerine, ağalarına karşı amansız savaş vererek, mazlum ve fakir Kafkas köylüsünün öcünü alan Nebi ve arkadaşları kaçaklar, birer hürriyet mücahitleriydi. Kaçak Nebi Destanı'nda geçen bu yiğitlerin isimleri şöyledir: Hacer, Alo, Annesi Güzel Ana, Muharrem, Mehdi, Latif, Mahmut, Hanali, Hacı Hüsnü, İsmail, Tumaçlı Allahverdi, Tunç Veli, Genceli İsmail, Telli Kara, Kerim, Etem, Ali Ekber, Mehmet, Şeyh Hüseyin, Mollu köyünden Hıdır... ve bunlar gibi yüzlerce yiğit, korkusuz hürriyet mücahidi...

Kaçak Nebi'nin yanındaki kaçaklarından en fazla iç içe olarak gördüklerimiz ise, en başta Hacer, bunun yanında Telli Kara, Tunç Veli, kardeşleri Muharrem ve Mehdi, Annesi Güzel Anadır.

Kaçakların Nebi ile birlikte tam bir sabır ve cesaret timsali olarak zalim beylere ve paşalara karşı mücadele ettiğini görmekteyiz. Her biri Kafkaslarda adalet için zulme bayrak açmış hürriyet mücahididir.

Köroğlu savaş meydanında yardan ve serden geçen kahraman yiğitleri hakkında görelim neler demiş.

ZOR BEZİRGÂN'A ÖVGÜ¹⁰¹

Zor bezirgân bunun adı

Geldi bu meydanın tadı

---

¹⁰⁰ ÖZTELLİ, Cahit, age., s.49-50

¹⁰¹ Age., s.51

Yedi çift camus kuvveti
Vermiş Allah, bilin beyler

Heybetinden aslan korkar
Düşmanları yarar, yırtar
Aç kurt gibi adam kapar
Hep maşallah, deyin beyler

Nice pehlivanlar bağlar
Zarbına dayanmaz dağlar
Yalvarsan, beraber ağlar
Bir mürüvvet-kâni, beyler

Köroğlu'nun pehlivanı
Yoluna koymuşum canı
Ünü zaptetmiş cihanı
Budur, kanlar içen, beyler

GÜMBÜR GÜMBÜRLENİR¹⁰²

Mert dayanır, namert kaçar
Meydan gümbür gümbürlenir
Şahlar şahı divan açar
Divan gümbür gümbürlenir

Yiğit kendini övende
Oklar menzili dövende
Kılıç kalkana deyende
Kalkan gümbür gümbürlenir

---

¹⁰² Age., s.52

Ok atılır kalasından
Hak saklasın belasından
Köroğlu'nun narasından
Dağlar gümbür gümbürlenir.

ÇAMLİBEL'İN AÇ KURLARI¹⁰³

Kıbrıs şarabın içmişler
Can ile serden geçmişler
Bugün oradan göçmüşler
Bir er yırtar, söker gelir

Hırlaşırlar arı gibi
Kopuşurlar sürü gibi
Beş ay'ının seli gibi
Derelerden akar gelir

Bellidir yiğit yapısı
Şimdi toplanır hepisi
Açıldı Çamlı kapısı
Birbirini teper gelir

Köroğlu'm besler mertleri
Yumuşak ederler sertleri
Çamlıbel'in aç kurları
Birbirini kapar gelir

---

¹⁰³ Age., s.53

PAŞA GELİR¹⁰⁴

Bugün ben bir söz işittim
Üstümüze paşa gelir
Bütün düşmanlarım bile
Asker almış, koşa gelir

Hepimiz de arap atlı
Konuşalım tatlı tatlı
İster olsun yüz bin atlı
Yalnız Ayvaz başa gelir

Köroğlu'm söyledi bunu
Cihanı kaplamış ünü
Bu günlerdir kavga günü
Köpük atar, coşa gelir

KAPLAN ÜNLÜ KÖROĞLU¹⁰⁵

Selam olsun ağalara, beylere
Sılasına gitmek ister Köroğlu
Ala karlı, mor sünbüllü dağlara
Çıkıp seyran etmek ister Köroğlu

Ey ağalar, nedir bizim suçumuz
Uğrun uğrun döğüş bizim işimiz
Demircioğlu, Köse Sefer, üçümüz
İçimizde nam sahibi Köroğlu

---

¹⁰⁴ Age., s.54

¹⁰⁵ Age., s.55

Deryanın yüzünde yatan gemiler
Zârından da dağlar, taşlar iniler
Dağında da aslan gibi gürüler
Kurt avazlı, kaplan ünlü Köroğlu

Adımı sorarsan Uruşan Ali
Döğüş görmeyeli del'oldum deli
Sağ yanı Ayvaz da, solu Bey Veli
Feracesi merdaneli Köroğlu

KIZIROĞLU¹⁰⁶

Bir hışmınan geldi geçti
Kiziroğlu Mustafa Bey
Bu dağları deldi geçti
Kiziroğlu Mustafa Bey

Ağam kim, canım kim
Nigar kim, canım kim
Kiziroğlu Mustafa Bey

Bir at biner alapaça
Fırsat vermez Kır-At kaça
Az kaldı ortamdandır biçer
Kiziroğlu Mustafa Bey
Ağam kim, canım kim

Nigar kim, canım kim
Kiziroğlu Mustafa Bey

---

¹⁰⁶ Age., s.56-57

Hay edende haya teper
Huy edende huya teper
Köroğlu'nu çaya teper
Kiziroğlu Mustafa Bey

Ağam kim, canım kim
Nigar kim, canım kim
Kiziroğlu Mustafa Bey

BAŞI DOST YOLUNA KOYANLARDANIZ¹⁰⁷

Muhannetlik değil kârımız
Şehriyar sözüne uyanlardanız
Meydana girende yoktur korkumuz
Kazaya iriza diyenlerdeniz

Ötleklerle hoş değildir aramız
Teke tek düşmana varmak töremiz
Muhannete sardırmayız yaramız
Yarayı kendimiz saranlardanız

Bineydim Kır-Atımın üstüne
Alaydım hançerimi destime
Gafili varmayız düşman üstüne
Vatka hazır olun, diyenlerdeniz

Köroğlu'm çıkalım dağlar salına
At sürelim mal yemez malına

---

¹⁰⁷ Age., s.58

Başım koydum arkadaşın yoluna
Başı dost yoluna koyanlardanız

NEYLEYİM¹⁰⁸

Benden selam eylen o bey babama
Ettiği aklımdan çıkmaz, neyleyim
Öperim ellerin hanım ninemin
Demircioğlu bensiz gitmez neyleyim

Durman hey ağalar, gelin meydana
Boyansın kılıçlar al kızıl kana
Bende mürüvvet yok, kıyarım cana
İçerimden gamım gitmez, neyleyim

Arap at altımda durmaz savaşır
Kılıcı çekersem gözler kamaşır
Benim ilen şimdi devler uğraşır
Sizin ilen işim bitmez, neyleyim

Köroğlu'nu dersin, bir genç aslandır
Demircioğlu yanında bir kahramandır
Dizdar der ki, dögüşecek zamandır
Beş yüz atlı bana yetmez, neyleyim

KANLI GÖMLEK¹⁰⁹

Yiğitler silkinip ata binende
Derelerden boz kurtlara ün olur

---

¹⁰⁸ Age., s.59

¹⁰⁹ Age., s.60

Yiğit olan döne döne döğüşür
Kötüler kavgadan kaçır, dön olur

Yiğit cıdasını almış atıyor
Ak elleri kızıl kana batıyor
Biri kötü kavgadan dönmüş, kaçıyor
Kaçma kötü kaçma, şimdin hûn olur

Bir yiğit cıdasın almış eline
Başını koymuş da yiğit yoluna
Kalkan paralana, zırhlar deline
Kanlı gömlek koç yiğide don olur

Köroğlu çağırır figan, ağıtlar
İman ehli birbirini öğütler
Boydan boya demir donlu yiğitler
Vurur cıdasını kahraman olur

DÖNDÜRÜ DÖNDÜRÜ¹¹⁰

Bizim illerin beyleri
Yakar kandili kandili
İçip aslana dönerler
Kadeh döndürü döndürü

Hem içerler, hem kanarlar
Düşmana meydan ararlar

---

¹¹⁰ Age., s.61

Arap atlara binerler
Boynun sündürü sündürü

Çürüdü gönlüm çürüdü
İçerde yürek eridi
Beylerin kolu yoruldu
Kılıç döndürü döndürü

Beyler, neleyip nidelim
Güzellerle göç edelim
Meydanda at oynatalım
Boynun döndürü döndürü

Köroğlu der ki, karıdım
İhtiyar oldum, farıdım
At yoruldu, ben yoruldum
Güzel bindiri bindiri

OLMASAYDI¹¹¹

Çar köşe fani dünyada
Koç yiğitler olmasaydı
Dünyayı zulmet alırdı
Ağlayanlar gülmeseydi

Dünyayı zulüm alırdı
Gün doğmaz, öyle kalırdı
Aşıklar mecnun olurdu
Sevdiceğin görmeseydi

---

¹¹¹ Age., s.63

Sevdiğim, karşımda salın
Bilmez misin aşık halin
Yatre gönderdiğin gülün
Yapracağı solmasaydı

Vur, ha koç Köroğlu, vur ha
Yar derdini derman ala
Ölüme bulurdun çare
İzin Hak'tan olmasaydı

VUR DİYENDE¹¹²

AYVAZ benim senden yana
Kurban olam şirin cana
Sağda duran Köse Kenan

Vur, diyende vurmaz mısın
Kır, diyende kırmaz mısın

Ayvaz'ın kolları bağlı
Ciğerciğim oda dağlı
Sol taraftan Demircioğlu

Vur, diyende vurmaz mısın
Kır, diyende kırmaz mısın

---

¹¹² Age., s.65

Köroğlu'm söylüyor zati
Ülkelerde vardır methi
Acemoğlu, sür kır-atı

Sür, diyende sürmez misin
Vur diyende vurmaz mısın
Kır, diyende kırmaz mısın

3.5. Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nda Kadın Sûretleri Benzerliği:

Türk Destanlarında ve halk hikâyelerinde kahramanın yanında, onun en önemli yardımcısı eşidir. Halk Edebiyatı ürünlerimiz, yeri gelince eşi ile birlikte düşmanla göğüs göğüse savaşan yiğit kadın örnekleri ile doludur. Dede Korkut Kitabı'nda [Ergin, 2001] Salur kazan'ın yanında onunla birlikte, düşmanla mücadele veren Burla Hatunu görürüz.

Köroğlu'ndaki kahraman kız tipleri böyle kendisini mağlup edenle evlenen tipler değildir. Anadolu rivayetlerinde gördüğümüz kahraman kızlardan birisi (Hasan'ın sevgilisi), nişanlısı ile kaçarken kendisini takip eden babasının askerlerine, hatta kardeşlerine karşı, sevgilisi ile beraber olup savaşan tiptir; diğer biri de Maraş rivayetindeki Döne'dir. Onun "Firenk"le cengettiğini görüyoruz.¹¹³

Özbek varyantlarında kadın kahramanlar önemli rol oynar. Bu varyantlarda Gûroğlu'nun üç karısı vardır. Bunlardan ilki Kuh-i Kaf perilerinin padişahı Rahmet Peri'nin kızı Ağa Yunus Peri'dir. Bu peri kızı ile ilgili olarak bir kol teşkil edilmiştir. Yunus Peri, Batı anlatmalarındaki Hızır, Hz.Ali (K.V) ve Kırklar'ın Köroğlu'na öğrettikleri gizli sırları, Gûroğlu'na öğretir. Onun bulunmadığı anlarda, Çembilbil'i kadınların başında bir kumandan gibi korur. Gerektiğinde ata biner, kılıç kullanır.¹¹⁴

¹¹³ ANADOL, Cemal, age., s.83

¹¹⁴ Age., s.83-84

Kaçak Nebi Destanı'na da baktığımızda, Köroğlu'ndaki Nigar Hanım gibi, Nebi'nin yanında onunla birlikte kahramanca mücadele veren Hacer'i görüyoruz. Hacer, elinde silahı ile düşmanın üzerine korkusuzca atılan bir Türk kadınıdır.

3.5.1. Nigâr Hanım

Köroğlu hikayelerinde sözü geçen Nigar Hanım; Paris rivayetinde İstanbul Padişahı Murad'ın kızıdır. Tobol rivayetinde İstanbul kalesinde bir kız, Huloflu'da bir Paşanın kızıdır.¹¹⁵

Köroğlu Destanı veya hikayelerinde; Nigar Hanım'ın şahsında “kadın”, bir merhamet ilâhesidir. Köroğlu gibi dağlarda gezen, kıratından başka bir şey sevmeyen eşkiyadan bir kahramanın Nigar Hanım karşısında Türk asaletinin tecelli edişini görürsünüz. Köroğlu, zayıflarla mücadele etmez, onu tahkire cesaret eden kervan başını affeder. Nigar Hanım'ın ona; “sen sivrisineği bile rahatsız etmeyeceksin!” emrine itaat etmesi, kadın ve sefahate düşkünlük değil, onun Türk töresi ve ruhuna uygun şekilde hareket etmesidir.¹¹⁶

Destanda görüyoruz ki, Nigar Hanım çok şefkatli ve merhametlidir. Bir o kadar da cesur ve yiğittir. Nigar Hanım bir çok kere Köroğlu'ndan, yakaladığı esirleri salıvermesini ister. Köroğlu'da Nigar Hanım'ın sözüne uyarak, esirlerini bırakmıştır. Burada Köroğlu'nun eşinin fikirlerine ve tercihlerine ne kadar saygılı olduğunu görmekteyiz. Köroğlu kadınlara karşı çok merhametli ve incedir. Kadınları kolay kolay kırmaz. W.Eberhard'ın¹¹⁷ Güneydoğu Anadolu'dan Âşık Hikâyeleri çalışmasında yer alan “Köroğlu Hikâyesi” kısmındaki epizot sekizde, Köroğlu'nun bu vasfını görebiliriz. Köroğlu'nun eline düşen Silistrelî Hasan'ın hayatı, kızı Çeşminaz'ın araya girmesi ile kurtulur.

---

¹¹⁵ Age., s.109

¹¹⁶ Age.,s.110

¹¹⁷ EBERHARD, Wolfram, age., s.74

Bütün Türk Dünyası Halk Edebiyatı'nda olduğu gibi, Azerbaycan Halk Edebiyatı'nda da kadın sûretleri özel bir yer tutar. “Köroğlu” destanında tasvir edilen kadın sûretleri başka eserlerdeki sûretlerden farklıdır.

Bu sûretler içinde dikkati daha çok çeken Nigar hanımdır. O, destanın esas sûretlerinden biridir. Nigar hanımsız “Köroğlu” destanını tasavvur etmek imkânsızdır. Biz onu hayata aydın bir gözle bakabilen, özgür fikirli bir genç kız gibi görürüz. Nigar hanım sözün tam manasıyla insanlara saygı ile yaklaşan bir kızdır. O, bütün dünyayı ve insanları tabiatın kendisi gibi görmek istiyor. O, mal ve mülke, mensubiyete, hiç bakmadan sadece insanların manevi, insanî, yanlarına değer verirdi. Atasının yaşadığı saray hayatında yaşamak istemiyordu. Hanları, beyleri, sevmiyor; onlardan nefret ediyordu. O kendi kalbinin sesine kulak vererek, Köroğlu'na yazdığı mektupta fikrini şöyle ifade etmektedir:

Başına döndüğüm ay Koç Köroğlu,
Eğer yiğitsense, gel apar meni!
Hasretinden yoktu sebrim, kararım,
İncidir seraser ahü zar meni

Çemlibel üstünde esremiş nersen,
Düşmen karşısında dayanan ersen,
Tamam delilere yiğit serkersen,
Arkasan, bularsan düzilkar meni!

Men hotkar kızıyam, Nigar'dır adım,
Şahlara, hanlara melul koymadım.
Bir sensen dünyada benim muradım
İsterem özüne eyle yar meni!

Diyebiliriz ki, Nigar hanımın Köroğlu'nu koca seçmesi tesadüf değildir. O, Köroğlu'nu ulv  bir muhabbetle sevmektedir. "Köroğlu" destanında Nigar Hanım, mühim bir mevkiye sahiptir.

Destanda Nigar Hanım son derece sanatk rane işlenmiştir. Asırlardan beri yüzlerce aşık neslinin kudretli temsilcileri şiirsel sanatın bütün inceliklerinden istifade ederek, Nigar hanım s retini defalarca cilalamıştır.

Destanda Nigar Hanım'ın ana olmak arzusu çok acıklı bir şekilde tasvir edilmiştir. O, Köroğlu'na herkesin çocuğu var, hatta kuşlar bile yavrusu ile uçuyor, niçin bizim evladımız olmasın? Der. Nigar hanım kendi arzusunu kalbinin dili ile böyle ifade eder:

Nasıl bakım ev eşiye,
Yaralı gönlüm  ş ye
Toz bürümüş boş beşiye
şirin layla alam yoktu.

enlibel'i g ller bezer,
G ller saralsa, kim  zer?

Her kaç balasıyla gezer,
Niye senin balan yoktu

Tutun mecliste yasımı,
Geymişem gün libasımı,
Bu felekten kısasımı
Ne zamandı alan yoktu.

Koroğlusan, hay salarsan,
Paşalardan bac alarsan,

Nice şehirler talarsan,
Sen tek şehri talan yoktu.

Nigarı derde getirem,
Cesedin kabre getirem,
Koroğlu namın götürem,
Yurdumda son olan yoktur.
(**layla**: ninni)

Nigar'ın ağzından söylenen bu güzel bentlerin üzerine söz söylemeye gerek yoktur. O, kadın ruhuyla, evlâdın aile için ne kadar büyük bir hazine ve güzellik olduğunu apaçık dile getirmiştir.

Oğuz Türklerinin destanı olan Dede Korkut'da kadın mevkiî çok dikkat çekicidir. Koroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nda olduğu gibi, Dede Korkut Destanı'nda da kahramanla eşi arasında çok büyük fedakârlık görüyoruz. Duha Koca oğlu ile Deli Dumrul arasında geçen hikâyesi bunun için güzel bir örnektir:

Azrail ile mücadelesinde mağlup olan Deli Dumrul ölmeğe mahkumdur. Deli Dumrul çok yalvardıktan sonra Tanrı, Azrail vasıtasıyla “ben onun canını azat ettim. Yerine diğer bir can versin!” dedi. Dumrul babasına müracaat etti, babası mal ve mülkünü bütün servetini feda ettiği halde canını vermedi, can tatlıdır, oğlum! Dedi. Annesine gitti. Annesi de can tatlıdır, oğlum! Dedi. Nihayet Dumrul ümidini keserek helalleşmek için karısına geldi. Karısı “ Ben canımı vereceğim. Azrail benim canımı alsın seni bıraksın!” dedi. Dumrul razı olmadı. Nihayet bunlar Tanrı'ya “canımızı alacaksan beraber al! Bırakacaksan beraber bırak!” diye ağlaştılar. Tanrı “ bunların muhabbetlerinden hoşlandı. Azrail'e, bunları bırak! O ihtiyar baba ile annenin tatlı canlarını al!” dedi.¹¹⁸

---

¹¹⁸ İNAN, Abdülkadir, Makaleler ve İncelemeler, Cilt: 1, TTK Yayınları, Ankara-1998, s.277

Kaçak Nebi'nin hayat arkadaşı Hacer Hanım da tıpkı Nigar hanım gibi, bütün malı mülkünü, zenginliği bırakıp dağlarda, yaylalarda yaşayan; ama namusu ile yiğitliği ile yaşayan Nebi'yi seçer. Nigar Hanım da aynı şekilde Koroğlu ile kaçmaktadır.

Bazı anlatılarda Koroğlu'nun karılarından söz edilir. Ama genelde eski Türk geleneklerine uygun olarak onun çok değer verdiği tek bir kadınla evli olduğu görülür. Öykülerin anlatıldığı yörelere göre kadının adı değişerek Nigâr Hanım, ya da Döne olur. Nigâr Hanım İstanbul Sultanının kızıdır. Döne Bolu Beyinin bazen bacısı, bazen kızı, bazen nişanlısıdır. Aynı şiirin bir anlatısında Nigâr'a, başka bir anlatıda Döne'ye söylendiği olur.

Selâm verdim selâm almaz

Selâmıma salam seni

Akçasız pulsuz âşıkım

Nasıl benim kılam seni

Hupluğuna yok bahana

Gözlerin benzer şahana

Namın çıkmıştır cihana

Bilir cümle alem seni

Nazlım salınır gezersin

Dertli bağrımı ezersin

Beyaz kâğıda benzersin

Yazar m'ola kalem seni

Malım yok ki dökem saçam

Hazinem yok ağzın açam

Çarem budur alam kaçam

Hep yanımda bulam seni

Yeni bahçenin narısın
Kırmızı gülden arısın
Koç Koroğlu'nun yarısın
Böyle misin bilmem seni ¹¹⁹

Yukarıdaki şiirde Koroğlu bahçede gezinen, selamını bile almayan zengin kızına seslenmektedir:

Ala gözlü Nigâr seni
Çenlibel'e götürürüm
Alıp Kır Atım terkine
Dönüp yele götürürüm

Mailem göz ü kaşına
Düşmezem ter savaşına
Dönüp dolanam başına
Tutup dile götürürüm

Tülek terlan korkmaz sardan
Gönül ayrılmaz Nigâr'dan
Seni zor ile hünkârdan
Alıp ele götürürüm

Saymanam hünkârı hanı
Koşuna vermem amanı
Meydan içinde al kanı
Döküp sele götürürüm

---

¹¹⁹ FUAT, Memet, age., s.90

Köroğlu gelse damağa
Dayanamaz sultan ağa
Kır Atı sürdüm mü dağa
Çenlibel'e götürürüm ¹²⁰

Bu şiirin yer aldığı anlatıda Köroğlu'nun kaçırmaya gittiği Nigâr Hanım İstanbul Sultanının kızıdır. Köroğlu'nun namını duymuş, ona, hanlara şahlara varmak istemediğini belirten, “Gel beni kaçır, kendine yâr eyle,” diyen bir mektup yazmıştır. ¹²¹

Erzurum Seferinde Telli Hanım, Erzurum Paşası Cafer Paşa tarafından zindana atılan Aşık Cünun'u büyük bir cesaretle kurtarmaya karar verir.

“Göz gözü görmez olunca Telli Hanım yerinden kalktı. Bir kat iyi pehlivan elbisesini giydi sırtına. Üzerine de bir çarşaf geçirdi. Geldi zindanın kapısına. Baktı ki, iki tane de keşikçi var. Öyle birisine nasıl bir dürtme vurduysa vurdu, yere bayılttı. Diğerine de dedi ki:

“Hey, bana bak! Ben Köroğlu'yum. Şimdi düş önüme. Aç zindanın kapısını.”

Zavallı keşikçi ne yapsın? Açtı zindanın kapısını. Telli Hanım, Cünun'u çıkardıktan sonra yine Köroğlu kılığında dedi ki keşikçiye: “Ben Âşık Cünun'u Çenlibel'e götürüyorum. Cafer Paşa'ya dersin ki, eğer Telli Hanım'a bir şey derse onun toprağını torba ile taşıtırım. Derisine saman basarım. Sen de sabaha kadar ses çıkarırsan kendini ölmüş bil.”¹²²

3.5.2. Hacer Hanım

Hacer, çok cesur bir kadındır. Kahramanlıkta Kaçak Nebi'den geri kalmayan Hacer Hanım, ezilen halkı, zalim beylerden korumada ve bu uğurda verdiği mücadelede tam

---

¹²⁰ Age., s.92

¹²¹ Age., s.93

¹²² BİRDOĞAN, Nejat, age., s.112-113

bir destansı kahramanlık gösterir. Nebi'nin kardeşi Mehdi'nin yakaladığı kervancılar kendi aralarında Hacer'i göstererek: "Bak o güzel de Hacer Hanımdır. Derler ki, erinden de cesurdur. Mollu Köyü'nden Hanali'nin kızıdır"¹²³

Kaçak Nebi gibi Hacer de, küçüklükten itibaren Köroğlu Destanı'nı dinleyerek büyümüştür. Hacer, Güzel Halanın küçükken kendilerine Binbir Gece Masalı'ndan, Köroğlu'ndan bahsettiğini söyler.

Güzel Hala bize binbir gece masalları anlatırdı. Nebi ısrar ederdi. Ana sonra bize Köroğlu'ndan da bahset. Kel Hamza'nın nasıl hilekârlık yaptığını, Kıratı nasıl çaldığını, Köroğlu'nun Nigâr Hanım'ı nasıl kaçırdığını, hepsini, hepsini anlat, derdi. Biz o zaman kız kaçırmamanın manasını iyice anlayamazdık.¹²⁴

Küçük yaştan itibaren Köroğlu Destanı'nı dinleyerek büyüyen Nebi ve Hacer'in Köroğlu'ndan etkilenmemesi, onu kendilerine örnek almamaları mümkün olamaz. Nebi ve Hacer'in destansı mücadelelerine baktığımızda bunu görmekteyiz. Nebi'nin Köroğlu'na benzemesi gibi Hacer ile de Nigar Hanımın yaşantısı arasında çok fazla paralellik bulunmaktadır.

Kaçak Nebi'nin en baş dövüş arkadaşı Hacer'dir. Hacer çok becerikli, korkusuz, çevik, koçak ve kocasına sadık bir kadındır. O, küçük yaştan itibaren köylerinde gördüğü Nebi'ye aşık olmuştur. Nebi'nin yiğitliği, mağrurluğu, bütün özellikleri, Hacer'in yüreğini etkiliyordu. Bu sebeple de baba ve anasının rızası olmadığı halde, sevdiği Nebi ile birlikte dağlara kaçmıştır. Hacer Nebi'ye çok bağlı idi. Nebi Hacer'e, kaçak karısı olmak çok zordur. Düşmanla karşı karşıya gelmek, ormanlarda, dikenliklerde geceleme, aç susuz kalmak ve hepsine karşı koymak gerekir, bunlar özellikle kadınlar için zordur demişti. Hacer Nebi'nin dediklerinin hepsini kabul etmişti. Bütün mücadeleler boyunca bir kere olsun şikayet etmemiştir.

---

¹²³ BERGÜŞAT, Celâl, age., s.128

¹²⁴ Age., s.129

Destan incelendikçe bu yiğit Azerbaycan kızının kahramanlığı, çelik iradesi, mertliği, kavgacılığı karşısında baş eğilecek kahraman bir Türk kadını olduğu ortaya çıkmaktadır. Hacer’de zalim bey ve paşalara karşı sonsuz bir nefret duygusu vardır. Nebi’den dolayı Hacer’in ailesine her gün baskı yapılmaktaydı. Nihayet iki kardeşini de ömür boyu hapis olarak Sibiryaya sürmüşlerdir. Birkaç defada Hacer’i tutup hapishaneye koyarlar. Hacer’e çok şeyler vaat ederler. Lakin hiçbirini kabul etmez. Şan, şöhret, devlet hiçbir şey onu yolundan döndürememiştir.

Destan boyunca Hacer, diğer kadınlar gibi, rahat bir hayat, ev eşik, evlat arzulamıştır. Bir gün Hacer, Nebi’nin başını kucağına alarak, Nebi’ye şöyle söyler: “ Nebi, biz ne zaman rahat yaşayacağız, çocuk sahibi olacağız.”

Hacer’in evladı yoktur, ama destesine gelen her genci, yiğidi evladı gibi görür ve korurdu. Onlara analık yakınlığı ile yaklaşırdı.

Azerbaycanlı halkbilimci Azad Nebiyev’in yeni derlediği destanda şimdiye kadar başka varyantlarda rast gelmediğimiz yeni bir bölüm vardır. Burada şöyle söylenmektedir: “Hacer’i zalimler hapishaneye koyarlar. Düşman beyler, Hacer’in kundaktaki çocuğunu öldürürler. Ana feryadını her yer duyar:

Bülbülem, gülümden düştüm ırağa,
Can yoktu canında döße ferağa,
Yeteydin yeteydin barı sorağa,
Geçti süngülere körpem, ay Nebi!
Nerdesin, nerdesin, hay haray Nebi!

Ay iller, ay na’lem göğe dayandı,
Söyleyin hakk yolun, diyik hayandı,
Al dilim ağzımda alıştı yandı,
Geçti süngülere körpem, ay Nebi!
Nerdesin, nerdesin, hay haray Nebi.

Ne zalim yüzün var, ay koca dünya,
Zulmün arşa çıktı, say koca dünya.
Tuttun, fakirlere vay koca dünya,
Geçti süngülere körpem, ay Nebi!
Nerdesin, nerdesen, hay haray Nebi!

Hacer, akıllı, çilekeş, yiğit bir Azerbaycan kadınıdır. Bütün bu yaşadıkları, onun mücadelecı bir Türk kadını olduğunu ortaya koymaya yeterlidir. Hacer, dövüş zamanı hiçbir arkadaşından, hatta Nebi'den de geri kalmamaktadır. Onun hiçbir kurşunu da boşa gitmiyordu. Bu nedenle de halk türkülerinde onun adı Nebi ile birlikte geçer.

Nebi bir yiğitti, düşüptü kaçak
Kardaşı Mehdi'dir, özünden koçak
Kubernat elinde oluptu naçag
Mahalde diyolar kaçaktır, Nebi!
Hacer'i özünden koçaktır, Nebi.

Zurna, mağarası, kavalı gelsin
Görüm ki, beylerin zavalı gelsin
Mahalda deyirler, kaçaktır, Nebi!
Hacer'i özünden koçaktır, Nebi!

Kırdığı pristav geler mi sana
Nebi baş eyer mi Hampaya, Hana
Boz atın belinde girer meydana
Mahalda deyirler, kaçaktır, Nebi!
Hacer'i özünden koçaktır, Nebi!

Hacer de tıpkı Kaçak Nebi gibi, haksızlıklara karşı mücadele ediyor; zorda olanlara, fakirlere, mazlumlara yardım ediyordu. Tıpkı Şah Hüseyin'e yardım edip, haksız olan Kerbelayı Haydar'ın elini kestiği gibi:

Muhtar Kerbelayı Haydar, Hacer'e hançer çekti. Hacer Hanım da mecburiyet karşısında hançerini kınından çıkarıp korunmaya başladı. Hançerlerin şakırtısı tüyleri ürpertiordu. Hacer, muhtarın hançerini elinden düşürttü. Ve üzerine şimşek gibi atılıp muhtarın bileğinden hançerini indirdi ve kopan el, şapırtı ile su arkına düştü. Arkın suyu derhal kızardı. Muhtar, uşaklarının kolları arasında yaralı vahşi bir domuz gibi debelenip, duruyordu.¹²⁵

Hacer zaman zaman hiddetlenir ve o an bütün bu haksızlıkları, zulümleri yapanları boğazlamak, yok etmek ister. İnsanların sevgilerini yüreğinde öldüren, masum insanlara hayatı zindan edenlere isyan eder. Şöyle söyler:

Eğer benim gücüm yetseydi, hürriyet uğruna insanlara ölüm getiren Ahmet Han gibi, Piristaf Selim gibi, Kerbelayı Cafer gibi kâfirleri boğazlayıp kilise çanlarına asardım. Bunların başı Rus çarı ve İran şahıdır. Bunlara arka olan onlardır. Benim imkânım olsaydı, insanlığı ebedi olarak ölüm ve işkence korkusundan kurtarırdım. Ben insanların arzularını, muhabbetlerini, yüreğinde söndüren her türlü işkenceye kurşun sıkacağım.¹²⁶

Hacer ile Kaçak Nebi'nin kahramanlıklarına halk, türküler koştı. Bu kahramanlık türküleri sınır bilmeden her yerde söylendi.

Nebiyem, düşmanı saldırmaya,
Hiç koymam sağ gitsin, varsın kaleye,
Kubernat şaşırıldı böyle belaya,

---

¹²⁵ Age., s.227-228

¹²⁶ Age., s.240-241

Hey sana desinler kaçaktır Nebi,
Hacer'i kendinden koçaktır Nebi.¹²⁷

Hacer savaş meydanlarında adeta aslan kesiliyordu. Göğsünden vurulmasına rağmen bir eliyle yarasını tutuyor, bir eliyle de düşmana kurşun sıkıyordu.

Hacer göğsünden vurulmuştu. Nebi onun yarasını sardı. Savaş meydanından çıkarmak istedi. Lakin Hacer razı olmadı.

-“Yok Nebi ben savaşağım...”

Sanki kayayı boyayan kızıl kan Hacer'in değildi. O sol eliyle yarasını tutup, iri bir kayaya dirseklenmişti. Sağ elinde sıkı sıkı tuttuğu tabancası ile düşmana kurşun yağdırıyordu.¹²⁸

Hacer Hanım, Kafkas köylerinin mazlum ve fakir köylülerinin yaşadıkları zulümlere son verebilmek için, hayatını dağlarda zalim beylerle mücadele ile geçirmiştir. Bu uğurda daha yeni doğmuş bebeğini doyasıya koklayamadan kaybetmiştir. Bebeğini Çarlık rejiminin zalim beylerinden İsmail Bey, kılıcının ucuna geçirerek öldürmüştür. Kafkasların sarp dağlarında yaşamadığı acı, çekmediği sıkıntı kalmamıştır. Ama, buna rağmen yılmamış, eşi Kaçak Nebi ile birlikte görülmemiş bir kahramanlık destanını yaratmışlardır.

Dede Korkut Kitabı¹²⁹,ndaki Bamsı Beyrek Destanında geçen Banu Çiçek'te de yiğit Türk kadınının vasıflarını görürüz. Köroğlu Destanı'nda geçen, Nigâr Hanım, Döne¹³⁰ (ya da Paris rivayesinde Duna¹³¹), Perizat¹³², Mü'mine Hanım¹³³, Telli Hanım¹³⁴,

---

¹²⁷ Age., s.245

¹²⁸ Age., s.256

¹²⁹ ERGİN, Muharrem, Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul-2001, s.63-64

¹³⁰ BORATAV, Pertev Naili, Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul-1984, s.49

¹³¹ Age., s.27

¹³² ANADOL, Cemal, age., s.182

¹³³ NEBİYEV, Azad, “Köroğlu Destanı'ndan”, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi.

Cilt:1,Azerbaycan Türk Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1993, s.370

¹³⁴ BORATAV, Pertev Naili, Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul-1984, s.42

Gülizar¹³⁵ gibi, Kaçak Nebi destanında geçen en başta Hacer Hanım¹³⁶ ve Güzel Ana¹³⁷, Zehra¹³⁸ da zalim bey ve paşalara korkusuzca savaşıarak direnen kadınlardır.

3.6. Köroğlu'ndaki Âşık Cünun ile Kaçak Nebi'deki Âşık Ahmet Arasındaki Benzerlikler:

“Köroğlu Destanı'nın ünlü araştırmacılarından Prof. M. H. Tehmasib, gösterir ki, Köroğlu aynı zamanda “...Kudretli milli şair”dir. (bk. M. H. Tehmasib, Azerbaycan Halk Destanları, Ekim Neşriyatı, Bakü,1972, s.167)

Köroğlu'nun hakikaten şair olması hakkında yazılı bilgi yoktur. Halkın öz kahramanını şair aşık gibi takdim etmesinin bir sebebi de, Türk Halkbiliminde sineden söz söyleyen adamların çok nadir olarak görülmesidir. Köroğlu'nu yaratan halk, kendi kahramanına bir de şairlik istidadı vermekle, onu yaşadığı devirdeki diğer kahramanlardan faklandırmıştır. Köroğlu Destanı'nın şöhret kazanmasında, onun söz ustası olmasının ve ayrı ayrı bölümlerinde (seferlerinde) kahramanlarının yeni yeni ilavelerle halkın muhayyilesinde daha da güçlenmesinde, Köroğlu'nun şairliği de önemli rol oynamıştır.

3.6.1. Âşık Cünun:

Destanda Âşık Cünun yürekten bir halk ozanı gibi verilmiştir. Lakin destanda Âşık Cünun suretinin ilave olunması “Köroğlu” destanının Âşık Cünun tarafından yaratılması tezini tasdik etmeye imkan vermemektedir.

Âşık Cünun seferlerin (kolların) bazısında “...Köroğlu'nun âşığı gibi takdim olunur. Bize öyle geliyor ki, Âşık Cünun'un “Köroğlu” destanında bir sûret gibi yaratılmasının birkaç sebebi vardır. Onlardan birisi de destanın şekillendiği asırlarda âşığın halk arasında büyük nüfuz ve saygıya sahip olmasıdır. Âşık Cünun XVII. Asır âşıklarına yalnız saz çalıp okuması ile benzemektedir. Fakat, iç alemi, manevi belirtisi ile

---

¹³⁵ Age., s.49

¹³⁶ BERGÜŞAT, Celâl, age., s.200

¹³⁷ Age., s.199

¹³⁸ Age., s.55

kendisinden çok çok önce yaşamış ozanlara benzer. Ozan sanatının bize gelip ulaşan büyük ustadı olan Dede Korkut'un bir çok özellikleri Âşık Cünun'da vardır:

Müdrüklük, aksakallık, yaşlılık, aile-maişet meseleleri ile uğraşmaması, hem de kendinin aile durumu hakkında destanda konuşulmaması...vb.

Âşık Cünun sureti Köroğlu'nun sağ koludur. O, halkla Köroğlu-Çamlıbel arasında iletişim kurar. Köroğlu'nu gelebilecek belalardan haberdar eder.

Âşık Cünun'un Köroğlu ile tanışması şu şekildedir:

“ Köroğlu'nun Erzurum Seferi”nden kısa kısa: “ Erzurumlu Cafer Paşanın Cünun adında bir âşığı vardı. Âşık Cünun, uzun zamandır gönlünden geçiriyordu ki, “Ah bir Çenlibel'i ve Köroğlu'nu görebilsem”. Ama Cafer Paşa'nın korkusundan bu fikrini de açığa vuramıyordu. Çünkü Cafer Paşa, Köroğlu'nun düşmanı idi. Neden dersen, Köroğlu, onun çok kervanını vurmuştu da ondan. Sonra Köroğlu, Hünkâr kızı Nigâr'ı kaçıncı, Hünkâr, paşalara ve beylere haber yollamış, “Her kim ki Köroğlu'nu diri veya ölü bana getirir, onun dünyalığını veririm. Ahretine karışmam” demişti. Cafer Paşa da Padişah'a âriza yazdı. Dedi ki, “Ey Padişahım, sen Köroğlu'nu yakalamak istiyorsan hep paşalarını, beylerini bu işe sürmelisin. Yoksa ki, Köroğlu'nun 1770 delisinin her biri bir orduya bedeldir. Mümkünü yoktur ki, tek başımıza biz onu yakalayalım”. Namesini Padişah'a yolladı. Kendisi de bir meclis kurup ahvalatı vezirlerine anlattı. Bu mecliste Âşık Cünun da vardı. İş böyle görünce kendi kendine dedi ki, “Ben artık buralarda durmam. Ver elini Çenlibel”. O gece yattı. Sabah erken kalktı, giyindi. Sazını da alıp yollara düştü. Az gitti, çok dayandı. Çok gitti, az dayandı. Günlerin bir gününde gelip Çenlibel'e çattı. Haber de Köroğlu'na verildi ki, “Vallaha, bir âşık gelmiş. Diyor ki, ben, Köroğlu'na misafir geldim”. Köroğlu hemen indi. Aldı Âşık Cünun'u. Candan bir hoş geldin etti ki sorma. Başköşeye buyur etti. İzzet ikram devam etti 15 gün. 15 gün geçenden sonra Âşık Cünun, Köroğlu'na dedi ki: “Köroğlu, sana 15 gün iyi başağrısı

verdim. Artık izin verirsen, gideyim. Koroğlu da Âşık Cünun'u sevmiştir. Onun için dedi ki: "Gitme, kal buralarda. Bizim âşığımız ol."¹³⁹

Âşık Cünun, Koroğlu'nu Telli Hanım'a aşağıdaki şiiri söyleyerek tanıtır¹⁴⁰:

Eğleşiptir Çenlibelin elinde,
Değil içlerinde nâşi Koroğlu.
Mısrî kılıç parıl parıl belinde,
Herdem giyer al kumaşı Koroğlu.

Bir hay bassa ağır kazan basılır,
Kaçırga'dan kanlı başlar asılır.
Her içkide yetmiş kuzu kesilir,
Verir aş, ak lavaşı Koroğlu.

Bir cidası varki goşa-ber,
Meydana girende esrimiş bir ner,
Hak yiyen paşalar, hanlar tüy döker,
Yetmiş yedi deli başı Koroğlu.

Âşık Cünun, bu mecliste kalmasa,
Şirin canın aşk oduna salmasa,
Telli Hanım inan seni almasa,
Çeker yıkar dağı taşı Koroğlu.

Âşık Cünun "Ayvaz'ın Çenlibel'e Getirilmesi", " Koroğlu ile Bolu Beğ", "Mahbup Hanımın Çenlibel'e Gelmesi" seferlerinde önemli rol oynamaktadır.

---

¹³⁹ BİRDOĞAN, Nejat, age., s.108-109

¹⁴⁰ Age., s.110-111

3.6.2. Âşık Ahmet:

“Kaçak Nebi” destanında en çok adı geçen isimlerden biri Âşık Ahmet’tir. O, öyle ki sürekli Nebi’nin faaliyetlerini izlemektedir. Nerede Nebi kahramanlık gösterse, Âşık Ahmet, orada bu yiğitliği şiire döker.

Destanın, Azerbaycanlı folklorcu Dr.Azad Nebiyev¹⁴¹’in derlemesindeki, “Palandöken Vuruşu” bölümünde: “ Üstad deyir ki, Nebi’nin şöhreti Zengezur’dan, Nahçıvan’dan, İrevan’dan başlayıp Tebriz’e, Gorus’a, Reşt’e, Erdebil’e kadar gedip çıkmıştı. Her yerde özüne taraftar toplayan Kaçak Nebi halkın penahı, ümit yeri idi. Köylüyü hampalar dövende eğer desydi ki, aybı yok, bu zulmü Nebi’ye yetirecem, bu derde encam çeker, o dakika onu bırakırlardı. Nebi naçalniklere, pristavlara, kohalara, beylere bir divan tuturdu ki; gel göresen.”

Âşık Ahmet’in, Kaçak Nebi’nin sürekli yanında bulunduğunu bize şu sahne de göstermektedir: Üç bin düşman atlısı Kirs Dağı’nı çevirmişti. Nebi’nin adamları çok yorulduğundan her biri bir yere uzanarak dinleniyorlardı. Nebi de başını Hacer’in dizine koymuş, hayalinden İran’ı-Turan’ı geziyordu. Bu arada uykuya daldı. Biraz sonra Hacer baktı ki, Nebi kendinde değil. Uykuda dilini dudağını kemirmekte. Hacer çok silkeledi ama uyandıramadı. Bozat, Nebi’nin başına gelerek, ayağı ile yeri eşip, gözünden yaş akıtır. O zaman Hacer’i bir sıkıntı sarar. Hemen Mehdi’ye seslenir. Mehdi, Muharrem, Batman Ali, Kürt Musa, Tunç Veli hemen gelirler. Ne kadar uğraşırlarsa da Nebi uyanmaz. Birden Bozat öylesine kişnemeye başlar ki, dağlar taşlar yerinden oynar. Nebi aksırıp gözünü açar ve sazını ister. Âşık gelir, başlar söylemeye:

Nebi’nin bığları eşme eşmedi,
Papağı gülledendeşmedeşmedi
Nebi’nin atını heç at keçmedi,
Koy sana desinler ay nadan Nebi
Tüfengi havada oynadan Nebi

¹⁴¹ NEBİYEV, Azad, age., s.388

Boz at meni bu davadan kurtarsan
Kanat açıp Salvartı'ya aparsan
Kaçaklar deyerler sene min ehzen
Koy sana desinler ay nadan Nebi
Tüfengi havada oynadan Nebi.

Boz at, seni ser tövlede bağlarım
Yalını okşayıp mexmer çullaram
Kızıldan, gümüşten seni nallaram
Koy sene desinler ay nadan Nebi,
Tüfengi havada oynadan Nebi.¹⁴²

Bazı bölümlerde güya Âşık Ahmet'in Nebi'nin destesi ile gezdiği gösterilir. Âşık koşmalarından başka destanda halk türküleri, manî ve ağıtlar da vardır ki, bunlar da, isyancılarla ilgili olarak meydana gelmiştir. Destanın bu şekil özellikleri yalnız “Kaçak Nebi” destanına değil, o yıllarda meydana gelmiş Kaçak Kerem, Kandal Nağı, Kaçak Tanrıverdi ve başkaları hakkında da yapılmış ehvalat, epizot, koşma ve destanlara da aittir. Çünkü devir, zaman ve şartlara göre de Halk Edebiyatı'nda belirli şekil değişiklikleri meydana gelir. “Kaçak Nebi” yazılı edebiyatta bir takım eserlerin oluşmasına tesir etmiştir.

3.7. Köroğlu'ndaki Kırat ve Dorat ile Kaçak Nebi'deki Bozat Arasındaki Benzerlikler:

Türkler, Orta Asya'nın batı kesimlerindeki ilk yurtlarında yaşadıkları coğrafyanın imkânları içinde kendilerine en faydalı hayvanın at olduğunu gördüler. Atı, bu ülkede Moğollarla birlikte ehlileştirdiler. Atın etinden, sütünden, kılından, derisinden faydalandılar; onu binmede ve yük taşımada kullandılar.¹⁴³

¹⁴² NEBİYEV, Azad, age., s.389

¹⁴³ ELÇİN, Şükrü, Halk Edebiyatı Araştırmaları, Cilt:2, Akçağ Yayınları, Ankara-1997, s.518

İlk devirlerden bugüne kadar at, Türklerin hayatındaki âşikâr ehemmiyetinden ötürü verilip alınan hediyelerin başında gelmiştir. Bunu istisnasız bütün Türklerin hayatında görüyoruz.¹⁴⁴

Türk kültüründe at hayatın her alanında çok değerli olmasından dolayı dostluklar kurmada hediye olarak önemli bir yer tutmuştur.

Türk padişahları son devirlerde de dostluklarını tazelemek, kudret ve nüfuzlarını göstermek için bazı krallara at göndermişlerdir. Sefaretnamelerle, seyahatnameler bu hususta mufassal bilgi vermektedirler.¹⁴⁵

Chodzko'nun tercüme ettiği ve aslı Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunan Azerbaycan Rivayeti (Paris)'nde Kıratın doğumu ve yetişmesi ile ilgili epizot şu şekildedir:

Babası Mirza Sarraf Türkistan padişahı Murad'ın at sürülerini idare eder. Bir gün, sürüler, Ceyhun kenarında iken, nehirden bir at çıkıyor. İki kısrağa aşıyor. Mirza Sarraf bunlara damga vuruyor. Bir müddet sonra bunlardan doğan tayları Padişaha hediye ediyor. Görünüşte pek kötü olan bu atların hediyesi, Padişahı kızdırıyor ve Mirza Sarraf'ın gözlerinin oydurulmasına sebebiyet veriyor. O zaman dokuz yaşında olan Ruşen çok müteessir oluyor. Babası onu teselli ediyor. Ona, büyük bir kahraman olacağını rüyasında gördüğünü haber veriyor. Fakat, Padişah'tan intikam almak lazım geldiğini unutmamasını söylüyor. Ruşen, Şah'tan aldıkları atın birisini babasının tavsiyesi veçhile besliyor. Bu, dünyada misli olmayan bir at oluyor.¹⁴⁶

Türk efsanelerinde cins atların doğuş hikâyeleri de çok ilginçtir: Sudan, ırmaklardan, göllerden çıkan atlardan başka, rüzgar çıkaklı atlar da görülür. Bir tür mağara atları vardır ki, bunların gelişi tâ Hazreti Hamza'nın, Battal Gazi'nin, Sarı Saltuk'un atları hep

---

¹⁴⁴ Age., s.519

¹⁴⁵ Age., s.522

¹⁴⁶ BORATAV, Pertev Naili, Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul-1984, s.21

aynı attır. Bu atlar, sahipleri ölünce “sır” olurlar, uzun yıllar sonra da esrarlı bir mağarada yeniden ortaya çıkarlar.¹⁴⁷

Köroğlu'nun efsaneleşmiş Kıratı da böyle olağanüstü bir attır. Babası ırmaktan çıkan bir su aygırı olan Kırat, Bingöl dağlarında sihirli köpükten içer. Köroğlu ile beraber ab-ı hayat suyundan içerek ölmezliğe kavuşur. Tüfek icat olup mertlik bozulunca, Köroğlu ile birlikte sırta kadem basar. Ama rivayete göre Kırat hâlâ yaşamaktadır ve her yıl el değiştirmektedir.

İstanbul rivayetinde kıratın ortaya çıkması ile ilgili epizot ise şu şekildedir:

Köroğlu'nun babası Bolu Beyinin seyisidir. Bir gün, o civara gelen sürü sahiplerinden Bey için seçtiği iyi atlar Sünbüllü Pınar İsmindeki sudan geçmezler. Nihayet zayıf bir at alır, bu geçer. Bey bu atı beğenmez, seyisine kızar ve onun gözlerinin oyulmasını emreder. Ve kör seyisi aldığı atın üstüne bindirip yollar. Hakkın inayetiyle at onu doğru memleketine götürür. Memlekette kör Yusuf'un on beş yaşlarında bir oğlu vardır. Bu çocuk babasının emri üzerine, bir iğne deliği kadar açık bırakılmayacak şekilde ahırı kapar, atı orada bir sene besler. Bu müddet sonunda bele kadar çamur olan avluda koşturur. Atın ayaklarına ceviz kadar çamur bulaşır. Bunun üzerine bir sene daha besler. Bu seferki koşuda at ayaklarına hiç çamur bulaştırmaz. Bunu üzerine Köroğlu bu ata biner ve babasının intikamını almaya çıkar.¹⁴⁸

Atı çok eskiden beri ehlileştirilmiş ve onu kullanmış olan Türklerin muhayyilesinde at, konuşması, düşünmesi, tehlikeyi sezip haber vermesi, yardımcı olması, sadâkati, sevgisi, tenkid kabiliyeti, şefkat ve vefası ile beşerî vasıflar kazanmıştır. Türkler ilk ve orta çağlarda, göçebe medeniyetinde, etinden, sütünden, kılından, yük taşımasından ve hususiyle savaşlarda binilmesinden ettiği istifade dışında, onu destan, masal ve hikâyelerde yarattıkları kahramanların en yakını, ana ve babası telâkki eder.¹⁴⁹

---

¹⁴⁷ ÖZTELLİ, Cahit, age., s.95-96

¹⁴⁸ Age., s.30-31

¹⁴⁹ ELÇİN, Şükrü, age., s.525

Köroğlu'nun efsanevî kıratı, destan ve hikayelerinin de sembolü ve ağırlık merkezini teşkil etmektedir. Köroğlu için kırat, kol ve kanattı. Köroğlu'nu, Koçyiğit Köroğlu yapan aslında Kır attır.

Destanın Azerbaycan ve Anadolu rivayetlerinde baş kahraman Köroğlu'nun en büyük yardımcısı olağanüstü hususiyetlere sahip olan Kıratı'dır. Hatta, Köroğlu Destanı'nın Anadolu ve Azerbaycan'da yaygın olarak bilinen Köroğlu'nun zuhuru ve Bolu Bey'i gibi adlarla anılan kollarda ana vak'a at üstüne kurulmuştur. Destanın akılda kalan bölümleri arasında kahramanın babasının gözüne mil çekilmesi ve Kıratın olağanüstü özellikler kazanması için karanlık ahırda beslenmesi ve terbiyesi yer alır. Destanın Doğu rivayetlerinin kuruluşundaki ana vak'a da da atla ilgili kısımlar önemli yer tutar. Hünkâr, Göroğlu'nun dedesi Cığalı Beğ'in gözlerine, Derya-yı Şor boyundaki yıldıktan atası su kulunu olan arık bir tay getirmesi sebebiyle mil çektirir. Türkmen rivayetindeki bu su kulunu ergin hâle gelince yine bir su aygırı ile çiftleştirilir ve Göroğlu'nun meşhur Kıratı doğar. Türkmenistan rivayetlerinde de Kırat yer altında kırkardan seksen gün beslenir ve efsanevî kahramanın meşhur atı Kırat haline gelir. Destanın Doğu ve Batı rivayetlerinde Kıratın olağanüstü biçimde doğuşu ve harikulâde özellikler kazanması aşağı yukarı birbirine benzer şekilde anlatılmıştır. Azerbaycan rivayetinde Kırat Aras'tan çıkan aygırdan doğan iki taydan biridir. Türkmenistan rivayetinde ise Derya-yı Şor'dan çıkan aygırın neslinden olan Kıratın büyüdüğü mekân yine "Araz" çayının kıyılarıdır. Kırat da, Köroğlu gibi kahramanın doğuşuna benzer bir ortamda gelişmesini tamamlar ve onun şanına şan katan emsalsiz bir at olur.¹⁵⁰

Görülüyor ki, Kırat Köroğlu Destanı'nın bel kemiğini oluşturmaktadır. Destanın doğuşuna sebebin Kırat'ın olduğunu söylemek yanlış olmaz. Köroğlu'nu kanatlarına alarak ilden ile uçuran, yüce dağlardan aşırın Kırat olmasaydı, bugün bütün Türk dünyasının yanında başka milletlerce de okunan Köroğlu Destanı'na sahip olamazdık.

Köroğlu Destanı'nın Türkistan rivayetlerinde kahramanın ve atının karanlık bir yerde doğuşu ve olağanüstü özellikler kazanması motifi saklanmış; Batı rivayetlerinde ise,

¹⁵⁰ ÖZKAN, İsa, "Köroğlu Destanı'nda Kahraman ve Atının Doğuşu ile İlgili Motiflerin Tahlili", Türk Dili, Sayı: 549, Eylül 1997, s.229-230

sadece atıyla ilgili motifler muhafaza edilmiştir. Destanın ana çatısında en eski tabakayı teşkil eden bu iki motif mitolojik devrin izlerini taşımaktadır. Anadolu ve Azerbaycan rivayetlerindeki Koroğlu adı, gözlerine mil çekilme motifinden kaynaklanmaktadır ve âşıklerce aslında kahramanın unvanının makul bir izahından başka bir şey değildir.¹⁵¹

Gerek Dede Korkut hikayelerinde, gerekse bütün Türk hikaye ve destanlarında at, kahramanın ayrılmaz arkadaşı ve yardımcısıdır. Orhun anıt taşları'nda Kül Tigin, bütün kahramanlıklarında; atıyla birlikte vardır. Reşidü'ddin'in Câmîü't-Tevarih'inde de kahramanlar, atları ile birlikte zikredilirler. Bazen at, erden bile yüce ve kahraman sayılır. Kazan Bey'in Oğuz beylerine dediği gibi; "at işlemezse, er övünemez. Hüner atındır" Bütün Türk boylarında buna benzer yüzlerce atasözü vardır.¹⁵²

Koroğlu'nun babası Mirza Sarraf, Türkistan Padişahı Murad'ın at sürülerini idare eder. Bir gün, sürüler Ceyhun kenarındayken, nehirden bir at çıkıyor. İki kısrağa aşıyor. Mirza Sarraf bunlara damga vuruyor. Bir müddet sonra bunlardan doğan tayları Padişaha hediye ediyor. Görünüşte pek kötü olan bu atların hediyesi Padişahı kızdırıyor ve Mirza Sarraf'ın gözlerinin oydurulmasına sebebiyet veriyor. Daha sonra doğan bu taylardan birisi Kır At oluyor.¹⁵³

Koroğlu babasının emri üzerine, bir iğne deliği kadar açık bırakılmayacak şekilde ahırı kapar, atı orada bir sene besler. Bu müddet sonunda bele kadar çamur olan avluda koşturur. Atın ayaklarına ceviz kadar çamur bulaşır. Bunun üzerine bir sene daha besler. Bu seferdeki koşuda at ayaklarına hiç çamur bulaştırmaz. Bunun üzerine Koroğlu bu ata biner ve babasının intikamını almaya çıkar.¹⁵⁴

Koroğlu, kır atına karşı sevgisini şöyle dile getirir:

---

¹⁵¹ Agm., s.233

¹⁵² ANADOL, Cemal, age., s.113

¹⁵³ BORATAV, Pertev Naili, Koroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul-1984, s.21

¹⁵⁴ Age., s.31

Gözünü sevdiğim kır-at
Sana uzun yol olaydı
Şöyle elek, selesi sık
Boynu selvi dal olaydı

Neslin Düldül, aslın Kır-at
Üstünde alınır murat
Dal boynunda çifte kanat
Başındaki tel olaydı

Köroğlu'nun sevgi şiirleri arasında denilebilir ki en güzelleri Kır Atı için söyledikleridir. Eski Türk geleneği bu konuda Köroğlu Destanı'nda en canlı şekliyle yaşar. Yiğit için bilinir ki, vazgeçilmez üç değerli nesne vardır: Atı, avratı ve yurdu.¹⁵⁵

Kır-at onun için sadece binilecek bir hayvan değildir. Bir dost, bir arkadaştır. Bazı deyişlerinde Köroğlu'nun Kır-Atıyla konuştuğunu duyarız.¹⁵⁶

Türk efsane ve hikâyelerinde kahramanların yanında her zaman bir at vardır. Bu atlar, olağanüstü işler görür, kanatlıdır, uçarlar...Gerektiğinde dile gelip konuşurlar...O da binicisini canından çok sever..Kahraman zindana düştüğünde, yıllarca yakınından ayrılmaz, sahibini bekler. Sonunda kahramanını alarak yel gibi kaçar. Türk'ün atı böyle attır!..¹⁵⁷

Köroğlu'nun kır atı Dede Korkut hikayelerindeki kahramanın atı gibi, gelecek felaketi ve düşmanın yaklaştığını sezer sahibine haber verir. Bu motif; Altay, Yenisey, Kırgız ve bütün Orta-Asya Türkleri'nin destan ve hikâyelerinde müşterektir.¹⁵⁸

---

¹⁵⁵ CUNBUR, Müjgan, agm., s.42

¹⁵⁶ Age., s.43

¹⁵⁷ ÖZTELLİ, Cahit, age., s.95

¹⁵⁸ ANADOL, Cemal, age., s.121

Kırgız kahramanlarından Kötübar'ın Küreng (al-kızıl) isimli atı da “düşman gelince kudurur, haber gelince kara yeri döndürür, ülke sınırlarına düşman geldiğinde rahat durmaz.”¹⁵⁹

Chodzko'nun tercüme ettiği ve aslı Paris milli kütüphanesinde bulunan Azeri rivayeti (Paris)'nde Köroğlu ile Reyhan Arap arasında geçen şu epizotta Kır Atın çok efsanevi bir at olduğunu görüyoruz:

Köroğlu yolda Reyhan Arab'a rast geliyor. Orada bir hendek varmış; Arap, “Eğer Köroğlu bu hendeği geçerse ona dokunmayayım” diye ahdediyor. Köroğlu atını sürüyor, kulağına: “Beni Çamlıbel'e yetir Kır-atım,” diye yalvarıyor. At hakikaten uçar gibi, hendeği bir adımda atlıyor. Lakin Arap bu sefer de kendisinin, karısının ve çocuklarının, Köroğlu yaşadıkça maruz kalacakları tehlikeyi düşünüyor ve harbe karar veriyor. Fakat mağlup oluyor.¹⁶⁰

Yine Paris rivayetinde, Hasan Paşa, Otuz bin çadırlık Hınıs aşiretinin reisidir. Kır atın şöhretini işiten bu paşa, bu atı getirene yedi kızından birini veya devletinin yarısını vermeyi kabul eder. Gider, Köroğlu'nun yanına seysis girer. Kösteğinin anahtarı Köroğlu'nda bulunan Kır atı çalması mümkün olmadığından Doru Atı çalar. Köroğlu, Kır At üstünde Hamza'nın peşinden gider. Hamza bir değirmende değirmenci kıyafetine girmiştir. Köroğlu onu tanımaz, gezdirmen diye Kır Atı verir; Kiçel biner, sürer. Fakat arkasından Köroğlu'nun yalvarmasına acır; hakikaten de Köroğlu Kır Atsız acınacak bir haldedir; kahramanlığı bırakıp değirmenci olmalıdır. Kiçel Hamza, Paşanın kızını aldıktan sonra, Köroğlu gelip onu bulduğu takdirde Kır Atı iade edeceğini vaat eder.¹⁶¹

Hamza Kır Atı alıp giderken Köroğlu Kır Ata çak acır ve Hamza'nın arkasından yalvarır. Hamza'ya Kır At ile ilgili olarak ricalarda bulunur. Şöyle seslenir:

---

¹⁵⁹ Age., s.121

¹⁶⁰ BORATAV, Pertev Naili, Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul-1984, s.22

¹⁶¹ Age., s.24

Canım Hamza, gözüm Hamza,
Hamza, incitme Kıratı.
Budur sana sözüm Hamza,
Hamza, incitme Kıratı.

Kıratır benim direğim,
Erir de kalmaz yüreğim,
Sen olasın tuz, çöreğim,
Hamza, incitme Kıratı.

Kırat benim iki gözüm,
Böyle derde nice dözüm,
Hamza, sana budur sözüm,
Hamza, incitme Kıratı.

İşitir paşalar, beyler,
Şadlık haberini söyler,
Köroğlu, iltimas eyler,
Hamza, incitme Kıratı.¹⁶²

Köroğlu Hamza'yı bir türlü ikna edemez. Bakar ki Hamza Kır Atı alıp gidiyor. Köroğlu tekrardan sazını eline alır ve söyler:

Hamza, atı iyi sakla,
At, yiğidin kardaşdır.
Günde dört beş defa yokla,
At, yiğidin kardaşdır.

---

¹⁶² BİRDOĞAN, Nejat, age., s.200

Yay olanda dağa yollat,
Yaz olanda gümüş nallat,
Kış olanda ipek çullat,
At, yiğidin kardaşdır.

Atı sevip besle körpe,
Haykıranda çıksın sarpa,
Yediğinde kırk tas arpa,
At yiğidin kardaşdır.

Uzak uzak yollarınan,
Beli ipek çullarınan,
Okka yarım nallarınan,
At, yiğidin kardaşdır.

Meclis kurdum çoklarınan,
Dâva ettim oklarınan,
Kara polat mihlarınan,
At, yiğidin kardaşdır.

Serin serin yu suyunan,
Kuyruğun bağla muyunan,
Koç Köroğlu çok öğünen,
At, yiğidin kardaşdır. ¹⁶³

Köroğlu Hamza'nın yola gelmediğini görünce, sazı tekrardan basar döşüne ve şöyle seslenir:

---

¹⁶³ Age., s.201-202

Dayan deyim Kırat'ın gıymetini
Seksen bin serkerde mala da verme!
Seksen bin ak tüylü gemer öyce,
Seksen bin hazine pula da verme!

Seksen bin yıldıya, seksen bin ata,
Seksen bin mahaldan gelen barata,
Seksen bin kotana(sabana), seksenbin cüfe(çifte),
Seksen bin koşumluk mala da verme!

Bunun üzerine Hamza şöyle der: Köroğlu rahat ol. Kırat'ı dünya malına vermeyeceğim.
Hasan Paşa ile şartım var. Atı ona verip onun küçük kızı Döne'yi alacağım. Köroğlu
Hamza'nı bu sözlerine kızarak, a zalim, böyle bir at, kıza karşılık verilir mi? Der. Sazı
döşüne alıp sözüne devam eder:

Köroğlu devletin indirsin düze,
Say, götür hepsin, seksen bin yüze

Seksen bin geline, seksen bin kıza
Seksen bin ergene, dula da verme!

Kır At'ın bu şekilde kaçırılmasına deliler çok kızarlar. Hepsi Köroğlu'nu terk etmeye
karar verirler. Onun mertliğinden şüphe duyar hale gelirler. Kır Atı Hamza'ya kaptıran
Köroğlu Dorat'a binerek döner. Ayvaz, Köroğlu'nun bu vaziyette geldiğini görünce
şöyle der:

Yeni sevdaya düşmüşsün,
Bu sevdan mübarek olsun.
Alış veriş öğrenmişsin,
Bu sevdan mübarek olsun.

Niye girdin değirmana,
Bizi koydun yana yana,
Atı verdin Keloğlana,
Bu sevdan mübarek olsun.

Sen, Ayvazı ettin hasta,
Git, cmertten matlup iste,
Söyle, nice verdin üstte?
Bu sevdan mübarek olsun.¹⁶⁴

İstanbul rivayetinde geçen Bolu Beyin bahçesinden Tel ieği getirme epizotunda da Kır Atın çok önemli bir motif olduğunu görmekteyiz: “Bir gün Köroğlu, Ayvaz’la Kenan’dan Bolu Beyinin bahçesinden tel çiçeği getirmelerini ister. Bunlar giderler, lakin üzerine gelen yirmi, otuz kişi tarafından esir edilip bağlanırlar. Köroğlu, bir zaman bekler; gelmediklerini görünce merak eder, ağlar. Bir müddet sonra, yalnız Ayvaz çıkar gelir. Bolu Beyi, ancak Kır At verildiği takdirde iekle Kenan’ı göndereceğine söz vermiştir.¹⁶⁵ Bu ve benzeri epizotlarda görüyoruz ki, Kır At Köroğlu destanının en temel öğesidir. Hatta çoğu zaman Köroğlu’nun da önüne geçtiğini görüyoruz.

Kır At, sahip olduğu şöhretinden dolayı herkesin sahip olmak istediği bir attı. Bir çok bey ve paşa Kır At’a sahip olabilmek için her şeyini kaybetmeyi göze almaktaydı. Çünkü, Kır At’a sahip olan için savaşlar kazanmak çok daha kolaydı.

Urfa rivayetinde geçen Köroğlu ile Hasan Bey epizodundaki şu motif bu konuda açıklayıcıdır:

Hasan Bey, Hint padişahının oğludur; babasının sağlığında aşık oynamaktan başka bir şey yapmaz. Babası ölürken on bir yular hediye eder. Bu yular hangi ata olursa ona

---

¹⁶⁴ Age., s.204

¹⁶⁵ BORATAV, Pertev Naili, Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul-1984, s.31

binmesini vasiyet eder. Bir gün ağa çocuklarından görerek, Hasan Bey de ava özenir. Yolda Hızır'a rast gelir, duasını alır. Sonra kır atlı bir adama rast gelir. Onu attan düşürerek, yular başına uyan kır atı alır. Sonra bir bezirganı mağlup eder.¹⁶⁶

Yine Köroğlu'nda başka bir tabloda, Ayvaz ve Kenan, Tel çiçeği almak için Bolu Beyinin bahçesine giderler ve yakalanırlar. Bolu Beyi, Ayvaz'ı serbest bırakır. Tel çiçeğini almak için ve Kenan'ında serbest bırakılması için Kıratı Köroğlu'ndan ister. Köroğlu ise:

“Var, atı götür, çiçeği al gel” dedi. Ayvaz'dır hemen atın üzerine binip yola revan oldu. Bir gün gelip Bolu Beyi'nin konağına dahil oldu. Atı ahıra bağladı, çiçeği alup ve Kenan'ı dahi salıverdi. Onlar dahi kuleye gelüp zevk ü sefalarında oldular. Amma Köroğlu, atın acısı ile geceleri uyumaz oldu.¹⁶⁷

Bu destanda Köroğlu kadar Kıratı da bilmek gerek. Kıratsız Köroğlu, elsiz ayaksız fukara ve biçare bir adamdır. Koçyiğit Köroğlu'ndan eser kalmamaktadır.

Kıratın kanatları vardır. Sırtında bir çift kanat...Kanat vaktinde kıvrılır tüylerin altında yatar, yola çıktı mı açılır, çadır gibi etrafı tutardı. Bu kanadı insanoğlu görürse sihir bozulur. Kırat koşmaz olurdu. İşte ol sebeptendir ki kırat kimseyi yanına yaklaştırmazdı. Tüylerini kimse görmesin diye, kanadını kimse sezmesin diye..¹⁶⁸

Kır At gerçekten rüzgar gibi hızlı koşuyordu. “Üç Anadolu Efsanesi”nde Kırat'ın bu yönü şöyle anlatılmaktadır:

Babası, Köroğlu'na bele kadar sürülmüş tarlada bin kırata sür dediği zaman önce çok korkar. Babası ısrar edince babasını kıramaz, canını dişine takıp biner.

---

¹⁶⁶ Age., s.39-40

¹⁶⁷ RADLOFF, Wilhelm, Ignaz KUNOS, PROBEN Der Volksliteratur Der Türkischen Stamme, Cilt:VIII, Çev., Saim Sakaoğlu, Metin Ergun, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara-1998, s.39

¹⁶⁸ KEMAL, Yaşar, age., s.70

“En sonunda canını dişine taktı ata atladı, gözlerini yumup atı mahmuzladı. Biraz sonra gözünü açıp baktı ki ne görsün, çamur denizinin ortasında, altındaki at da rüzgar gibi. Ne battıkları var, ne bir şey...Ruşen Ali gözlerine inanamadı. Bu at görünmez bir kanat takmıştı? Bir anda tarlanın öteki ucunu buldu. Sonra atın başını geri döndürüp babasının yanına geldi.¹⁶⁹

Kırat, Köroğlunun söylediğini anlayan, sahibinin önündeki engelleri bir şahlanışta aşan destansı bir attır.

“Köroğlu Kıratın kulağına eğildi. Kıratın kulağına bir şeyler söyledi. At bir dikildi ki ayağının üstüne. Ok gibi yerinden fırladı. Bir sağa sıçradı, bir sola...Arabının yanındakilerden kimine çarptı yıktı...Kimi atın yelinden yıkıldı. Kimi de atın narasından korkup kaçtı. Kırat kalabalığın içine düşmüş, kimini dişiyile alıp on metre öteye fırlatıyor, kimini tekmeleyip yere seriyor...Demem o ki, ardına geleni tepiyor, önüne geleni kapıyor...Aman Allah, ortalık bir alaboz duman olmuş ki Allah esirgeye, göz gözü görmüyor. Bir anda ortalık savaş alanına döndü ki, kırılmış kolun bacağın hesabı yok...Meydanda iniltiden geçilmiyor. At kişnemeleri, yere düşen atların, insanların kütürtüleri, kırılan kılıçlar, mızrakların şakırtıları dünyayı almış...¹⁷⁰

Köroğlu, kıratın bakımına çok önem veriyordu. Çünkü babasının vasiyeti vardı: İki eli kandaysa da, savaşta, döğüşte, aşkta, sevda içinde, başı bin türlü beladaysa da önce kıratın rahatını görecektir, sonra da kendi rahatına bakacaktı..¹⁷¹

Köroğlu’nu ilden ile, dağdan dağa aşırın; onun zalim Bolu Beyi’ne karşı elde ettiği zaferlerdeki en büyük yardımcısı Kırat eşsiz bir attır. Köroğlu’da sahip olduğu bu efsanevî at üzerine şiirler düzmüştür. Köroğlu’nun bu kahramanlık şiirlerinde Kıratın

---

¹⁶⁹ Age., s.33

¹⁷⁰ Age., s.72

¹⁷¹ Age., s.73

nal seslerini duyar gibi oluruz. Koroğlu'nun Kırat üzerine söylemiş olduğu şiirlerden bazılarına şunları örnek gösterebiliriz:

KIR-AT'A TÜRKÜ¹⁷²

Gözünü sevdiğim Kır-At
Sana uzun yol olaydı
Şöyle elek, selesi sık
Boynu selvi dal olaydı

Fanisin hey dünya fani
Esirin eyledin beni
Yüzdürmeye Kır-At seni
Tuna gibi sel olaydı

Neslin Düldül, aslın Kır-At
Üstünde alınır murat
Dal boyunda çifte kanat
Başındaki tel olaydı

Düldül'e benzettim donun
Düşmana uğrattım yolun
Sözüne durmağa senin
Kamber gibi kul olaydı.

Söyle hey Koroğlu söyle
Kır-At'ın methini eyle
Düşmanı kıracak yerde
Bozbulanık sel olaydı.

---

¹⁷² MAKAL, Tahir Kutsi, age., s.115-116

KIR-AT GEL¹⁷³

Bir at gördüm Silistre'nin düzündü
Elma gözlü, kız perçemli Kır-At, gel
Ne bend oldum lekeleri elinde
Elma gözlü, kız perçemli Kır-At gel

Kır-At binmek iyi gelir uğura
Hay edende dağı taşı yoğura
Başı küçük boynu benzer buğura
Elma gözlü, kız perçemli Kır-At, gel

Büyüktür gövdesi, küçüktür başı
Altıdan yediye giriyor yaşı
Köroğlu'm Çamlı'da küçük kardaşı
Elma gözlü, kız perçemli Kır-At, gel!...

ATLAR¹⁷⁴

Kır at der ki cümlemin başıyım
Elde gezdirirler gönül kuşuyum
Dar günlerde baş kurtaran kişiyim
Üstüme bir yiğit bindikten geri

Al da der ki ne düştünüz kastıma
Donatırlar beni aslan postuna
Kapıcılar başı biner üstüme
Beyler Divanı'na vardıktan geri

---

¹⁷³ MAKAL, Tahir Kutsi, age., s.116

¹⁷⁴ Age., s.116-117

Yağız da der hepinize nâzırım
Alayların üst yanında gezerim
Bir girişte üç taburu bozarım
Yiğit kılıncını çaldıktan geri

Kula der ki, anamızdan donumuz
Aslımızdan çatal olur dilimiz
Dar günlerde hep dirilir ölümüz
Koroğlu'm üstümde durduktan geri

VERMEM¹⁷⁵

Kır at değerini sorarsın kaç
Seksenbin tümene hele de vermem
Seksenbin ak kuzu, kıvrımlı koça
Seksenbin haznelik pula da vermem

Seksenbin yiğide, seksenbin ata
Seksenbin ülkeden gelen berata
Seksenbin sabana, seksenbin çifte
Seksenbin koşumluk mala da vermem

Koroğlu'm, sözünü duyursun size
Seksenbin ahırdan gelen öküze
Seksenbin geline, seksenbin kıza
Seksenbin boşanmış dula da vermem!..

---

¹⁷⁵ Age., s.117-118

KIR ATIM¹⁷⁶

Yel gibi uçarsın kanat mı taktın
Hey doruca donlu yaman Kır-Atım
Beni hasretinle nasıl da yaktın
Hey doruca donlu benli Kır-atım.

Kulağın kirişte, bekledin yolum
Şaşırمام ben gayri sağ ile solum
Bizi olsa olsa ayırır ölüm
Hey doruca donlu benli Kır-Atım.

Binbir küheylana seni değışmem
Beni tanımama ben asla şaşmam
Köroğlu, bir daha hileye düşmem
Hey doruca donlu benli Kır-Atım.

KIR- AT¹⁷⁷

Canım Kır-At gözüm Kır-At
Kaçıp çekilip gidelim
Her yanında çifte kanat
Uçup çekilip gidelim

Budur Kır-Atın durağı
Bilmez yakını ırağı
Ab-ı Kevserdir sulağı
İçip çekilip gidelim

---

¹⁷⁶ Age., s.118

¹⁷⁷ Age., s.118-119

Köroğlu söyler ezeli
Bağlar döküyor gazeli
Silistre'den bir güzeli
Alıp çekilip gidelim

GIRAT, GEL¹⁷⁸

Çenlibelden seni deyib gelmişem,
Alma gözlüm, gız birçeklim Gırat, gel,
Demir libas, polad geyib gelmişem,
Alma gözlüm, gız birçeklim Gırat, gel.

Ezelden bileydım senin halını,
Kesdireydım eşrefiden nalını,
Tohundaydım yüz gözele çulunu,
Alma gözlüm, gız birçeklim Gırat, gel.

Ahurda galar mı arpa sehere,
Üzengiler ne yaraşır yehere,
Deliler salmışdı meni gehere,
Alma gözlüm, gız birçeklim Gırat, gel.

Menim atım atım-atım atılar,
Gulagları gargı kimi çatılar,
Ucuzlugda min tümene satılar,
Alma gözlüm, gız birçeklim Gırat, gel.

---

¹⁷⁸ AHUNDOV, Ehliman, Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri, Çev., Semih Tezcan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara-1994, s.81

Köroğlu'nun babasının Bolu Beyi'ne getirdiği taylardan birisi de Dor attı. Dor at, Kır at kadar efsanevi özelliklere sahip olmasa da, Köroğlu'nun çok sevdiği bir attır. Bunu Köroğlu'nun Dor ata söylediği şu sözlerinden anlıyoruz.

Gel doru at, gel kulağın çekeyim
Eğileyim, iki gözün öpeyim
Dizgin edip hünerine bakayım
Babam dor-at, Çamlıbel'dir geldiğin

Boz Burun'dan aşırayım yolunu
Ham gümüştan kesdireyim nalını
On dilbere işleteyim çulunu
Babam dor-at, Çamlıbel'dir geldiğin

Baş üstüne komuşlardır bin başı
Görmez misin kanda yatan üleşi
Bunda gafil gezen kesdirir başı
Babam dor-at, Çamlıbel'dir geldiğin

Dor-at, kimse binmemiştir üstüne
Mail oldum hünerine, postuna
Ol Arap'tan berat geldi üstüne
Babam dor-at, Çamlıbel'dir geldiğin ¹⁷⁹

Köroğlu'yu Kır Atsız düşünemeyeceğimiz gibi, Kafkas dağlarında, obalarında Çarlık rejiminin zalim beylerine karşı savaş veren Kaçak Nebi'yi de Boz Atsız düşünmemiz mümkün değildir. Kır At olmadan Köroğlu kolsuz kanatsızdır. Kaçak Nebi de Boz At olmadan çaresizdir. Yukarıda da değindiğimiz gibi, yiğide güç veren altındaki atıdır.

---

¹⁷⁹ ÖZTELLİ, Cahit, age., s.105

Hele hele Kırat, Dorat ve Bozat gibi bir atsa, o kişi için artık aşılması güç olan bir engel kalmamıştır.

Nebi, küçüklüğünden itibaren Köroğlu hikâyeleri dinlemiş ve hep Köroğlu'na benzemek istemiştir. Tabi ki Köroğlu olabilmek içinde önce Kır Ata benzer iyi bir ata sahip olmak gerekir. Nebi, bir gün Köroğlu gibi bir yiğit olacağını hayalini hep kurmaktadır. Ağası Kerbelayı Cafer'in yanında çoban olan Kaçak Nebi iyi bir ata sahip olabilmek için fırsat kolluyordu.

Nebi, Kerbelayı Cafer'den yapmış olduğu çobanlığa karşı bir tay ister. Kerbelayı Cafer vermek istemez. Bir gün Molla köyüne, toprak münakaşasına gelen Karabağlı General Hasan Ağa gelmişti. Generalin "Tufan" isimli meşhur atı ile Kerbelayı Cafer'in kısırağını Nebi gizlice çiftleştirir. Ve bir bahar sabahı Kerbelayı Cafer'in kısırağı ceylan yavrusu gibi bir tay doğurur. Nebi bu taya gözü gibi bakıyor. Bu durumu kimselere duyurmak istemiyordu. Özellikle Kerbelayı Cafer'in bundan haberi olmamalıydı.

Günler geçiyor, boz renkli tayın sarı tüyleri dökülüyor, rengi tamamen gümüşe çalıyor ve tırnakları yavaş yavaş çelikleşiyordu. Tay, sahibinin sesine alışkın idi. Nebi'yi her gördüğünde kişniyor, oraya buraya kaçıyor, ayakları üstünde onun karşısında oynuyordu. Nebi taya dil öğretiyordu. Dur derken tay sıçrayıp ön ayaklarını havaya kaldırıyor, yat derken boynundaki çingırağı sallaya sallaya yere çöküyor, öl derken toprağa serilip gözlerini yumuyordu. Tay büyüdükçe güzelleşiyordu. Nebi, onun sırtına çul atmaya bile kıyamazdı: "Bacakları ağrır, bırakayım kuvvetlesin" diye düşünürdü.¹⁸⁰

Kerbelayı Cafer'in ambarında arpa kalmamıştı. Ambarın arpası tayın karnında idi. Nebi, küheylanını oynak gördüğü zaman kır at aklına geliyordu: "Benim boz tayım, kır attan daha hızlı olacak. Bu atı bana rüyamda Köroğlu verdi. Oğlum, aslanım benim. Ben ihtiyarladım, kılıcı, delikanlıları da götür dağa. Halkı incitenlerin hakkından gel. Hakkı, haksızlara verme.." ¹⁸¹

---

¹⁸⁰ BERGÜŞAT, Celâl, age., s.36

¹⁸¹ Age., s.37

Nebi, düğünlerde, eğlencelerde “Bozat”ını koşturuyordu. Hiç kimse hünerine güvenip boz atla yarışa giremiyordu. Bozat adeta kanatlıydı. Tıpkı Köroğlu’nun Kır Atı gibi. “Nebi boz kuşunu meydanda seyirtiyordu. Kimin hüneri vardı ki boz atla yarışa çıksın.”

182

Tıpkı Köroğlu’nun Kır Atı ve Reyhan Arap’ın atı gibi, Bozat da sahibinin dilinden anlar. Sahibinin sevinci ile sevinir. Üzüntüsü ile üzülür. Sahibine yardım eder.¹⁸³

Nebi, Boz atına çok güvenir. Tıpkı Köroğlu’nun Kır Atı’na güvenmesi gibi. Selim Bey’in güçlü ordusunun karşısına tek başına çıkmayı göze alır: “Nebi elini Bozat’ın yelesinde gezdirdi. İyileşmiş. Şimdi Bozatla bir ordunun karşısına çıkabiliriz. Gidelim dostlar.”¹⁸⁴

Kaçak Nebi’nin düşmanlarının gözünde “Bozat” çok önemli idi. Bozat adeta Kaçak Nebi’nin kanatlarıydı. Batıdan vurup doğudan çıkıyordu.¹⁸⁵

Bozat, gerek Kaçak Nebi, gerekse Güzel Ana ve Hacer için olsun çok önemlidir. Bozat’ı çok sevmektedirler. Güzel Ana her gece gelini yattıktan sonra tavlaya giderek Bozat’la konuşur, dertleşir. Bozatın yarasını kontrol ederdi. Bozat, onların kolu kanadıdır.¹⁸⁶

Bozat sanki kanatlıydı. Yıkık köprü’nün üzerinden uçarcasına geçti. Bozat, Nebi’nin her zaman kurtarıcısı oluyordu.¹⁸⁷

Bozat ve Kırat’ın ikisinde de çok özellikli olan atların çiftleşmesiyle meydana gelmiş olduğunu ve ikisinde de atların gizlenmesi motifini görüyoruz.

---

¹⁸² Age., s.37

¹⁸³ Age., s.110

¹⁸⁴ Age., s.111

¹⁸⁵ Age., s.183

¹⁸⁶ Age., s.200-201

¹⁸⁷ Age., s.257

Bozat ile Kırat'ın bir önemli benzer tarafı da, ikisi de sahipleri ile birlikte ölmektedir. Köroğlu Destanı'nın Paris rivayetinde Köroğlu'nun ölümü ile ilgili şu epizot geçer:

Artık yaşlandığını düşünen Köroğlu, Mekke'ye gitmek için yola çıkar. Yolda Şah Abbas'ın iki kölesine rast gelir. İlyas (Elyas) Han ve Behram Han. Köroğlu bunlara tesadüf ediyor ve misafir oluyor. O gece iki köle Kır Atı öldürüyorlar. Köroğlu bunu görünce kendisine hücum eden kölelere, hiç müdafaaya kalkışmaksızın, boynunu uzatıyor; Kır Atsız yaşamayacağını söyleyerek ölüme razı oluyor. Köleler Kahramanın kellesini Şah Abbas'a götürüyorlar.¹⁸⁸

Kaçak Nebi'nin ölümünde de benzer motifi görüyoruz. Nebi ile Bozat aynı anda, aynı kişi tarafından öldürülmektedir. Tıpkı Köroğlu ile Kır at da olduğu gibi, biri diğerinin ölümüne dayanamayıp ölmektedir. Çarlık rejiminin ajanlarından Şahhüseyin, kendisinin ajan olduğunu Nebi anlayınca telaşa kapılır, oradan uzaklaşmak ister. Bir gece herkes yattıktan sonra Şahhüseyin yola çıkar. “ilerde bir karaltı görür. Aylı bir gecedir. Her yer süt gibi aydınlıktır. Bakıp görür ki, Nebi'dir, Bozatu tımar etmektedir. Eline tüfeği alır ve ateşler, Bozat bir kişneme kişner, dağlar taşlar lertzeye gelir. Herkes yerinden uyanır. Nebi, dönüp baktığında ateş edenin Şahhüseyin olduğunu görür. Sadece “Ay namert” diyebilir. Kurşun sesi dağlarda sedalanır. Nebi kanlar içinde kalır. Bozat, Nebi'yi görünce dertten bağı çatlar ve orada ölür.¹⁸⁹

Yukarıdaki örnek epizotlarda gördüğümüz gibi, at, kahramana çok bağlıdır. Destanlarımızda geçen kahramanların atları, sıradan at değildir. Kahramanın acısını ve sevincini onunla birlikte paylaşan hayvanlar olduğunu görüyoruz. Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nın ikisinde de, birbirine çok benzer olan yukarıdaki iki örnek, çok dikkat çekicidir. At ile kahramanın birbirlerine olan duygusal bağını açık bir şekilde göstermektedir.

Kaçak Nebi çok sevdiği Boz Atı'na türküler söyler:

¹⁸⁸ BORATAV, Pertev Naili, Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul- 1984, s.28

¹⁸⁹ NEBIYEV, Azad, age., s.395

Boz atım savaşta şimşektir şimşek
Bir kartal bakışlı gözleri fişek
Belimde kılıcım elimde tüfek
Boz atım ileri, aman günüdür
Hacer'in tutsakta yaman günüdür.¹⁹⁰

Kırdığı pristav gelir mi sana
Nebi baş eğer mi hampaya, hana
Boz atın belinde girer meydana
Mahalda deyirler kaçaktır Nebi
Avradı özünden koçaktır Nebi.¹⁹¹

Nebi'nin bığları eşme eşmedi,
Papağı gülleden deşme deşmedi
Nebi'nin atını heç at keçmedi,
Koy sana desinler ay nadan Nebi
Tüfengi havada oynadan Nebi

Boz at meni bu davadan kurtarsan
Kanat açıp salvartı'ya aparsan
Kaçaklar deyerler sene min ehzen
Koy sana desinler ay nadan Nebi
Tüfengi havada oynadan Nebi.

Boz at, seni ser tövlede bağlarım
Yalını okşayıp mexmer çullaram
Kızıldan, gümüşten seni nallaram

---

¹⁹⁰ BERGÜŞAT, Celal, age., s.290

¹⁹¹ NEBİYEV, Azad, age., s.390

Koy sene desinler ay nadan Nebi,
Tüfengi havada oynadan Nebi.¹⁹²

GISAS ALIBDI¹⁹³

Bozat'ın ayağı aladı, ala,
Başına gelenler beladı, bela,
Bey hanlar elinden hey çeker nala.
Beyleri korkuya salıbdı Nebi,
Gubernat'tan gısas alıbdı Nebi!

Nebi, çıkıp kızıl pulu toplayır
Aparıp yoksula, aca paylayır,
Nebi'ni dostları gonag saklayır
Beyleri korkuya salıbdı Nebi,
Gubernattan gısas alıbdı Nebi!

Aynen Köroğlu'nun Kır atı gibi, Kaçak Nebi'nin Boz Atı da sahibini tehlike anında uyarmaktadır.

Şahhüseyin bir gece vaktinde uzaktan Nebi'yi görür. Şahhüseyin eline tüfeği alır tam ateş edeceği vakit, Boz at bir kişneme kişnedi, dağlar taşlar lerzeye geldi. Kaçaklar yerinden kalktılar. Nebi döndüğünde elinde tüfeği olan Şahhüseyin'i gördü; sadece "Ay namert" diyebildi. Gülle sesi dağlarda yankılandı. Boz at yerinden kalkıp Şahhüseyin'e öyle bir tekme attı ki, canı orada çıktı. Yazık hayvan dağları taşları inletti. Şahhüseyin'e öylesine vurdu ki nalı söküldü. Sonra Nebi'nin yanına gelip insan gibi gözyaşı akıttı. Nebi'yi kanlar içinde gördüğünde tir tir titremekteydi..¹⁹⁴

¹⁹² Age., s.389

¹⁹³ AHUNDOV, Ehliman, age., s.89

¹⁹⁴ NEBİYEYEV, Azad, age., s.395

Dede Korkut hikâyelerinde at ve ata ait motifler diğer bütün Türk hikâye ve destanlarında müşterektir. Bütün Türk destanlarında at Dede Korkut hikâyelerinde olduğu gibi kahramanın ayrılmaz arkadaşı ve yardımcısıdır. Orhun-Türk yazıtlarında da kahraman Kül Tigin'i biz bütün kahramanlıklarında atıyla beraber görüyoruz. Bütün Türk destanlarında at, sahibi kahraman kadar yaşatılmıştır. Bazen at erden bile yüksek ve kahraman sayılıyor. Kazan Bey, Oğuz Beyleri'ne "hüner atın mıdır, erin midir?" diye soruyor. Beyler'in "erindir" diye verdikleri cevabı kabul etmiyor ve " yok; at işlemezse, er övünemez, hüner atındır" diyor.¹⁹⁵

Abdülkadir İnan'ın yukarıda yapmış olduğu tespitleri Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nda da görüyoruz. Kıratsız Köroğlu olamayacağı gibi, Bozatsız da Kaçak Nebi düşünülemez. Kırat ile Köroğlu'nun, Bozat ile de Kaçak Nebi'nin ölümlerinin beraber olduğunu görmekteyiz. Nebi, atına o kadar güvenmektedir ki, onun yardımıyla düşmanların üstesinden geleceğine tam bir inanç içindedir.

Nebi'yi, Rus kazakları bir mevkide sararlar. Nebi, kükreyerek arkadaşlarının moralini yükseltir, cesaretlendirir, savaş şiddetlenir ve Nebi ile destesi çemberi yaparak kurtulurlar. Nebi, bindiği meşhur Bozatına şöyle söyler¹⁹⁶:

Boz at seni baş tavlada bağlaram
Eğer beni bu vartadan kurtarsan
Ayağına altın, gümüş nallaram
Koy mana desinler ay Kaçak Nebi
Avradı özünden ay Koçak Nebi...

Eski Türkler, uzayıp giden bozkır coğrafyasında çok şey borçlu olduğu, hususi ad ve unvanlar verdiği, törenle gömdüğü ata, gerektiğinde konuşan, zeka sahibi, gökten inmiş bir nevi kutsal varlık gözü ile bakmıştır. At onun için sürülerini otlatırken sırtında

¹⁹⁵ İNAN, Abdülkadir, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motiflere ve Kelimelere Ait Notlar", Makaleler ve İncelemeler, TTK Yayınları, Ankara-1998, s.182

¹⁹⁶ BAYKARA, Hüseyin, Azerbaycan İstiklâl Mücadelesi Tarihi, Gençlik Basımevi, İstanbul-1975, s.92

dolaştığı bir otağ, uzakları yakın eden bir vasıta, dostlarına ulaştıran bir arkadaş, dertlerini paylaşan bir sırdaştır. At onun için kardeşinden daha ileri bir kardeştir:

“At demezsem sana kardeş derim
Kardeşimden ileri
Başıma bir iş gelse yoldaş derim
Yoldaşımdan ileri!”

Diyerek, atının boynuna sarılan Dede Korkut kahramanlarından Bamsı Beyrek, bu sevginin tercümanıdır.¹⁹⁷

At, duruşuyla, yaptıklarıyla, hareketleriyle ve kabiliyetleriyle kılıç gibi, zırh gibi kahramanı tamamlayan hayati unsurlardandır. İnsana dağlar aşırın, çöller geçiren ve insanı ölüme dolu dizgin koşturan kahramanlık hissi, en güzel tasvirini at sırtında bulur. Biz, Osman Gazileri, Yıldırımları, Fatihleri, Yavuzları bu histen dolayı hep at sırtında hayal ederiz.¹⁹⁸

Türk halkının muhayyilesinde hep şahlanışın ve kükreyişin sembolü olan at, incelemiş olduğumuz Köroğlu ve Kaçak Nebi destanlarında da, zulme ve adaletsiz yönetime başkaldırışın en önemli motifidir. Bozat ve Kırat destanlarda kurtaran ve kavuşturandır. Kahramanı hertürlü engelden kurtarmaktadır. Kıratsız Köroğlu düşünülemediği gibi, Bozatsız da Kaçak Nebi düşünülemez.

4. KÖROĞLU İLE KAÇAK NEBİ DESTANLARI'NIN TARİHİ ÖNEM BAKIMINDAN BENZERLİĞİ

Köroğlu, bir kanun kaçağı, devlete karşı gelmiş bir dağ adamıdır. Yollar keser, kervanlar vurur. Babasının gözlerine mil çektiren zalim Bolu Beyi'nin ordularını bozar,

---

¹⁹⁷ DÖNMEZ, A. Osman, “Şiirimiz ve At”, Sızıntı, Yıl: 25, Sayı: 295, Ağustos-2003, s.18

¹⁹⁸ Age., s.19

şehrin altını üstüne getirir.¹⁹⁹ Köroğlu'nun, babasının öcünü almak için başlatmış olduğu bu mücadelenin, destanın ileri safhalarında daha şümüllü bir boyut aldığını ve toplumun geneline karşı yapılan haksızlıklara karşı sürdürdüğünü görüyoruz. Köroğlu, halkı ezen bey ve paşalara olanca kiniyle saldırır ve göz açtırmaz. Delileri ile birlikte savaş meydanına bir şimşek gibi atılır. Köroğlu savaşa girmeden önce delilerine şöyle seslenir:

Yürün aslanlarım, savaş edelim
Buna kavga derler, bey ne, paşa ne
Haykırıp haykırıp kelle keselim
Seyreleyin el ayağı şaşana

Yürüyün beyler cenge, harbi çalınır
Eyi, kötü bu meydanda bilinir
Kılıç değer, adam iki bölünür
Nusret bizim, beyler neci, paşa ne²⁰⁰

Adam öldürüp, kelle kesmek örnek alınacak ve tasvip edilecek davranışlar olmasa da, Köroğlu'nu haklı gösterecek sebepler vardır. Köroğlu, mazlum halkı inim inim inleyen zalimlere karşı baş kaldırmıştır bir kere. Yapılan haksızlıkların öcünü almalıydı Köroğlu. Çünkü babası, Köroğlu'na öyle vasiyet etmişti. "O'na büyük bir kahraman olacağını haber vererek, padişahın intikam alması gerektiğini söyler."²⁰¹

Köroğlu Destanı'nın en yaygın olduğu yüzyıllarda Osmanlı Devleti çok fazla iç ve dış sarsıntılar geçirmektedir. Bu kargaşa ortamından istifade etmek isteyen derebeyi tipleri ortaya çıkmıştır. Anadolu'da valiler ve diğer devlet memurları halkı ezmekte, çifte vergiler alarak zulmün bin bir çeşidini yapmaktaydılar.(Osmanlı Devleti'nin o yıllardaki şartlarını "Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nda Toplum Sorunları Benzerliği" bölümünde geniş olarak verdik). Rıza Mollov'un "Köroğlu Destanının Sosyal ve

¹⁹⁹ ÖZTELLİ, Cahit, age., s.11

²⁰⁰ Age, s.36

²⁰¹ BORATAV, Pertev Naili, Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul-1984, s.21

Tarihsel Temelinin İncelenmesine Katkı” başlıklı makalesinde verdiği şu bilgilerden de anlıyoruz ki, XVI. yüzyılda Azerbaycan ve İran bölgesi politik kavgalarla kaynamaktadır. Mollov, makalesinde o kargaşalardan şöyle bahsediyor:

İran şahları aynı zamanda kanlı ve zalim bir iç politika uygulamaktadır. Bir yandan zorla Şiîliği kabul ettirmeye çalışmakta, öte yandan da aşırı Şiîlere zulmetmektedirler. Bu durum, özellikle XVI. yüzyılın İkinci yarısından sonra alevlenmektedir. Dahası, I. Abbas ve II. Abbas, devlet yönetimindeki Türk seçkinliğine son verip bunların yerine İranlıları getirirler. Bu durum, iç karışıklıklara ve çatışmalara yol açar, bunlar daha sonra sosyal çelişkilerin yoğunlaşmasıyla büyük kitlesel hareketlere dönüşürler.²⁰² Türk halkı, bu kargaşa ortamından faydalanarak halkı ezen bey ve paşaların yaptıklarından iyice usanmıştı.

İşte böyle bir atmosferde halk, Köroğlu gibi bir kahramana ihtiyaç duymuştur. Köroğlu'nun bu haklı mücadelesine inanan halk, onunla birlikte hareket etmiş, Köroğlu'nun etrafındaki delilerin sayısı hızlı bir şekilde artmıştır. Uzun yıllar topraklarında huzurlu bir şekilde yaşayan halk, yönetimin kötü idaresi ve beceriksizliği yüzünden, devlete pek güveni kalmamıştı. Bu nedenle muhayyilesinde de olsa bir kurtarıcının gelip her şeyi yeniden düzelterceğine ve yine eskiden olduğu gibi huzurlu yaşamlarına döneceklerine inanıyorlardı.

Köroğlu Destanı işte böyle bir toplumsal psikolojinin hakim olduğu zamanda doğmuş, geniş halk kesimlerince de benimsenmiştir. XVI. yüzyılda böyle bir tarihi atmosfer içinde yaratılan Köroğlu Destanı'na çok benzer şartlara bağlı olarak XIX. yüzyılda da Kafkaslarda “Kaçak Nebi” destanı doğmuştur.

Şiîliğin ortaya çıkardığı rekabet yüzünden, Osmanlı ve İran ordularının yıllar yılı devam eden talihsiz mücadelelerine sahne olmak durumunda kalan ve bu yüzden son derece yıpranan Azerbaycan, Rus istilası ile en büyük darbeyi yemiş ve Rusya ile İran arasında

---

²⁰² MOLLOV, Rıza, “Köroğlu Destanının Sosyal ve Tarihsel Temelinin İncelenmesine Katkı”, Millî Folklor, Yıl:15, Sayı:57. Bahar 2003, s.141

taksim edilerek parçalanmıştır. Ne var ki, Azerbaycan Türklerinin ıstırabı bununla da bitmemiştir. Ülkelerinin ikiye bölünmesi ve kardeşin kardeşe hasret kalmasının verdiği acıları, Rusya'nın idare şekli unutturdu. Zira, Ruslar, işgali müteakip yıllarda, mevkilerini ve zenginliklerini kaybetmek istemeyen bazı hanlar ile, bunlar gibi hareket edecek yeni hanları idareci tayin ederek Azerbaycan Türklerini yönetmeye başlamıştır. Yapılan harplerin masraflarını da bu hanlar kanalıyla halktan çıkarmak azminde olan Ruslar, ağır vergiler toplamak suretiyle halkı ezmeye başlamıştır. Bununla da yetinmeyen Rus yetkilileri 1833'te aldıkları bir karar ile serflikten (toprak köleliğinden) affettikleri binlerce Rus köylüsünü Azerbaycan'a getirerek verimli Azeri topraklarına yerleştirmiştir. Zaten yetiştirdiği ürünün önemli bir kısmı elinden alınan Azerbaycan Türkleri, topraklarının bir kısmının Rus köylülerine verilmesi ile tamamen sıkıntı içine girmişlerdir. Çok geçmeden Azerbaycan Türkü kendisinden istenen ağır vergileri ödeyemez duruma düşmüştür. Bu yetmiyormuş gibi, Rus subaylarının kadınlara karşı hoş olmayan davranışları, halkı tam manasıyla bunaltmıştır. Ayrıca halkın İslamî duygularına karşı yapılan baskılar, sonunda Rus idaresine karşı büyük tepkilerin gösterilmesine sebep olmuştur. Müridizm hareketi olarak Kafkaslarda başlayan İslamî direnişe pek çok Azeri Türkü de katılmıştır. Bütün bunlara ilaveten ülkenin ticaretinin, Rusların kolayca hemhal oldukları Ermeni tüccarlara verilmesi Azerbaycan halkının maddi ve manevi sıkıntısını had safhaya getirmiştir. Verdikleri ağır vergilerden bunalan, arazilerinin bir kısmı elinden alınıp Rus köylülerine verilen, ticaret hayatı, Ermenilere teslim edilen Azerbaycan halkının en çok zoruna giden hadise, Rusların elinde birer despot haline gelen ve kendilerine çok kötü davranan Hanların tutumları olmuştur. Bu haksızlığa ve Rus sömürüsüne karşı Azerbaycan Türklerinin duyduğu infial meşhur "Kaçak Hareketi" ile patlak vermiştir. 1890'larda Rus idaresinin ağır vergilerini ödeyemeyen Nebi isimindeki fakir bir Azeri Köylünün direnmesi ile başlayan "Kaçak Hareketi" kısa zamanda bütün Azerbaycan'a yayılarak milli bir hareket haline gelmiştir.

Bir müddet sonra İran Azerbaycan'ına da sıçrayan bu millî isyan, Rus ve İran Hükümetlerini telâşa düşürmüştür. Ne var ki, Azerbaycan Türklerinin bütün ülkesini kontrolleri altında bulunduran Rus ve İran Hükümetleri birlikte hareket ederek önce isyanın elebaşlarını öldürmüşler ve sonra da taraftarlarını silah zoruyla dağıtmışlardır. Bir taraftan Rus bakısı ve sömürüsü, diğer taraftan Çarlık idaresinin birer maşası haline

gelen zenginlerin, toprak ağalarının haksız davranışları Azerbaycan Türklerinin hem birliğini bozmuş, hem de son derece ezilmelerine sebep olmuştur. Aynı ıstıraplı durum biraz değişik ve hafif olarak İran idaresinde kalan Güney Azerbaycan Türkleri arasında devam etmiştir.²⁰³

İstilaya uğrayan ve sömürülen, esarete düşen, zulüm ve işkenceyi çeken, öldürülen ve sürülen halkla; sömüren, öldüren ve süren zalim Rus emperyalist rejimi arasında tarih boyunca savaş ede gelmiştir, ve devam edip gidecektir.

Sömürülen, öldürülen halkla, zalim emperyalist idare arasında savaş şekilleri türlü olmuştur. Bazı mahkum halk, emperyalist idarenin ürünü olan malları satın almamak, angaryalardan boyun kaçırmak gibi pasif “karşı koyma” şeklinde davranışlarda bulunur ve böylelikle zalim idareyi protesto eder. Bazen protesto hareketi, fiili şekillerde emperyalist idarenin memurlarını öldürmek, idarelerini yakmak gibi baş kaldırma-isyan etme yolu olurdu.²⁰⁴

Azerbaycan’da “Kaçaklar” hareketi, Rus çarlık rejimine karşı devamlı baş kaldırma ve elde silah olarak zulme karşı koymanın bir örneğini teşkil etmiştir. Azerbaycan halkı, bu ünlü yiğitlik ve kahramanlık destanlarını yaratan kaçakları sevmiş, övmüş ve korumuştur. Çünkü bu kaçaklar, bütün Azerbaycan halk toplumunun zalim Rus idaresine karşı yürekten duydukları kını, protestoyu yansıtmışlardır. Kaçaklar, bazen dağlarda, bazen köylerde, bazen şehirlerde, Rus kazakları (jandarma) ile burun buruna, boğaz boğaza denecek kadar yakından savaşmış ve çetin savaşlardan sıyrılıp yiğitçe kurtulmasını bilmişlerdir.²⁰⁵

Kaçaklar hareketi, XIX. yüzyılda Çarlık idaresini korkuya düşürecek derecede artmıştır. Kafkaslardaki Türk halkını ikinci sınıf vatandaş görerek, ellerindeki torağı alıncaya kadar varan zulümlere karşı Kafkasların bir çok yerinde halk isyanı başlamıştır.

---

²⁰³ SARAY, Mehmet, Azerbaycan Türkleri Tarihi, Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul-1993, s.24-25

²⁰⁴ BAYKARA, Hüseyin, Azerbaycan İstiklâl Mücadelesi Tarihi, Gençlik Basımevi, İstanbul-1975, s.89

²⁰⁵ Age., s.89

“Kaçaklar Hareketi” olarak bilinen bu ayaklanmalarda öncülük yapan nice unutulmayacak kahramanlar doğmuştur.

XIX.yüzyılın son çeyreğinde, Gence bölgesinde bu kaçaklardan ünlü olanları; Deli Ali ve Kamber, Karabağ'da Süleyman ve Murtaza, Şuşa'da Mehmet Bey Kavalier, Zakatala'da Yusuf, Zengezur'da Nebi, Nuha'da Kutkaaşınlı Kerim Efendi Oğlu ve başkaları idiler.

Yukarıda da gördüğümüz gibi, Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nın doğmasının altında yatan önemli sebeplerden birisi, Azerbaycan ve İran bölgesinde cereyan eden Şiflik mücadeleleridir. O bölgede XVI. yüzyılda Şifliği halka kabul ettirmeye çalışan, baskıcı İran şahları ile mücadeleye giren Köroğlu'nu görüyoruz. Yine aynı bölgede XIX. yüzyıla geldiğimizde, uzun yıllar süren Şiflik mücadeleleri ile insanların çok acılar çektiğini görmekteyiz. Türk halkı, farklı yüzyıllarda da olsa, hafızasında yaşattığı bu acı tecrübeleri bir potada eriterek destanlaştırmıştır. Köroğlu Destanı'ndaki bir motifi, benzer şekilde Kaçak Nebi Destanı'nda da görmemizin sebebi budur. Üzerinden yüzyıllar geçmiş olsa da, halk, hafızasında destanlarını ve hikâyelerini sınımsız saklamıştır.

4.1. Destanların Coğrafya Benzerliği:

Destanda tespit edilen coğrafi isimler bize gösteriyor ki bu destan, bütün Azerbaycan'da (Kafkas ve İran Azerbaycanları), Kuzeybatı Anadolu'da, Orta Anadolu'nun Sivas-Tokat mntıklarında, Kuzeybatı Anadolu'da, Bolu civarında, coğrafi isimler verecek kadar yayılmıştır.²⁰⁶

Keleşleri (yiğitleri) ile birlikte pek çok saz şairi gibi ömrü tabiat ile iç içe geçmiş olan Köroğlu'nun Tuna nehri'nden sel halinde söz ettiği, dereleri mısralarına döktüğü, hatta bir şiirinde; kendisini Karadeniz'e benzettiği görülür. Arasında dolaştığı dağlar'ın da şiirlerde müstesna bir yeri vardır. Dağlar onun sâdik yaridir. Mevlâ ile dağlara güvenir.

²⁰⁶ BORATAV, Pertev Naili, Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul-1984, s.134-135

Bir de sığınacak yeri, Çamlıbel'i vardır. Ancak; Ona göre, "düşman kanı, dağ gibi devrilmelidir. "Dağlar" ın halk edebiyatındaki mevki için Aşık Kerem, Aşık Garip gibi halk hikayelerini ve bilhassa Anadolu'yu dolduran türküleri, Karacaoğlan, Dadaloğlu gibi hakiki şairleri okumak gereklidir.²⁰⁷

Köroğlu'nun, Anadolu rivayetlerinde, dağların önünde durduğunu görmüyoruz. O, her engel gibi dağları da aşar. Yalnız Özbek rivayetinde "Bedbaht-Dağ", Köroğlu'nun her sefere çıktığı zaman başındaki dumana göre uğur saydığı bir dağdır. Köroğlu bu dağın tepesine bakar ve geçmenin mümkün olup olmadığını anlamak için eteğinde bir gün bekler, dağın başı dumanlı kalırsa seferden vazgeçer. Zira askerlerinin kırılacağını bilir. Orada yüz elli evliya yatar; bazen bu evliyaların himmeti ile dağ geçilir. Nitekim, Hasan Han, İvaz'ı almaya giderken, akşam namazını kılar, kırk arkadaş ile bu evliyalara yalvarır ve dağ ona yol verir.²⁰⁸

Köroğlu, bir dağ ozanıdır. Onun dağ ile ilgili şiirlerinde, dağlar bütün heybetiyle yükselir. Vatanı ve yurdu dağlardır. Her kahraman gibi o da dağlara vurgundur. Onun istediği özgürlük dağlardadır. Söylediği yiğitlik türküleri, yüce dağ başlarında uğuldar. "Dağlar hey!" haykırışı yankılanır.

Dağlar onun en güvendiği dostudur. Anası, bacısı, kardeşidir. Bu duygularını, "Arkam sensin, kal'am sensin, dağlar hey" haykırışı ile dile getirir:

DAĞLAR, HEY!²⁰⁹

Hemen Mevlâ ile sana dayandım
Arkam sensin, kal'am sensin dağlar hey
Yoktur senden gayrı kolum kanadım
Arkam sensin, kal'am sensin dağlar hey

²⁰⁷ ANADOL, Cemal, age., s.132

²⁰⁸ Age., s.132-133

²⁰⁹ MAKAL, Tahir Kutsi, age., s.111

Yüce yüce tepesinden yol aşan
Gitmez oldu gönlümüzden endişen
Mürüvvetsiz beyden yeğdir dört köşen
Arkam sensin, kal'am sensin dağlar hey

Hep sınıdım Osmanlı'nın al'ını
Bulamadım hergiz gönlüm alanı
Anıcağız sevdiğimin halini
Arkam sensin, kal'am sensin dağlar hey

Köroğlu der, tepelerden bakarım
Gözlerimden kanlı yaşlar dökerim
Bunca yıldır hasretini çekerim
Arkam sensin, kal'am sensin dağlar hey

Dağlar, Köroğlu'na her zaman güven vermiş, kendini dağlarda daha çok özgür hissetmiştir. Köroğlu'nun koçaklamalarında dağlar, yiğitlerin mekân tuttuğu yerlerdir. Köroğlu dağlara arkasını verip her türlü engeli rahatlıkla geçmiş, düşmana aman vermemiştir.

Köroğlu'nun mekân tuttuğu Çamlıbel çayır çimenlik içinde, pınarların gür aktığı, taşkın akan sellerin olduğu, gerçek erlerin yaşadığı cennetten bir köşe idi. Köroğlu bir koçaklamasında Çamlıbel'i şöyle anlatıyor:

ÇAMLIBEL²¹⁰

Mürveti çok Hak'kın nazargâhısın
Bizim eller, karlı dağlar, aşk olsun

---

²¹⁰ Age., s.104

Gerçek erenlerin serangâhısın
Bizim eller, Çamlıbeller, aşk olsun

Çayırlanır çimenlenir göllerin
Kan bulanık taşkın akar sellerin
Çoktur senin eğlenecek yerlerin
Bizim eller, Çamlıbeller, aşk olsun

Yollar keser yavuz kurdun var mıdır
Beller keser arslan merdin var mıdır
Çarh elinden hiçbir derdin var mıdır
Bizim eller, Çamlıbeller, aşk olsun

Bahar olup yeşil yaprak erince
Cûşa gelir gönlüm seni görünce
Evvel baştan selam olsun varınca
Bizim eller, Çamlıbeller, aşk olsun

Er değildir seni görüp taşmayan
Gönül değil bu nefeste coşmayan
Köroğlu der arap atlar aşmayan
Bizim eller, Çamlıbeller, aşk olsun

Çamlıbel, sümbüllü pınar, Bolu çevresi Köroğlu'nun yurdudur; yuvasının bulunduğu, ayrılığına dayanamadığı yerlerdir. Deyişlerinde oralardan sevgiyle söz eder; bin bir tabiat güzelliklerini sıralar. Ve bu deyişler hiç kuşkusuz halk edebiyatımızın en güzel pastoral şiirleri arasında yer alır.²¹¹

---

²¹¹ CUNBUR, Mütgan, agm., s.44

Köroğlu Destanı'nda çeşme ve su motifi önemli bir yer tutar. Bazen çeşmenin başında su dolduran güzele aşık olur. Bazen çeşmede bir kızın resmini görüp ona vurulur. Bazen de bir çeşmeden akacak köpükler şifa niyetine kullanılır. Destanda geçen coğrafya, yemyeşil yaylalar, her yerden coşkun akan seller, şifalı akan pınarlar tasvir edilir.

Chodzko'nun Paris rivayetinde: Mirza Sarraf, nücum kitaplarına bakarak oğluna bir çeşme tarif ediyor. Oradan suyun köpüklerini getirmesini söylüyor. Köroğlu çeymeyi buluyor, lakin gelirken susuyor ve bu suyu içiyor. Halbuki bu su kör ihtiyarın gözlerini açacaktı.²¹²

Köroğlu ihtiyarlayıp Çamlıbel'den ayrılırken üzüntüsünden dayanamaz, ağlar. Dağlara hitaben şiir söyler. Dağlar, Köroğlu için çok önemlidir. O sırtını dağlara yaslamıştır. Tıpkı, Elaziz rivayetinde geçen sırtını duvara yaslayan köpeğin, üzerine saldıran köpeklere üstün gelmesi epizodunda olduğu gibi. Köroğlu kendine dağları vatan etmiştir. Bu sebeple ayrılırken dağlara hitaben şiir söyler ve ilk defa orada ağlar.²¹³

Babası Köroğlu'na "Çenlibel" den aşağılara inmemesini, uzun yaşaması ve şair olması için bir pınardan su içmesini tavsiye ediyor.²¹⁴

Köroğlu'nun mekânı Çamlıbel'in havası çok sağlıklı ve yaylalarında coşkun akan pınarları mucizevî şekilde güzeldir. Bu pınarlardan su içen hem çok uzun ömürlü olur, hem de dili çözülür, şair olur.

Tobol rivayeti'nde Köroğlu'nun mekanı, Çamlıbel, dağa yakın bir şehirdir. Diğer rivayetlerde; Çamlıbel'i sarp, yüksek bir dağ olarak görüyoruz.²¹⁵

---

²¹² BORATAV, Pertev Naili, Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul-1984, s.22

²¹³ Age., s.28

²¹⁴ Age., s.35

²¹⁵ ANADOL, Cemal, age., s.19-20

Destanda kahramanın delileri ile birlikte yaşadığı yer olarak kabul edilen Çamlıbel'in nerede olduğu hakkında çeşitli görüşler vardır. Acaba Bolu çevresinde bir yer mi? Azerbaycan bölgesinde bir yer mi? Yoksa Sivas-Tokat arasındaki Çamlıbel mi?

Boratav Köroğlu Destanı'nda Çamlıbel'den bahsederken çeşitli araştırmacıların görüşlerine yer verir. Çirekov, Tokat ile Sivas arasında bir Çamlıbel Dağı kaydediyor ve bu efsanevi Köroğlu'nun yatağı olduğu rivayetini zikrediyor. A.D. Mordtmann 1850-1859 senelerine ait seyahatnamesinde, yine bu, Sivas'la Tokat arasındaki Çamlıbel Dağını kaydediyor. Elaziz Rivayeti²¹⁶'nde de hem Bolu Çamlıbel'inden hem de Tokat Çamlıbel'inden bahsedilir. Köroğlu, kış zamanı Bolu Çamlıbel'inde, yaz mevsimi de Tokat Çamlıbel'inde vakit geçirmiştir.

XVI. yüzyıllarda Anadoludaki ticari hayata baktığımızda, Tokat'ın ticari hayat bakımından çok işlek, hareketli bir şehir olduğunu görüyoruz. Sivas-Tokat yolu üzerinde bulunan Çamlıbel o yıllarda tarihi ipek yolu üzerinde bir yerleşim yeridir. Kervanların sıkça geçip gittiği bir noktadır. Çamlıbel bugün de Tokat-merkez'e bağlı bir kasabadır. O yıllarda Bolu bölgesinde kastedilen Çamlıbel'in ise pek işlek bir yer olmadığı düşünülürse, destanda geçen Çamlıbel'in Tokat Çamlıbel'i olduğu akla daha yatkındır. Köroğlu bir şiirinde de şöyle seslenir:

“Tokat kervanından aldım bakırı
İncitmeyin fukarayı fakırı...”

Ancak şunu da dikkatten kaçırmamız gerekir ki, Köroğlu ile ilgili her metin bir coğrafyaya bağlıdır. Bu metinlerden birini esas alıp, öteki metinleri bozulmuş ya da hayalî kabul etmek doğru bir folklorcu yaklaşımı olmaz. Her coğrafya kendi ihtiyaçlarına göre bir Köroğlu ortaya çıkarmıştır. (bk. Dr. M. Öcal Oğuz, Türk Dünyası Halkbiliminde Yöntem Sorunları, Akçağ Yayınları, Ankara-2000, s.48)

---

²¹⁶ BORATAV, Pertev Naili, Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul-1984, s.210

Çamlıbel; Köroğlu'nun yurdu, onun yuvasıdır. Deyişlerinde sevgi ve eşsiz tabiat güzelliklerini sıralar. Arkasını dayadığı dağlara sevgisini şöyle dile getirir:

DAĞLAR²¹⁷

Iraktan özendim geldim
Çevre yanın meşe, dağlar
Ayvaz'ım almaya geldim
Lâleli, sünbüllü dağlar

Gitmez, karşımda durursun
Elimde küllî varımsın
Ensemde kafadarımsın
İş düşecek başa, dağlar

Özengimi gerdim, durdum
Beyleri Mürvetsiz buldum
Ben sana arkamı verdim
Neyler bana paşa, dağlar

İli başlamış göçmeye
Ter mahbupların koçmaya
Bâdeler koyup içmeye
Vardır sende köşe, dağlar

Köroğlu, Ayvaz'ı sever
Tütünü göklere açar
Yazın yeşil kemha geyer
Kışın ak sadeli dağlar

---

²¹⁷ ÖZTELLİ, Cahit, age., s.111

Köroğlu, Çamlıbel'i çok sever. Çamlıbel, gölleri, Çayır-çimeni, taşkın akan selleriyle tam yaşanacak tabiat harikası bir köşedir. Köroğlu Çamlıbel'e olan bu sevgisini şu şekilde belirtir:

“Çayırlanır, çimenlenir göllerin,
Kan bulanık taşkın akar sellerin,
Çoktur senin eğlenecek yerlerin,
Bizim iller Çamlıbeller aşk olsun.”²¹⁸

Çamlıbel'in güzelliğini Yaşar Kemal, “Üç Anadolu Efsanesi”²¹⁹ eserindeki Köroğlu hikâyesinde şöyle tasvir eder:

“Köroğlu, atın dizginini üstüne atmış, öyle dalgı düşünceli Çamlıbel'e doğru çıkıyordu. Kuşlar ötüşüyor, efil efil yeller esiyor. Çamlıbel'de çam kokuları, sümbül, nergis, itburnu çiçeği kokusuyla karışıyordu. Yosun tutmuş pınarları şırıldıyor, mor menekşe pınar kıyılarında morarıyordu.”

Köroğlu gibi Kaçak Nebi'nin de dağlara vurgun olduğunu görüyoruz. Nebi de özgürlüğü dağlarda aramış, özgürlük türkülerini dağlarda yankılandırmıştır. Çarlık rejiminin beylerine isyan eden Kaçak Nebi, eşi Hacer ile birlikte dağlara çıkmıştır. Halkın huzurunu bozan zalim beylere korku salan Nebi, dağları kendine mesken tutar. Halk da yaşadığı toprakların mazlum insanları için savaşıyor, bu yiğit için, türküler yakar. Bu türküler, bütün Kafkaslarda yankılanır. Bu yiğitçe söylenen türkülerde serin dağ rüzgarları duyulur.

---

²¹⁸ ANADOL, Cemal, age., s.140

²¹⁹ KEMAL, Yaşar, age., s.56

AY KAÇAK NEBİ²²⁰

Nebinin gözleri eladır, ela,
Koç Nebi olmuştur düşmana bela,
Nebinin meskeni yüce bir kal'a,
Koy sana desinler, ay Kaçak Nebi,
Hacer'i özünden, ay Koçak Nebi!

Dağların başları dumandır, duman,
Nebiden çekerler zalimler aman,
Koç Köroğlu gibi Nebi Kahraman.
Koy sana desinler, ay Kaçak Nebi,
Hacer'i özünden, ay Koçak Nebi!

Nebi'nin kaşları karadır, kara,
Düşman yüreğine vururdu yara,
Beyleri, hanları getirirdi zara.
Koy sana desinler, ay Kaçak Nebi,
Hacer'i özünden, ay kaçak Nebi!

Gün çıkmıştı gün ortanın yerine,
Hacer hanım kalkıp atın beline,
Eşrefi, mirvarı düztüp teline,
Koy sana desinler, ay kaçak Nebi,
Hacer'i özünden, ay kaçak Nebi!

Köroğlu'nun tarihi kişiliği ve aslı üzerinde günümüze kadar türlü düşünceler ileri sürülmüştür: “ Kimileri, Chodzko gibi, halk söylentilerine dayanarak, İran veya Kafkas

---

²²⁰ AHUNDOV, Ehliman, age., s.89-90

Azerbaycanlarında, kimileri Anadolu'da, kendi adını taşıyan ya da amlıbel diye adlanan yerlerde yaşamıştır.”²²¹

Yapılan yorumlar ve rivayetler arasında her ne kadar ihtilaf görünse bile, bir çok rivayete göre Koroğlu Kafkaslarda, Azerbaycan bölgesinde de, yaşamıştır. Koroğlu gibi, Kaçak Nebi de bu bölgede yaşamıştır. Farklı yüzyıllarda, aynı coğrafyada yaşamış bu iki kahramanın yaşantılarının çok benzer olduğu görölmektedir. Her ikisi de, zulüm gören halk için, bey ve paşalara isyan etmiş; onlarla savaşmıştır.

Destanda Nebi ve onun silah arkadaşlarının faaliyet dairesinin çok geniş bir saha olduğu gösterilmektedir. Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, İran. Öyle ki, Kaçak Nebi, arada bir yardım elini Dağistan'a da uzatırdı. Birkaç günlüğüne Heşterhan'a gelip dolaşırdı. Bütün bu ülke ve vilayetlerin, ile, köy ve oymaklarında, dere ve tepelerinde, alılıklarında, uçurumlarında Nebi'nin mesken yeri, izleri ve hatıraları kalmıştır.

4.2. Destanların Dil ve Üslûb Özellikleri Arasındaki Benzerlikler:

Âşıklar ele aldıkları konuyu, toplumun yapısını göz önünde bulundurarak, destanlarının toplumda görmesini istedikleri iş veya uyandırmak istedikleri duygu ve düşünelere uygun düşen söz konusu kalıplaşmış temayüller, anlatım tutumları veya edalara göre oluşturmaktadırlar.²²²

Bu arada bütün unsur ve nitelikleriyle oluşmuş olan bir destan, eğer milli bir dille anlatılmamışsa, millet tarafından benimsenmesi imkansız olacaktır. İşte böyle bir destana tam anlamıyla milli bir destan demek zordur. Çünkü bir milli destanın oluşması ve varlığını koruyabilmesi için, onun en başta milli bir dille anlatılması gerekir.

---

²²¹ BORATAV, Pertev Naili, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Gerçek Yayınları, İstanbul-2000, s.56

²²² ÇOBANOĞLU, Özkul, Aşıklık Geleneği ve Destan Türü, Akçağ Yayınları, Ankara-2000, s.91

Eğer destan yazıya geçirilirken uydurma bir dil kullanılırsa destan yaşayamaz. Elbette bunu yapan kişi gibi o da ölür. Ama gün gelir destan kendi gücü sayesinde dirilir. Ancak, destanı uydurma bir dille yazan kişinin dirilmesi elbette imkansızdır.

Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nda yer alan manzum söyleyişler, hem okuyan hem de dinleyen için destanın anlatımını sıkıcılıktan kurtarmaktadır. Dinleyende coşkun duygular uyandırmaktadır. Destanlarda yer alan türkülerini dinleyen ya da okuyan kişi kendini birden zalim Bolu Beyine veya Çarlık rejiminin beylerine karşı amansız kavga veren Koçyiğit olarak düşünür.

Halk, Köroğlu'nda sanat isteklerini de buluyordu. Gerçekten, Köroğlu'nun sanatı, gerek konu olarak, gerek işleniş bakımından kusursuzdur. Konuda olaylar çok ustalıklı birbirine bağlanır, düğümlenir, heyecan artar; sonuç beklenmedik biçimde ortaya çıkar. Usta sanatçıların anlatma başarısıyla orta zaman şövalye tipinin en mükemmeli oluşur. Yer yer ve sık sık araya türküler girer. Böylece, dinleyicinin müzik istekleri de karşılanmış olur. Türküler, kalıp ve ruh bakımından pek başarılıdır. Bunlar, asıl konuyla yakından ilgili olmakla beraber, Köroğlu'nun mert karakterini de yansıtır. Yerine göre çok içli, lirik şiirlere de rastlarız. İşte gerek konu, gerekse estetik yönün bu kadar güçlü oluşu nedeniyle, Köroğlu Hikâyesi her çevrede büyük ilgi toplamış, büyük ve ölmeyen bir eser olarak edebiyatımızda yerini almıştır. Bu bakımdan edebiyat tarihçilerinin uzun süreden beri üzerinde çalıştıkları bir konu olmuştur Köroğlu.²²³

Köroğlu hikâyesi, halk hikâyeciliği geleneğine uygun olarak, nazım-nesir karışımı anlatılır. Duygusal yerler ve kimi konuşmalar nazımla türkü biçiminde söylenir. Böyle yerler gelince, hikâyeci sazla birlikte kendi karakterindeki bestesiyle okur. Bu manzumelerin sanat yönü güçlü olup, edebiyatımızda eşi benzeri az bulunur kahramanlık motifleriyle süslüdür.²²⁴

---

²²³ ÖZTELLİ, Cahit, age., s.12

²²⁴ Age., s.16

Anadolu'nun dört bir yanında yirmi dört kol halinde anlatılan kahraman Koroğlu'nu halk, bir elde kalkan, bir elde kılıçlı hayal ederken omzuna da saz vurmıştır. Kavganın başlangıcında ve sonunda Koroğlu, kılıcı kınına sokmuş, sazını kılıftan çıkarmıştır. Koroğlu denince akla, kahramanlık, kavga şiiri gelir...İnce duygulu, yüce yürekli babası "kavga" ya hazırlamıştır. Koroğlu, "Gelin döğüşelim Bolu Beyleri..." diye başlamıştır. Savaş meydanını kendisi açmış, koçaklara "savaş işmarı" nı kendisi vermiştir. Koroğlu ile uğraşmaya dev gerektir:

Benden selam olsun Bolu Beyine
Benim ile uğraşmaya dev gerek
Unvan para etmez harp meydanında
Doğrar eğri kılıç, bilek zor gerek...²²⁵

Yüzyıllardır bir uçtan bir uca bütün Türk dünyasında söylene gelen Koroğlu türküleri, halkın, yaşamış olduğu sıkıntılar karşısında ümidinin hep diri kalmasını sağlamıştır. Kendisine baskı yapan hükümdarların tahtının bir gün gelip yıkılacağına güvenmiştir.

Koroğlu Destanı, yüzyıllar boyu Anadolu'da ve diğer Türk illerinde yer yer manzum deyişlerle süslenmiş bir halk hikâyesi olarak söylenegelmiştir. Çeşitli kollar halinde anlatılan bu hikâyeye, çoğu yiğitleme ve koçaklama biçimli koşma ve türkülerden oluşan manzum deyişler, nesir kısımlardaki söyleniş tarzı, bir destan havası ve niteliği kazandırır.²²⁶

Bütün Türk dünyasında asırlardır anlatıla gelen Koroğlu Destanı, farklı milletlerin de ilgisini çekmiş, onlar da Koroğlu Destanı'nda kendini bulmuşlardır. Çünkü insanlık tarihi boyunca güçlünün gücü olmayanı ezmesi hep var olmuştur. Bu zalim güçlere karşı koyamayan toplumlar da içlerinden bir kahramanın çıkıp bu adaletsizliğe son vereceğinin hayalini kurmuşlardır.

---

²²⁵ MAKAL, Tahir Kutsi, Koroğlu, Toker Yayınları, İstanbul-1987, s.45

²²⁶ CUNBUR, Müjgan, agm., s.44

Ermeniler, Kürtler, Tacikler, Araplar onun hikâyelerini kendi dillerinde söylemişler. Ama hikâyedeki türküler, hep Türkçe kalmış. Yolları dürüp büküp bir bohça gibi kısaltan kırat, kanatlarında yalnız Köroğlu'nu değil, Türk dilini de taşımış yaban illerine.²²⁷

Zalim beylere karşı, bir elinde kılıç, bir elinde kalkan savaş meydanlarında at koşturan Köroğlu, aynı zamanda çok içli bir ozandır. Onun bu kişiliğini, söylediği şiirlerde görmekteyiz. Köroğlu'nun içli bir dille eşine seslendiği aşağıdaki dörtlükte, Köroğlu'ndaki lirizmi görürüz:

Döne bahçende kokuşuyor güller,
Gül dallarında ötüyor bülbüller,
Koç Köroğlu sana bunları söyler,
Döne vakit oldu gel de gidelim.²²⁸

Köroğlu, her gezdiği yerde; memleket sevgisi ile doludur. Özbek rivayetinde İvaz'ın (Ayvaz'ın) Gürcistan iline söylediği şiirler, yine onun Çemlibilbil'e (Çamlıbel) veda parçaları; Paris rivayetinde Köroğlu'nun İran'a giderken, "kalkan ile firuzesini ölçtüğü dağları'na söylediği şiir, Maraş rivayetinde, yine Köroğlu'nun zindanda Ködemen'e memleketini sorduğu o lirik parçalar, bu hissin yarattığı muhteşem şaheserlerdir.²²⁹

Köroğlu'nun hemen hemen bütün varyantlarında ve kollarında Köroğlu, kişiliğini sazla bildirir. O kahramanlığını sazla ifade eder. Köroğlu'nun dışında onun keleşleri de kişiliklerini sazla bildirirler.²³⁰

Bilindiği gibi halk hikâyelerinde dikkati çeken en önemli özellik, anlatanın olayı yer yer şiirlerle süslemesidir. Hikâyeyi düzen âşık, konunun gidişine uygun olarak serpiştirir bu şiirleri. Hikâyenin en az değişen yanı da şiir bölümleridir. Genellikle bu şiirler,

²²⁷ FUAT, Memet, age., s.11

²²⁸ ANADOL, Cemal, age., s.149

²²⁹ Age., s.151

²³⁰ ALPTEKİN, A.Berat, agm., s.32

hikâyeye konu olan kişinin – bu kişi bir âşıktır- şiirleridir. Hikâyede bir takım değişiklikler yapılsa bile, hikâyenin ilk çıkışı bu şiir bölümlerinden çıkarılabilir.

Azerbaycanlı Kaçak Nebi ile hayat arkadaşı Hacer'in kahramanlık ve aşklarını konu edinen “Kaçak Nebi” destanında da yer yer manzum söyleyişler görmekteyiz. Destanda Nebi'nin ya da Hacer'in ağzından söylenen ağıtlar, türküler, ninniler yer almaktadır.

Daha çok kahramanlık duygularının ağır bastığı bu türküler, destanın anlatımına coşku ve ritim katmaktadır. Destanın tekdüzelikten kurtulup daha coşkulu bir anlatıma bürünmesini sağlamaktadır.

Çarlık rejiminin baskısı altında inleyen Kafkasların mazlum halkı, Nebi'nin yiğitliklerini bir uçtan bir uca türküler söyleyerek duyurmaktaydı.

Nebinin sedası düştü her yana,
Reisler kaldılar hey, yan yana,
Hacer'i geçirdi Nebi İran'a,
Derler ki, dün geçti İran'a Nebi,
Konuktur orada illere Nebi.²³¹

Kafkasların mazlum ve fakir Türk köylüsü, ozanların söylediği Kaçak Nebi türkülerini çok seviyorlardı. Çarlık rejiminin zalim beylerinin baskıları karşısında çaresiz kalan halk, bu türkülerini dinleyerek rahatlıyordu. Bu sayede daha umutlu yaşıyorlardı. Zalim beylerle mücadele etmek için kendilerinde kuvvet buluyorlardı.

Kaçak Nebi Destanı'nda geçen kahramanlık duyguları ile yüklü şiirlerden bazıları:

Ben bir koç yiğidim, düşmüşen koçak,
Kardeşim Mehdi'dir, benden de koçak,

---

²³¹ BERGÜŞAT, Celâl, age., s.164

Düşmanlar oldular korkudan kaçak,
Mahalde diyorlar kaçaktır Nebi,
Hacer'i kendinden kaçaktır Nebi.²³²

Hacer'in oğlu Aras'a söylediği ninni:

Kurbanım günde ben
Gölgede sen, günde ben.
Yılda kurban bir olur,
Sana kurban günde ben.²³³

Hacer'in Nebi'ye söylediği bir türkü:

İran'ın dağları kardı, tufandı,
Aras'ın sahili yine karardı,
Nebi'yi tuttular, kalbim virandır,
Böyle bir günümde gelesin Hacer,
Düşmanın elinden alasin Hacer.²³⁴

Yine Nebi'nin kaçaklığını anlatan bir türkü:

Nebi'yem, Düşmanı Saldım Araya,
Hiç Koymam Sağ Gitsin, Varsın Kaleye,
Kubernat Şaşırdı Böyle Belaya,
Hey Sana Desinler Kaçaktır Nebi,
Hacer'i Kendinden Kaçaktır Nebi.²³⁵

---

²³² Age., s.166

²³³ Age., s.203

²³⁴ Age., s.234

²³⁵ Age., s.245

Yukarıda da gördüğümüz üzere, ana tema olarak birbirine çok yakın olan Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları, anlatım ve üslûb olarak da benzemektedir.

Her iki destanda da anlatımın ara ara manzum söyleyişlerle süslendiğini görüyoruz. Baştan sona kahramanlık ve mertlik tablolarıyla dolu olan iki destanın içerisinde, kahramanlık türkülerinin seda vermesi çok tabiidir.

Türk milleti her dönemde yiğit evlatlarına arka çıkmış, onların bu yiğitliklerini türkülerle gelecek kuşaklara aktarmıştır. Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'ndaki bu türküler de zulme, haksızlığa açılan isyan bayrağının mısralara dökülmüş halidir.

4.3. Destanların Derleniş Benzerliği:

Destanların bir toplumun ortak malı olmasının bir nedeninin de yazarının belli olmayışı, daha doğrusu unutulup gitmesidir. Ama bir destanın kesin olarak bir düzücüsü vardır. Bu doğru, Köroğlu Destanı için de geçerlidir. Destanın ortaya çıkışından bu yana, ulusun veya ulusların gelişimi boyunca bir şeyler almış, bir şeyler bırakmış, her yayıldığı halk arasında o halkın özelliklerini kazanmış ve yansıtmıştır.²³⁶

Köroğlu, geniş bir coğrafî mekânda, Türkistan'dan Balkanlar'a kadar, bir çok Türk boyu ve grubunda, buna ilâveten Türklerle geçmişte kültürel ilişki halinde olan öteki milletlerde yaşayan bir Türk destan kahramanıdır. Köroğlu, bir destan kahramanı olduğu için, biz halkbilim metodolojisi içinde ona tarihte yaşamış biri olarak bakılmasını ihtiyatla karşılıyoruz. Köroğlu anlatmalarına vücut veren bir tarihî proto-tip olsa bile, sözlü gelenek ortamında anlatılarak taşınan Köroğlu'nun, yaşatıldığı ortamların ihtiyacı ile şekillenen bir kahramana dönüştüğünü kabul etmek gerekir. Çünkü, folklor mahsullerinin yaşaması buna bağlıdır. Halk arasında bir işleve sahip olmayan, anlatıldığı coğrafya ile bütünleşmeyen bir folklor ürününün yaşaması, gelişmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması mümkün değildir. Durum böyle olunca, Türk

---

²³⁶ BİRDOĞAN, Nejat, age., s.23

Dünyasında anlatılan Köroğlu Destanı veya hikâyelerinin az-çok birbirinden farklı yapılarda karşımıza çıkması doğaldır. Bu farklılaşmanın kültürel, siyasî, dinî, ekonomik ve coğrafi farklılıklarla daha büyük boyutlara ulaşması ise kaçınılmazdır. Böyle bir yerde “zenginden alıp fakire veren” bir halk hikâyesi kahramanı, öte yanda devlet kurmak gibi yüksek idealler taşıyan bir destan kahramanı, bu geniş coğrafyada “Köroğlu” adıyla karşımıza çıkabilmektedir.²³⁷

Köroğlu üzerine araştırma yapılırken farklı muhit ve coğrafyalarda yaşayan örneklerin kısalığı-uzunluğu ya da farklılıklarını ortaya koyarak, birinin diğerine üstün geldiği gibi bir çaba içinde olunmamalıdır. Bunun yerine, bu örnekleri doğru analiz ederek ve anlayarak, bütün Türk Dünyasının ortaklığının görülmesini hedeflemeliyiz.

1611-1682 yılları arasında yaşamış büyük gezginimiz Evliya Çelebi, ünlü kitabının beşinci cildinin 18. sayfasında, Köroğlu'nun Bolu-Çerkeş dolaylarında yaşamış bir soyguncu olduğunu duymuş görünüyor. Evliya Çelebi, bu bilgiyi, duyduğu Köroğlu türkülerinden çağrışımla veriyor. Ancak, üçüncü ciltte ise Çamlıbel'den söz açmasına karşın, Çamlıbel ile Köroğlu ilgisini söylemiyor.²³⁸

1834 Ağustos'unda Kars ilçelerinden (şimdi il) Iğdır'da yerli Türklerden Âşık Sadık Bik'in söyleyip Dümbeli uruğundan (bugünkü Çarıkçı köyleri) Mahmut Han'ın yanındaki yazman Mir Abdülvahap eliyle yazıya geçirilen Köroğlu anlatımı, İngiliz bilgini Alexander Chodzko'ya verilmiştir. Paris'teki Bibliotheque Nationale'de bulunan bu 156 sayfalık mecmua, Türkiye'de yazıya alınan ilk Köroğlu Destanı sayılır.²³⁹ Chodzko, bu anlatımı İngilizceye çevirmiş ve 1843'te Londra'da yayımlamıştır. Bu çeviri, daha sonra 1856'da C.C. Penn tarafından Tiflis'te Rusça'ya aktarılmıştır.

---

²³⁷ OĞUZ, M. Öcal, Türk Dünyası Halkbiliminde Yöntem Sorunları, Akçağ Yayınları, Ankara-2000, s.45-46

²³⁸ BİRDOĞAN, Nejat, age., s.17

²³⁹ Age., s.17

Köroğlu üzerine araştırma yapan bazı yabancı isimler: Penn, Fransız kadın romancı George Sand, Fransız gezgini Frederic Dubois, Macarca Köroğlu yayımlayan Meszaros Gyula, Ignaz Kunos (Proben, VIII),...v.d.

Türk araştırmacılarından ise şu isimleri sayabiliriz: Zeki Velidi Togan, Ziya Gökalp, Prof. Fahrettin Kırzioğlu, Prof. Pertev Naili Boratav (Köroğlu Destanı), Ferruh Arsunar (Köroğlu Maraş Anlatması), Yaşar Kemal (Üç Anadolu Destanı), Prof. Dr. Cemal Anadol (Koçyiğit Köroğlu), Tahir Kutsi Makal (Köroğlu), Memet Fuat (Köroğlu), Ahmet Kutsi Tecer (Koçyiğit Köroğlu), Nejat Birdoğan (Köroğlu), Cahit Öztelli (Köroğlu-Dadaloğlu-Kuloğlu), Naki Tezel (Köroğlu Masalı), İbrahim Zeki Burdurlu (Köroğlu Destanı), Orhan Ural (Üç Destan), Mehmet Kaplan- Mehmet Akalın- Muhan Bali (Köroğlu Destanı). Köroğlu üzerine çalışmalar yapan Azerbaycanlı önemli bilim adamlarından ise Veli Hulufu, Himmet Alizade ve Tehmasüp'ü sayabiliriz.

Bütün Türk aleminde boydan boya bilinen ve anlatıla gelen Köroğlu Destanı'nın en önce kimin düzdüğü konusunda kesin bilgi yoktur. Bununla birlikte bir takım ihtimaller üzerinde durulmaktadır. Ünlü Tarihçi Fahrettin Kırzioğlu'nun yapmış olduğu araştırmalara dayanarak, Köroğlu'nun asıl vatanının Horasan olup, Anadolu'daki Celâli isyanları ile ilgisi olmadığını savunur. Fahrettin Kırzioğlu'nun tezine göre, Köroğlu Destanı, Kun yabguları sülalesinden gelme olan "Mamikonyan Satrap Ailesi" diye gösterilen ailenin beşinci yüzyıllardan başlayarak Oratadoks Bizans'a ve Zerdüşti Sasanlara karşı yapmış olduğu mücadelelerin anlatılarak, bütün Türk dünyasında destanlaşmış anlatımıdır. Kırzioğlu'nun görüşü inandırıcı görünse de, bu görüşe karşı çıkanlar mutlaka olacaktır.[Öztelli, 1997: 17]

Köroğlu Destanı kökeni çok eski devirlere dayanmakla birlikte, XVI.yüzyılın ikinci yarısından sonra artan ve Celâli isyanları diye bilinen olaylarla beslenerek daha da büyümüş, usta âşıkların katmış oldukları şiirleriyle de sade nesir olmaktan kurtulmuştur. Bir çok seyyah ve saz şairinin dilinde çok geniş bir coğrafyaya kısa sürede yayılmıştır.

Köroğlu Destanı anlatılırken bir takım değişiklikler yapılarak, hakim ideolojiler tarafından da kullanılmıştır. Özellikle Rusya’da komünist parti tarafından Köroğlu ve diğer Türk destanları incelenerek değişikliklere uğratılmış ve o şekilde yeniden neşredilmiştir. “Göroğlu’nun Türkmen Versiyonuna Ait Anlatmaların Tespiti ve Bazı Problemler” başlıklı makalesinde Dr. Mustafa Arslan’ın şu tespiti, bu konuda dikkat çekicidir:

Göroğlu Destanı’nda anlatılan olayların devamlı bir mücadeleyi yansıtmaması, destan kahramanının destana yeni ilaveler yapılmasına müsait bir yapısının olması ve gerek “Göroğlu” adının etimolojik yapısından kaynaklanan “Oğuz kahramanı”, “mezarın oğlu”, “sağırın oğlu”, “kör bir adamın oğlu” gibi değişik fikirlerin, gerekse, kahramanın yeri geldiğinde hilekâr, düzenbaz bir tip özelliği göstermesiyle bağlantılı olarak pek çok efsaneyi ve çekirdek olayı bünyesinde toplamış olması, hakim ideoloji için bulunmaz bir malzeme teşkil etmiş ve anlatmalar amaçlara uygun hale getirilerek yeniden neşredilmiştir.²⁴⁰ Bu nedenle Köroğlu üzerinde araştırma yapılırken, bir çok anlatımı dikkate alınarak değerlendirme yapılması gerekir.

Bu kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Köroğlu metinlerinde, bir takım derlemeden kaynaklanan ya da kasıtlı değişiklikler yapılarak oluşturulan farklılıkların olması kaçınılmazdır. Köroğlu Destanı’nın bu şekilde farklı anlatımları, halkın ruhunda ve muhayyilesinde herhangi bir ikilik doğurmamış, halk Köroğlu (ya da Göroğlu) nu, hep bağrına basmış ve kendisini yaşamış olduğu sıkıntılı zamanlardan kurtarabilecek kahraman olarak görmüştür. Köroğlu halkın yarınlarına dair ümidini yitirmemesini sağlamıştır.

Saz şairleri de Köroğlu’nun etkisinde çokça kalmışlar, O’nu mesleğin “pîr”i saymışlardır. Toplantılarda, âşık fasıllarında ilkönce bir Köroğlu türküsüyle başlarlar.²⁴¹

---

²⁴⁰ ARSLAN, Mustafa, “Göroğlu’nun Türkmen Versiyonuna Ait Anlatmaların Tespiti ve Bazı Problemler”, Millî Folklor, Yıl:10, Sayı:38. Yaz 1998, s.71

²⁴¹ ÖZTELLİ, Cahit, age., s.19

Anadolu’da Köroğlu’nun yaygınlaşarak bir gelenek oluşturduğuna dair, Pertev Naili Boratav, “Köroğlu Destanı”²⁴²nda şu açıklamaları yapıyor:

Anadolu’nun bilhassa şark taraflarında, hâlâ sazşairleri ve âşık meclislerinin bulunduğu yerlerde, Köroğlu Destan ananesinin mevcut olduğuna dair, Hocam Haydar Niyazi Bey’den, Kilisli Muallim Rifat Bey’den, Sırrı Numan Bey’den ufak tefek malumat aldım da, bunlarla bu anane tamamen tespit edilmiş sayılmaz. Haydar Niyazi Bey’in söylediğine göre Maraş taraflarında, bu hikâyede ihtisası olan destancılar vardır ve bunlara “Köroğlucu” derler. Bunlar kış geceleri meclislerde, belki iki üç ay süren bu destanı söylerlermiş.

Sözlü gelenekte yaşayan halk hikâyeleri, âşıklar tarafından manzum bir şekilde okunarak günümüze kadar işlene işlene gelmiştir. Halk, Köroğlu’nu çok sevmiş, onu canlı bir anı gibi içinde saklamıştır.

Halk edebiyatının konuları içinde en fazla çalışma, Köroğlu ile ilgili yapılmıştır. O’nu konu edinen bir çok şiir yazıldı. Tiyatrosu oynandı (A. K. Tecer). Hayatı bir daha romanlaştırılarak, efsane biçiminde yeniden ele alınıp işlendi (Yaşar Kemal, İbrahim Zeki Burdurlu, Orhan Ural). Müzikte de sesi dile getirildi. Bizde ve Azerbaycan’da filmleri çekildi.

Bütün Türk Dünyasında bilinen ve hala canlı bir şekilde yaşayan Köroğlu Destanı gibi XIX.yüzyılda Azerbaycan bölgesinde geçtiği bilinen Kaçak Nebi Destanı da halk ozanları tarafından anlatılarak, günümüze kadar gelen destanlarımızdandır.

Kaçak Nebi Destanı, 1930. yıllarında derlenmeye başlanmıştır. Önce matbuat sayfalarında bölüm bölüm yayımlanmış, 1938 yılında ayrıca kitap halinde neşredilmiştir. Daha sonraları destanı Ehliman Ahundov derlemiş ve 1941-1961 yıllarında iki defa kitap halinde neşredilmiştir. 1960 yılında destanın bir varyantını da

---

²⁴² BORATAV, Pertev Naili, Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul-1984, s.125

Hesen Kasimov yayınlamıştır. 1977 yılında Azad Nebiyev'in neşrettirdiği varyant da ilgi çekicidir. Burada Nebi'nin çocukluğu, Kaçak olma sebebi, Hacer'e olan aşk maceraları çok ilginç ve etkili bir dille anlatılmıştır.

Nebi, 1854 yılında Kubatlı ilçesinin, Aşağı Mollu köyünde doğmuştur. Babası, yoksul bir köylü idi. Çocuk yaşlarından itibaren zenginlerin zulmünü, kan içiciliğini gören Nebi, daha fazla dayanamayarak kaçak düşmüş ve yirmi yıla yakın bir süre mücadele etmiştir.

O, 1896 yılında İran'da vuruşmaların birinde şehit olmuştur. Azerbaycan halkı, XIX. asır kahramanları içinde en çok Nebi hakkında rivayet, hatıra, türkü ve şarkılar söylemişlerdir. Bu rivayet ve türküler Nebi'nin ilk uğurlu doğuşlarından etkilenerek, el (il) sanatçıları (âşıkları) tarafından söylenilmiştir. Bütün bunlar, ihtiyarlardan, Nebi'yi görenlerden hatıralar, halk âşıklarından alınan örnekler toplanmış ve bir büyük destanda birleştirilmiştir.

Nebi, destanın baş kahramanıdır. Bütün bölümlerde geçmektedir. Nebi'nin şahsiyetinde Azerbaycan halkının yiğitlerine mahsus en güzel örnekleri genelleştirerek ifade etmiştir. Destanda, Nebi'nin kaçak düşmesine sebep olan bir takım olaylar tutarlı bir şekilde işlenmiştir. Onun kaçak düşmeden önce söylediği şu sözler çok etkilidir.

“Selamet kal ay el! Men gerek zalimlerden bütün yazık-yuzukların intikamını alım! Daha benim oylağım (yuvam) dağlar, derelerdi. Yatanda döşeğim göğ ot, yorganım bulut, yastığım da kayalardı!” (Selametle kal Ey Halkım, ben zalimlerin yaptıkları bütün zulümlerin intikamını aldım. Bundan böyle benim yuvam dağlar, derelerdir. Yatacağım zaman döşeğim yeşil otlar, yorganım bulut, yastığım da kayalardır.)

Destanda çarlık memuru, reis ve diğer hükûmet adamlarının, yerli istilacıların temsilcileri de tasvir edilmektedir. Örneğin, Nahçıvan Kaza naçalniki Slovonçinski, Gorus naçalniki İsmail Bey, Cebrayıl naçalniki Allahverdi Bey, Gence generali Nakaşidze, İrevan generali Freze, Zengezur naçalniki Şuşevski, Şuşa naçalniki

Abdürrahim Bey Vezirov, Pristav Yüzbaşov, Pristav Mehdi Bey, Karakilise Pristavı İsmail Bey...v.b. böyle tiplerdendir. (bk. Azerbaycan Tarihi, Bakü 1964)

Kaçak Nebi ile ilgili olarak en önemli derleme çalışmasını yapan ve “Kaçak Nebi” destanını düzen baş şahsiyet Celâl Bergüşat’tır.

4.4. Celâl Bergüşat Kimdir?

Cavadov Celâl Novroz’un oğludur. 1924 yılı, Temmuz ayının 22’sinde Azerbaycan Cumhuriyeti, Kubatlı ilçesi, Gezyan köyünde dünyaya gelmiştir. Orta tahsilini Kubatlı’da işçi gençler okulunda almış, İkinci Dünya Savaşı’na katılmıştır. Ağır bir çatışmada yaralandığı için 1943 yılında ordudan terhis edilir.

1943-1946 yıllarında Kubatlı ilçesi İçişleri Şubesi’nin müdürlüğünü yapmıştır. 1946 yılında “Cenup Tarafından Esen Meh” adlı şiiri de Kubatlı’da yayımlanan “Avangard” gazetesinde yayınlanır.

1951 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi’nin “Basın ve Yayın” (Jurnalistika) bölümünden mezun olur. Aynı yıl “Azerbaycan Pioneri” gazetesinde edebî işçi tayin edilir.

1958 yılında Azerbaycan Devlet Televizyonu ve Radyo Yayınları Komitesi’nde büyük redaktör görevine getirilmiştir. Celâl Bergüşat, “Kaçak Nebi” destanını derleyerek kitaplaştırmasıyla Türk Halk Edebiyatı’na önemli bir eser kazandırmıştır.

Eserleri: Bozatın Belinde. (1958), Geleceği Yaratanlar.(1961), Taze Gelin.(1962), Toydan (Düğünden) Sonra.(1964), Bozatın Belinde.(Tarihi Roman, 1970), Derilmemiş Salkımlar.(1974), Siyirilmiş Kılıç.(Tarihi Roman, 1981)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak “Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları’nın Benzer Tarafları” başlıklı bu çalışmamızı dört ana başlık altında topladık.

Öncelikle “Türk Dünyası’nda Destanların Yeri ve Yapılan Çalışmalar” başlığı altında, ülkemizde ve dünyada Türk Destanları üzerine çalışmalar yapmış olan bilim adamlarının görüşlerine ve yapmış oldukları tanımlara yer verdik. Bilim adamlarının, destanların tanımı konusunda genel olarak yakın görüş içinde olduklarını gördük. Destanlarla ilgili, genel olarak, “manzum hikâye” tanımı yapılmış ya da “hikâye, kıssa, manzum kıssa, masal” karşılığı kullanılmıştır. Destanların ortaya çıkmasında, bazen maceralı bir hayatın bazen ise sıkıntılı bir sosyal hayatın gerekli zemini oluşturduğu görülmektedir. Buna göre, destanlar hakkında, insanların beraber yaşadıkları ve ortaya koydukları tecrübeleri, başlarından geçen acı-tatlı olayları, daha çok manzum olarak, nesilden nesile aktararak meydana getirdiği edebî bir türdür.

Destanlarımızla ilgili belli başlı çalışmalar, destan metinlerinin neşri, motifler ve destanların gruplandırılması üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu konuda önemli çalışmalarda bulunan Fuat Köprülü, Türk Destanlarını önce “medeni seviyesine ve genel hayat sahasına” göre gruplandırmış, sonra “tarihi ve kavmî dairelere” göre ikinci bir gruplandırma yapmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde gruplandırma konusunda çalışma yapan, Zeki Velidi Togan, Abdülkadir İnan, Nihal Atsız, Şükrü Elçin ve Pertev Naili Boratav’ın çalışmaları hakkında bilgiler sunduk. Burada sunmuş olduğumuz bu bilgileri, yapmış olduğumuz çalışmaya bir altyapı olsun diye vermeyi uygun gördük.

Çalışmamızın “Türk Dünyası’nda Kahramanlık Destanları” bölümünde ise, çalışma konumuz olan destanların kahramanları “Köroğlu” ve “Kaçak Nebi” hakkında kısaca tanıtıcı açıklamalarda bulunduk. Daha sonra da, bu iki destanımızın metinlerinin kısa olarak özetlerini verdik. Bundaki amacımız, yaptığımız çalışmanın daha kolay anlaşılmasıdır. Köroğlu Destanı’nın özeti için Alexander Chodzko’nun Kars bölgesinden derlemiş olduğu Paris rivayeti olarak bilinen Azerbaycan rivayetini aldık.

Kaçak Nebi'nin özeti için ise, Azerbaycanlı folklorcu Dr. Azad Nebiyev'in derlemiş olduğu metnin özetini aldık. Bunun yanında şunu da belirtelim ki, çalışmamızda Celâl Bergüşat'ın eseri "Kaçak Nebi" en temel kaynaklarımızdan olmuştur.

"Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'ndaki Benzer Sosyal Motiflerin Değerlendirmesi" başlıklı üçüncü bölümde ise, bu iki destanın oluşum sebeplerinin çok benzer olduğunu gördük. Köroğlu, babasının gözlerini kör eden Bey'e ya da Padişaha karşı ayaklanır ve isyan eder. Kaçak Nebi ise, evleneceği kızı ihmalkarlığı (ya da kasıtlı olarak) ölümüne sebep olan Beye karşı gelerek, uzun süren bir kavganın içine girer. Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nın ileriki sahnelerinde ise, iki kahramanın da Bey ve Paşalara karşı mücadelesinin gayesi değişir ve onlar artık yıllardır halkı ağır vergilerle ve diğer baskılarla bunaltan zalim Bey ve Paşalara karşı kavga ederler. Halk vatansever ve fedakâr olan bu kahramanları çok sever. Onların Türkülerini bütün Türk Dünyası'nda asırlardır söyler.

Şunu söyleyebiliriz ki, halk, Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'nı anlatırken, destanlarda geçen kahramana, kendi içlerinden geçen ama kendisine haksızlık eden yöneticilerine bir türlü söyleyemediğini söyletmiştir. Halk bu şekilde, ümidini güçlendirmekte ve yöneticilere bir gün gelir sizden bunların hesabını soracak bir Köroğlu ya da Kaçak Nebi çıkar demek istemektedir. Bir gün gelecek zalimlerin ve kötülerin saltanatı yerle bir olacaktır mesajını apaçık dile getiren halk, bu haykırışını Âşıkları vasıtasıyla manzum olarak destanlarla seslendirmiştir.

Teşpit ettiğimiz şaşırtıcı benzerliklerden biri de Köroğlu'nun delileri ile Kaçak Nebi'nin Kaçakları arasındadır. Yapmış oldukları kahramanlıkları açısından çok benzeyen bu yiğitler iki destanda da genellikle kahramana çok bağlı, baba-evlat ilişkisi içinde olduklarını görüyoruz. Aralarındaki bu benzerlik o kadar şaşırtıcıdır ki, sayılarının bile aynı olduğunu destan metinlerinde görüyoruz. Köroğlu'nun Delileri'nin de, Kaçak Nebi'nin Kaçakları'nın da sayısının 777 veya 7777 olarak belirtilmektedir. Buradan şu sonuca varıyoruz ki, Türk halkı muhayyilesinde canlı bir şekilde yaşattığı bu destanlarında benzer duyguları yakalamış ve bunun için benzer motifleri işlemiştir.

Tarihin içinden süzülerek gelen destanlarda halk, acılarını ve sevinçlerini ilmek ilmek işlemiş, bunu ana konudan sapmadan bu günlere taşımayı bilmiştir.

Destanlarda geçen Nigâr Hanım ve Hacer Hanım'ın sahip olduğu özellikleri incelediğimizde vardığımız sonuç şu olmuştur. Türk kadını, sevdiği erkeğe öylesine vefalı ve candan bağlanıyor ki, hiçbir engeli tanımadan, onunla her türlü zorluğa göğüs gerebiliyor. Köroğlu'nun eşi Nigâr Hanım ile Kaçak Nebi'nin can yoldaşı Hacer Hanım, Türk kadınındaki bu fedakârlığı ve aşkı çok iyi bir şekilde somutlaştırarak bizlere gösteriyor. Diğer Türk Destanlarında, Dede Korkut ve Manas'ta da Türk kadınının bu vasıflarını görebiliriz.

Köroğlu'ndaki Âşık Cünûn ile Kaçak Nebi'deki Âşık Ahmet arasındaki benzerliğe gelince gördük ki, Türk kültüründe bir arzunun ya da yaşanan acı-tatlı bir durumun ifadesinde manzum söyleyiş her zaman tercih edilmiştir. Türkülerle, şiirlerle ağlamış, yine bunlarla heyecana gelmiştir. Destanlarda Âşık Cünûn ve Âşık Ahmet'in kahramanın yanından hiç ayrılmadığını, destanda çok önemli bir sûret olduğunu görüyoruz. Buradan, o asırlarda, âşıkların toplumda iyi bir nüfuza sahip olduğu sonucuna da varabiliriz.

Destanlarda geçen en önemli unsur olarak Köroğlu'ndaki Kırat ile Kaçak Nebi'deki, Bozat'tır. Diyebiliriz ki, bu destanların bel kemiğini, kahramanların sahip oldukları bu efsanevî atlar oluşturmaktadır. Gördük ki, destanda zaman zaman bu atlar kahramanın da önüne geçmektedir. Şu sonuca varabiliriz ki, özellikleri ve destandaki ağırlığı ile çok benzerlikler taşıyan bu at motifi, Türk kültür dünyasında apayrı bir yere sahiptir. Halkın at sembolü ile hem özgürlük talebini, hem de atın bütün Türk Dünyası'nda ortak bir kültür olarak çok mühim bir yerinin olduğunu ifade etmektedir diyebiliriz.

Bu çalışmamızın son bölümünde ise, bu destanlarımızın oluşumuna zemin hazırlayan sosyal, siyasî, ekonomik sebepleri ortaya koyduk. Burada şunu anladık ki, Türk halkı tarihten beri çok büyük acılar yaşamıştır. Hep büyük çalkantıların içinde yaşamıştır. Bu

iki destanın geçmiş olduğu coğrafyanın benzerlilerini, destanların dil ve üsluplarıyla bu destanların derleniş benzerliklerini ifade ettik.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Türk Dünyası'nın sahip olduğu bu iki kahramanlık destanı, farklı yüzyıllarda ve farklı coğrafyalarda geçmiş olmasına rağmen çok fazla benzer motif taşımaktadır. Türk milleti, muhayyilesinde bu iki farklı destanı o kadar yakınlaştırmıştır ki, bazen birinde geçen bir motifi öbürüne ait motiflerle de karıştırabilmiştir. Her iki destanda da benzer heyecanlar duymuş, yaşamış olduğu acılardan bunaldığı anlarda yarınlarına dair ümid ışığı yakalamıştır.

Türk Dünyası'nda anlatılan ve benzer heyecanlarla dinlenen bu destanlar, oluşturulmak istenen Türk Dünyası'nın birliğine de çok büyük katkılar sağlayacaktır. Bütün Türk Dünyası'nın ortak zenginliği olan bu destanlarımızın içinde saklı olan kùltürümüze ait mesajları, çeşitli etkinlik ve organizasyonlarla insanımıza ve bütün dünyaya ulaştırmalıyız. Sinema sektörümüzün, ortaya koyduğu filmlere baktığımızda, topluma faydalı, bize ait hiçbir motif taşımayan sıkıcı görüntüler izliyoruz. Hep birbirini tekrar eden bu çalışmalardan, sinema yapımcılarının senaryo sıkıntısı içinde olduğu anlaşılmaktadır. Halbuki, tarihinin her karesi ayrı bir destan olan bir milletin, film senaryosu bulma konusunda sıkıntı çekmesini anlamak mümkün değildir. Türk Destanlarımızın önemlilerinden olan Köroğlu ve Kaçak Nebi Destanları'ndan onlarca sinema filmi senaryosu çıkarılmalı ve bu destanlarımız, insanımıza etkili bir şekilde anlatılmalıdır. Biz, millet olarak, güçlü ve aydınlık içindeki Türk Dünyası'nı ancak bu şekilde kurabiliriz. Yapmış olduğumuz bu çalışmanın, Türk Dünyasının daha aydınlık olmasına katkı sağlamasını diliyoruz.

KAYNAKLAR

1.Kitaplar

(i) Tek Yazarlı Kitaplar

AHUNDOV, Ehliman, Azerbaycan Halk Yazın Örnekleri, Çev., Semih Tezcan, TDK Yayınları, Ankara-1994

ANADOL, Cemal, Koçyiğit Köroğlu, Türkmen Yayınları, İstanbul-1997

ATSIZ, Hüseyin Nihal, Türk Edebiyatı Tarihi, İrfan Yayınları, İstanbul-1997

BAYKARA, Hüseyin, Azerbaycan İstiklâl Mücadelesi Tarihi, Gençlik Basımevi, İstanbul-1975

BERGÜŞAT, Celâl, Kaçak Nebi, Çev., Oktay Altunbay, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara-1987

BİRDOĞAN, Nejat, Köroğlu, Kaynak Yayınları, İstanbul-1996

BORATAV, Pertev Naili, Folklor ve Edebiyat-II, Adam Yayıncılık, İstanbul-1982

BORATAV, Pertev Naili, Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul-1984

BORATAV, Pertev Naili, 100 Soruda Halk Edebiyatı, Gerçek Yayınları, İstanbul-2000

ÇOBANOĞLU, Özkul, Âşıklık Geleneği ve Destan Türü, Akçağ Yayınları, Ankara-2000

EBERHARD, Wolfram, Güneydoğu Anadolu'dan Âşık Hikâyeleri, Çev., Müfide Kocaoğlan Van Der Hoeven, TDK Yayınları, Ankara-2002

ELÇİN, Şükrü, Halk Edebiyatı Araştırmaları, Cilt:2, Akçağ Yayınları, Ankara-1997

ERGİN, Muharrem, Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul-2001

FUAT, Memet, Köroğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2001

GÜRSOY-NASKALÍ, Emine, Bozkırdan Bağımsızlığa Manas, TDK Yayınları, Ankara-1995

İNAN, Abdülkadir, Makaleler ve İncelemeler, Cilt:1, TTK Yayınları, Ankara-1988

KEMAL, Yaşar, Üç Anadolu Efsanesi, Toros Yayınları, İstanbul-1990

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul-1980

MAKAL, Tahir Kutsi, Köroğlu, Toker Yayınları, İstanbul-1987

ÖĞUZ, M. Öcal, Türk Dünyası Halkbiliminde Yöntem Sorunları, Akçağ Yayınları, Ankara-2000

ÖGEL, Bahaeddin, Türk Mitolojisi, TTK Yayınları, Cilt: 2, Ankara-1998

ÖZTELLÍ, Cahit, Köroğlu-Dadaloğlu-Kuloğlu, Özgür Yayınları, İstanbul-1997

SARAY, Mehmet, Azerbaycan Türkleri Tarihi, Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul-1993

TEHMASİB, M. H., Azerbaycan Halk Destanları, Ekim Neşriyat, Bakü-1972

YILDIZ, Naciye, Manas Destanı (Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller, TDK Yayınları, Ankara-1995

(ii) İki Yazarlı Kitaplar

RADLOFF, Wilhelm, Ignaz KUNOS, Proben-VIII Der Volkslitteratur Der Türkischen Stamme, TDK Yayınları, Ankara-1998

(iii) Yazar Adı Olmayan Kitaplar

Türk Destanları, Toker Yayınları, İstanbul-1999

(iv) Yazarın Bir Kurum Olması

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Cilt:1, TDK Yayınları, Ankara-1998

Türk Dil Kurumu, İmlâ Kılavuzu, TDK Yayınları, Ankara-2000

2. Makaleler

ALPTEKİN, Ali Berat, “Köroğlu Hikâyelerinin Bolu Beyi Kolundaki Millî ve Beynelmîlel Motifler”, Köroğlu Destanı Semineri Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara-1983

ARSLAN, Mustafa, “Göroğlu’nun Türkmen Versiyonuna Ait Anlatmaların Tespiti ve Bazı Problemler”, Millî Folklor, Yıl:10, Sayı:38, Yaz 1998

CUNBUR, Müjgan, “Köroğlu Destanındaki Lirik ve Epik Unsurlar”, Köroğlu Destanı Semineri Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara-1983

DÖNMEZ, A. Osman, “Şiirimiz ve At”, Sızıntı, Yıl:25, Sayı:295, Ağustos-2003

MOLLOV, Rıza, “Köroğlu Destanının Sosyal ve Tarihsel İncelenmesi”, Millî Folklor, Çev., Kemal Boz, Yıl:15, Sayı:57, Bahar 2003

NEBİYEV, Azad, “Qoçak Nebi”, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Cilt:1, Azerbaycan Türk Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1993

NEBİYEV, Azad, “Köroğlu Destanı’ndan”, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Cilt:1, Azerbaycan Türk Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1993

ÖZKAN, İsa, “Köroğlu Destanında Kahraman ve Atın Doğuşu ile İlgili Motiflerin Tahlili”, Türk Dili, Sayı:549, Eylül 1997

SÜMER, Faruk, “Köroğlu”, Türk Dünyası Araştırmaları, Şubat 1987

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında Tokat- Erbaa'da dünyaya gelen Mustafa Özgül, ilk ve ortaokulu Erbaa'da, lise eğitimini de Tokat'ta tamamlamıştır. 1994 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Amasya Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği bölümünü kazanarak lisans eğitimine başlamış, 1998 yılı Haziran'ında mezun olmuştur. Aynı yıl Ekim ayında Sakarya ili, Kaynarca ilçesi, Büyükyanık İlköğretim Okulu'nda öğretmenliğe başlamıştır. Daha sonra 2000 yılı Mart'ında askere giderek, önce Lüleburgaz'da acemilik, daha sonra ise, askerliğini Artvin-Borçka'da Yedek Subay Öğretmen olarak tamamlamıştır.

Askerlik dönüşü Lisansüstü Eğitim Sınavına girerek, 2001 yılında Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı- Halkbilimi'nde Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır.

Halen Adapazarı- İsmet İnönü İlköğretim Okulu'nda öğretmenlik yapan Mustafa Özgül, iş haricinde ise yaklaşık altı yıldır fotoğraf sanatı ile uğraşmakta, çalışmalarını Adapazarı'nda SAGÜSAD (Sakarya Güzel Sanatlar Derneği) çatısı altında sürdürmektedir. Katıldığı çeşitli yarışmalarda eserleri "sergileme" almıştır. Bunun yanında deneme yazmayı, şiir okumayı ve kitap okumayı seven Özgül, Türk Halk ve Türk Sanat Müziği dinlemekten hoşlanır.

Halkbilimi (folklor) üzerine çalışmalarda bulunan Mustafa Özgül, evlidir.